

Univerzita Karlova

Právnická fakulta

Katedra právních dějin

Rigorózní práce

téma:

**Vztah manželského světského práva k právu církevnímu na území českých
zemí v letech 1783 – 1992**

Konzultant rigorózní práce: Doc. JUDr. Vladimír Kindl

Tomáš Tuza

Kolářova 692/23, Praha 4
140 00 Modřany

Leden 2006

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze dne 3.1.2006

Mgr. Tomáš Tuza

Tomáš Tuza

Velmi rád bych poděkoval panu docentu JUDr. Vladimíru Kindlovi, konzultantu rigorózní práce, za metodické vedení práce, za cenné rady a připomínky, kterými přispěl k vyhotovení této práce.

Zároveň děkuji za ochotné poskytnutí informací potřebných k vypracování této práce.

Tomáš Tuza

Obsah:

1. Úvod.....	1
2. Možné úpravy vztahu státu a církvi.....	3
3. Náboženské složení obyvatelstva českých zemí do roku 1918.....	5
4. Stručný popis vývoje manželského práva do roku 1783.....	11
5. Manželský patent císaře Josefa II.	13
6. Všeobecný zákoník občanský	15
6.1 Pokusy o kodifikaci.....	15
6.2 Charakteristické rysy Všeobecného zákoníku občanského.....	16
6.3 Změny úpravy manželského práva obsažené ve Všeobecném zákoníku občanském v průběhu devatenáctého a začátkem dvacátého století.....	18
7. Úprava institutů manželského práva ve Všeobecném zákoníku a její srovnání s kanonickým pojetím	21
7.1 Pojem manželství.....	21
7.2 Zasnoubení.....	26
7.3 Způsobilost uzavřít manželství.....	28
7.4 Překážky manželství.....	28
7.5 Jednotlivé překážky podle občanského práva a jejich pojetí v právu kanonickém.....	30
7.5.1 Nedostatek zdravé mysli, nedospělost, nezletilost.....	30
7.5.2 Nedostatek potřebných příjmů, špatné mravy, nakažlivé nemoci nebo vady.....	32
7.5.3 Důvodná bázeň.....	32
7.5.4 Svolení dané unesenou osobou.....	33
7.5.5 Omyl.....	34
7.5.6 Tělesná nemožnost.....	35
7.5.7 Nemožnost mravní.....	36
7.5.8 Manželský svazek.....	36
7.5.9 Svěcení a slíby.....	38
7.5.10 Různost náboženství.....	40
7.5.11 Příbuzenství, švagrovství.....	41
7.5.12 Cizoložství.....	43
7.5.13 Úklady proti životu manžela.....	44
7.5.14 Nedostatek potřebných obřadností: ohlášky, slavnostní prohlášení svolení.....	44
7.5.15 Vojenské osoby a těhotné ženy.....	51

7.5.16 Překážky, které stanoví pouze právo kanonické.....	53
7.6 Prominutí překážek manželství.....	56
7.7 Účinky platného manželství.....	59
7.7.1 Vzájemná práva a povinnosti manželů.....	59
7.7.2 Majetkové vztahy manželů.....	61
7.7.3 Právní vztahy mezi rodiči a dětmi.....	64
7.8 Zrušení manželského společenství.....	66
7.9 Židovské manželské právo.....	74
7.10 Soudní řízení v manželských záležitostech od josefínských reforem do roku 1919...79	
8. Kodifikace kanonického práva.....	83
9. Vývoj po vzniku samostatného Československa.....	86
9.1 Náboženské poměry v období první republiky.....	86
9.2 Manželské právo v období první republiky.....	89
9.3 Manželské právo na Slovensku.....	92
10. Období nacistické diktatury a její odrazy v oblasti manželského práva.....	96
11. Období komunistické diktatury.....	101
11.1 Pronásledování církví a náboženských společností.....	102
11.2 Komunistické pojetí manželského práva.....	103
11.3 Zákon o právu rodinném č. 265/1949 Sb.....	104
11.4 Zákon o rodině č. 94/1963 Sb.....	108
11.4.1 Úprava manželského práva v zákonu o rodině.....	108
11.4.2 Úprava vztahů mezi rodiči a dětmi a sociálně právní ochrana mládeže.....	113
12. Manželské právo po pádu komunismu.....	115
13. Závěr.....	119
Příloha: tabulky.....	121
Prameny.....	130
Knihy.....	130
Periodika.....	132

1. Úvod

Cílem této rigorózní práce je popsat vztah manželského světského práva k právu církevnímu na území českých zemí v letech 1783 až 1992. Vztah těchto právních systémů v oblasti manželského práva do značné míry zrcadlí obecný vztah státu k církvím a náboženským společnostem v popisované době. Proto je nutné dotknout se i tohoto vztahu v obecné rovině. Tato práce se zabývá velmi rozsáhlým časovým obdobím, ve kterém se měnilo postavení v našich zemích dominantní, a to nejen co do počtu příznivců, ale i propracované organizační struktury a právnímu systému kanonických norem, katolické církve. Bude dotčeno i postupné prosazování náboženských svobod, postavení dalších křesťanských církví, jakož i emancipace a odstraňování diskriminace židovského obyvatelstva.

Tato práce se věnuje vývoji na území českých zemí. Stejně jako se v předmětném období měnil státní celek, jehož bylo území českých zemí součástí, několikrát se radikálně změnil i politický systém a ideologická orientace státu. A to se pochopitelně odrazilo i na vztahu státu k církvím, zásahům do jejich organizace, poměru k jejich právnímu řádu a ke svobodě vyznání obyvatelstva vůbec. Popis začíná obdobím, kdy české země byli součástí habsburského soustátí, jehož tehdejší vládcí zastávali myšlenky osvícenského absolutismu. Toto období je charakteristické preferencí Katolické církve, která však přišla o autonomní postavení a dostala se do státního područí. Pozitivněji můžeme hodnotit postupné prosazování tolerance nekatolických církví a odstraňování diskriminace židovského obyvatelstva, které je završeno v druhé polovině devatenáctého století. V dalším období se dostáváme do prvorepublikového Československa respektujícího náboženské svobody a přes mnohé problémy tehdejší doby nastolujícího příznivý kurz právního, politického i hospodářského vývoje. Po dvaceti letech pozitivního vývoje však bohužel naše země upadá do půl století trvajících období diktatur. Po nacistické okupaci, jejíž hrůzné dopady pocítilo především židovské obyvatelstvo, následuje několik desetiletí trvajících období

komunistického režimu, vyznačující se mimo jiné tvrdým zásahem proti náboženské svobodě. Výklad je z časového hlediska zakončen rokem 1992, kdy po obnovení demokracie po roce 1989 byla přijata pro manželské právo významná novela zákona o rodině č. 234/1992 Sb., znamenající návrat k alternativní formě uzavření manželství.

Popis vztahu manželského práva k právu církevnímu má vlastně několik vrstev. Jde zde o vývoj tohoto vztahu z časového hlediska v předmětném období, dále o popis rozdílu mezi pojetím manželského práva v právu státním a pojetím v právu církevním. V počátečním období tohoto vztahu je zásadní ovlivnění občanskoprávní úpravy právem kanonickým, kdy můžeme hovořit o recepci církevních norem upravujících manželské právo do práva světského, respektive občanského. Zřetelnější občanskoprávní rysy dostává manželské právo v období první republiky. Dále manželské právo dostává odlišnou podobu v komunistickém Československu.

Z předchozího odstavce je patrné, že jsem se při vypracování této práce musel zabývat otázkou, jak nejlépe a nejpřehledněji zvolit její strukturu. Práce je rozdělena do třinácti kapitol. První kapitoly jsou věnovány popisu teoreticky možných vztahů mezi státem a církvemi a náboženskému složení obyvatelstva českých zemí. Další kapitola ve stručnosti popisuje vývoj manželského práva do vydání josefinského manželského patentu. Po té následují kapitoly věnované manželskému patentu a podrobný popis jednotlivých institutů manželského práva ve Všeobecném zákoníku občanském a jejich srovnání s kanonickým pojetím. Další kapitoly pak popisují změny k jakým v úpravě manželského práva došlo v době první republiky, nacistické okupace a komunistického Československa. Na závěr je pak uvedeno, jak se v oblasti manželského práva odrazil pád komunismu a návrat k demokratickému právnímu řádu. Změny manželského práva jsem se snažil popsat v širším rámci společenského vývoje.

2. Možné úpravy vztahu státu a církvi

Základní dělení vztahu státu k církvim a náboženským společnostem je dělení na státy konfesijní a státy sekulární.

Pod pojmem *konfesijní stát* rozumíme takové uspořádání vztahu církvi a státu, v němž vykonavatelé státní moci upřednostňují jedno náboženství nebo jen jedno vyznání v rámci určitého náboženství.¹ Existence jiných náboženství či vyznání je pak v daném státě buď pouze tolerována, nebo úplně vyloučena. Takový systém katolického konfesijního státu byl uplatňován v Čechách a na Moravě od roku 1620 do roku 1848. Do této skupiny uspořádání vztahu církvi a státu řadíme i stát konfesijní „a rebours“, kdy se určité, zpravidla v daném státě výlučné politické ideologii vtisknou religiózní rysy, případně je společnosti namísto náboženství vnucován ateismus. Tak tomu bylo v období komunistického Československa.

Od konfesijního státu odlišujeme *stát sekulární*, založený na náboženské svobodě obyvательства a náboženské neutralitě státu. Stát zákonem stanoví podmínky pro uznání církvi a náboženských společností a při splnění těchto podmínek přistupuje k uznaným církvim a náboženským společnostem rovným způsobem. O postupném budování sekulárního státu na našem území můžeme hovořit od roku 1860 do konce první republiky.

Další hledisko, kterému bych se chtěl v této kapitole věnovat, je vztah státního zákonodárství k právnímu řádu církvi jakožto produktu jejich vlastní normotvorby. Toto členění použil Antonín Hobza ve své knize *Poměr mezi státem a církvi* z roku 1925.

Ve formě *církevních obcí* příslušníci jisté konfese na určitém území tvoří korporaci, již náleží správa vlastních záležitostí v rámci zákonů a nařízení státních.² Právní základ těchto církevních obcí je stanoven státními zákony, obce spravují své záležitosti samostatně, avšak pod státním dohledem. Církevní obce nemají právo vydávat vlastní

---

¹ TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církve v České republice*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2002, s.11

² HOBZA, Antonín, *Poměr mezi státem a církvi*, vlastním nákladem, Praha, 1925, s. 92

normy. Lze sem řadit postavení židovských náboženských obcí v habsburském soustátí.

Další formou jsou *autonomní církevní svazy*. Tyto svazy jsou vybaveny zákonodárnou pravomocí v rozsahu stanoveném státním zákonodárstvím. Právní základ autonomních církevních svazů spočívá v jejich uznání státem. Správa svazů je vykonávána vlastními orgány dle vlastních norem. Státní kontrola je vykonávána prostřednictvím státního souhlasu s církevními akty. Na tomto způsobu byla založena organizace evangelické a pravoslavné církve v habsburské monarchii.

Církevní zřízení jako *annex* zřízení státního. Autonomnost církevního zákonodárství a správy v tomto modelu je pouze teoretická. Toto zřízení se týkalo v zahraničí protestantských církví. Dochází tu k propojení moci církevní a státní v rukou zeměpána, kdy vlastně nelze s určitostí říci, zda ten či onen akt je produktem státní či církevní tvorby.

Církev jako mimostátní, pouze církevně právní svaz. Organizace takovéto církve se vyvinula samostatně vedle organizace státní. Má nadnárodní charakter, její nejvyšší představitelé jsou mimo konkrétní stát. Týká se Katolické církve. Vytváří systém vlastních právních norem označovaný jako kanonické právo. Stát ji reguluje normami konfesního práva. Normy kanonického práva však v minulosti mohly být jediným regulátorem konkrétních právních vztahů v určitých státech. Tak tomu bylo právě v českých zemích v případě práva manželského, které se do roku 1783 řídilo právem kanonickým.

3. Náboženské složení obyvatelstva českých zemí do roku 1918

Katolická církev měla téměř během celého dějinného vývoje na našem území dominantní postavení. Až na některé dějinné epochy, například období stavovského státu, příslušel největší počet obyvatel českých zemí ke Katolické církvi. Měla propracovanou organizační strukturu a systém jejích právních norem, norem kanonického práva, měl mnohdy přímý vliv na státní zákonodárství. Přesto však katolicismus nebyl jediným u nás existujícím vyznáním. Z tohoto důvodu bych se chtěl v této kapitole alespoň ve stručnosti zmínit o poměru státu k dalším křesťanským konfesím.

Zárodků konfesního práva v našich zemích se můžeme dopátrat již v patnáctém století, kdy téměř celý národ český přijímá učení mistra Jana Husa.¹ V roce 1435 uznává císař Zikmund narovnání uzavřené mezi katolíky a *utraquisty* na sněmu svatohavelském a zabezpečuje tak neodvislost a národní charakter české církve. Basilejskou kompaktátou z roku 1436 je pak zaručeno dospělým věřícím svobodné přijímání pod obojí. Utraquisté, přestože se organizují v samostatnou církev, nepřetrhli spojení s Katolickou církví. V šestnáctém století se pak členové církve podobojí navracejí ke katolicismu, nebo přijímají nové protestantské učení pronikající z tehdy rozdrobeného Německa. V druhé polovině šestnáctého století vzniká *Jednota bratrská*, která se odtrhuje od Katolické církve i od státu. Roku 1575 se utraquisté, Jednota bratrská i protestanti sjednocují na české konfesi, která je potvrzena Rudolfovým majestátem ze dne 9. července 1609. Současně byla mezi katolíky a utraquisty sjednána vzájemná tolerance. Rudolfovým majestátem byla potvrzena pluralita náboženských vyznání v českých zemích a tím i položeny základy novodobého práva konfesního a mezikonfesního, neboť stát nyní musel právně upravit svůj poměr k jiným než katolickým vyznáním, jakož i poměry mezi vyznáními navzájem. Po období náboženské tolerance však dochází k porážce českých stavů v bitvě na Bílé hoře a nastupuje období protireformace. Obnovené zřízení zemské království českého z roku 1627 (o rok později též pro Moravu) prohlašuje katolické náboženství za jediné uznané křesťanské vyznání a Katolická církev se stává opět v Čechách a na Moravě církví

---

¹ BUŠEK, Vratislav, *Československé církevní zákony*, Československý kompas, Praha, 1931, s. 2

výlučnou. Rudolfův majestát je zrušen a soukromá protestantská bohoslužba je trestná. V českých zemích je tak na více jak dvě století zaveden systém katolického konfesijního státu.

Ve Slezsku byla situace o něco příznivější, mírem westfálským v roce 1648 byly příslušníkům augšpurského vyznání zaručeny ty svobody, které měli před třicetiletou válkou. Mír westfálský byl pak proveden konvencemi mezi Josefem I. Karlem XII., a dále císařským exekučním recessem z roku 1709, podle něhož byl evangelíkům zabezpečen svobodný veřejný výkon vyznání, výchova dětí ze smíšených manželství mohla být upravována manželskými smlouvami a oddávky směly být konány v kostele nevěsty.

Zpočátku příznivější postavení než v Čechách a na Moravě měli protestanti také v Uhrách. Náboženská svoboda se však až do roku 1645 týkala pouze svobodných stavů, nikoli poddaných. V manželských záležitostech však i evangelíci byli souzeni podle katolických zásad. Protireformace se ale nevyhnula ani Uhrám, a tak náboženské svobody, kterým se původně protestanti těšili, byly postupně opouštěny.

K výraznějšímu zlepšení situace protestantů v českých zemích dochází za vlády Josefa II. Reskriptem z 30. června 1781 byly zrušeny rozdíly mezi katolickými a protestantskými poddanými s výjimkou veřejného výkonu náboženství. Po té dochází k vydání tolerančního patentu, který umožnil výkon náboženství příslušníkům augšpurského a helvetského vyznání a pravoslavným. Patent se rovněž dotknul výchovy dětí narozených ve smíšeném manželství. Při katolickém otci se děti bez rozdílu pohlaví měly vychovávat v katolickém vyznání, pokud byl však otec protestant a matka katolička, následovaly děti vyznání svých rodičů podle svého pohlaví, tedy synové otce a dcery matku. Soudnictví v náboženských záležitostech evangelíků měla nadále vykonávat zemská správa s příbráním příslušného duchovního, a to podle jejich náboženských zásad. Prohlubování náboženských svobod bylo prováděno dalšími akty, především ve formě dvorských dekretů. Tak byl povolen návrat náboženským emigrantům a umožněno jednotlivě se přihlásit k evangelické víře. Kdo se do stanoveného termínu nepřihlásil k evangelíkům, byl považován za katolíka. Evangeličtí faráři měli povoleno soukromě vést matriky, ovšem s povinností zasílat z nich po provedení křtu, sňatku či pohřbu výpisy katolickým farářům. Josefovy reformy však narážely na odpor některých kruhů, v důsledku

čehož jich většinu, s výjimkou samotného tolerančního patentu, ještě do konce své vlády odvolal. Josefův nástupce Leopold II. prohlásil dvorskými dekrety z října a listopadu roku 1791, že je v českých zemích jedině katolické náboženství vládnoucím, zatímco evangelíci jsou pouze tolerováni bez pevné zákonné úpravy. I když byla Katolická církev i v tomto období protěžována, bylo postavení evangelických věřících podstatně příznivější než v dobách před vládou Josefa II.

Pro Uhry byl rovněž v roce 1781 vydán obdobný, avšak propracovanější toleranční edikt. Zatímco v českých zemích znamenal toleranční edikt pokrok z bezprávného stavu evangelíků, v Uhrách byl vzhledem ke svobodám, jakým se uherští evangelíci těšili v předchozím období, krokem zpět. Uherští protestanti dosáhli zrušení tolerančního patentu na sněmu bratislavském v roce 1791.

K významným změnám dochází roku 1848. „Pillersdorfova“ oktrojovaná ústava z dubna 1848 zaručuje všem státním občanům svobodu víry a svědomí a všem zákonem uznaným křesťanským vyznáním a izraelskému náboženství svobodný výkon bohoslužby. Výnos ministra vnitra č. 107/1849 ř.z. z 30. ledna 1849 provizorně upravil poměry protestantů. Protestanté nemají být nadále označováni jako „akatolíci“, nýbrž jako evangelíci augšpurského nebo helvetského vyznání. Po dosažení osmnáctého věku může každý, při splnění zákonných podmínek, svobodně přestoupit ke kterékoli křesťanské konfesi. Výnos dále rozšiřuje právo vést samostatné matriky na evangelické duchovní a.v. a h.v. a ruší všechny tzv. štolové poplatky ve prospěch Katolické církve. Dalšími předpisy prohlubujícími náboženské svobody jsou císařský patent č. 151/1849 ř. z. a císařské nařízení 156/1850 ř. z., kterým se mimo jiné povolilo církvi vydávat vlastní nařízení a vyhlášky bez předběžného státního souhlasu.

K pokrokovému vývoji dochází v roce 1848 i v Uhrách. Pro všechna recipovaná náboženství je na sněmu bratislavském stanovena rovnost před zákonem. Protestanti, pravoslavní a židé zde již před rokem 1848 požívají poměrně značné církevní autonomie. Obdobnou autonomii, ovšem bez větších výsledků, požaduje také Katolická církev. Konkordát z roku 1855 byl sice vyhlášen s platností pro celé rakousko-uherské mocnářství, avšak v Uhrách docházelo k jeho faktickému přecházení.

Takzvané silvestrovské patenty č. 2/1852 ř. z. a č. 3/1852 ř. z. znamenaly návrat

k absolutismu. Patenty byla zrušena politická práva, ale rovnost občanů před zákonem jakož i dosažená práva církví a náboženských společností zůstala zachována. V roce 1855 byl uzavřen konkordát mezi rakouským mocnářstvím a Apoštolským stolcem, na jehož základě nabyla Katolická církev rozsáhlé autonomie. Na základě konkordátu byl vydán císařský patent č. 185/1856 ř. z., jímž bylo pro katolíky suspendováno používání Všeobecného zákoníku řešící manželské vztahy a znovu zavedeno světské používání kanonického práva.¹ Rovněž byla pro tyto záležitosti stanovena příslušnost církevních soudů.

Po pádu bachovského absolutismu nastává v roce 1860 období světského státu znamenající nastolení korektních vztahů mezi státem a církvemi. Císařským patentem z 8. dubna 1861 číslo 41/1861 ř. z. (tzv. „protestantský patent“) byla plně provedena rovnoprávnost evangelíků s ostatními uznanými vyznáními. Nařízením č. 42/1861 ř. z. byla provizorně upravena ústava evangelických církví. Definitivní znění ústav bylo vyhlášeno pod č. 15/1866 ř. z. Evangelické církevní právo se tak stává autonomním právním systémem vedle státního práva konfesního.²

Ke zrovnoprávnění Pravoslavné církve s Katolickou církví dochází roku 1864, a to ministerským nařízením č. 91/1864 ř. z. Toto nařízení také mění jejich dosavadní označení „Řecko – nesjednocení“ označením důstojnějším, a sice „Řecko – východní církev“.

V roce 1867 je pod číslem 142 ř. z. vydán státní základní zákon o všeobecných právech státních občanů, pro království a země na říšské radě zastoupené, jež byl součástí tzv. prosincové ústavy. Článek 14 tohoto zákona zakotvil úplnou svobodu víry a svědomí a nezávislost přístupu k občanským a politickým právům na náboženském vyznání. V dalších člancích pak zaručuje právo na společný veřejný výkon náboženství všech zákonně uznaných církví a náboženských společností, jakož i domácí výkon náboženství přívrženců neuznaných náboženství. Zákon č. 142/1867 ř. z. je proveden tzv. květnovými zákony, tedy zákony č. 47, 48 a 49/1868 ř. z. Květnovými zákony byl vlastně vývoj konfesního práva

---

¹ TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2002, s.27

² TRETERA, Jiří Rajmund, *tamtéž*, s. 29

v bývalém Rakousku ukončen.¹ Zákon č. 47/1868 ř. z. opět zavedl v účinnost ustanovení Všeobecného občanského zákoníku i pro manželství katolíků, přikázal soudnictví v manželských věcech katolíků státním soudům a založil subsidiární formu uzavření manželství. Další z „květnových zákonů“, zákon č. 48/1867 ř. z., ponechal církvím a náboženským společnostem dozor nad výukou jejich náboženství, vyučování jiných předmětů však učinil nezávislým na jejich vlivu. Zákon č. 49/1868 ř. z., nazývaný mezikonfesionálním zákonem, upravil pravidla přestupu z jedné církve do druhé a založil stav bez vyznání (manželství takových osob pak bylo upraveno v zákoně č. 51/1870 ř. z.). Zákon dále upravil náboženské vyznání dětí bez jakékoli preference určitého vyznání. Svobodnou volbu vyznání měl podle zmíněného zákona každý občan od dovršení čtrnáctého roku věku.

Pro konfesněprávní úpravu Katolické církve měl zásadní význam zákon č. 50/1874 ř. z. o vnějších poměrech Katolické církve. Zákon uznává autonomii kanonického práva ve vnitřních věcech církve, avšak ve vnějších záležitostech platí především státní zákony, zatímco církevní legislativa má platnost pouze v mezích těchto zákonů.²

Zákon č. 68/1874 ř. z. stanovil pravidla pro uznání církví a náboženských společností. Pokud církev či náboženská společnost splnila zákonem stanovené předpoklady, měla na uznání nárok (tzv. nárokový charakter). Ke dříve uznaným evangelickým církvím a v. a h. v., pravoslavné církvi a židovské náboženské společnosti tak na základě tohoto zákona ve spojení s individuálními správními akty přibyla Starokatolická církev v roce 1877 a Evangelická církev bratrská v roce 1880. Přestože tento zákon stanovil velmi mírné podmínky pro uznání nových církví, některé náboženské společnosti se o uznání nesnažily a spokojily se pouze s faktickou existencí kombinující zásady spolkové a nadační. Mezi tyto náboženské společnosti patřila například Anglikánská církev, Metodisté a Bratrská jednota baptistů.

Zákonem ze dne 21. března 1890 č. 57 ř. z., o vnějších poměrech israelitské

---

¹ BUŠEK, Vratislav, *Československé církevní zákony*, Československý kompas, Praha, 1931, s. 36

² TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2002, s. 31

náboženské společnosti byli až do roku 1949 položeny základy jejich organizace. Zrovnoprávnění pokud jde o občanská a politická práva se židovští obyvatelé dočkali již na základě císařského patentu č. 151/1849 ř. z., jejich emancipace pak byla dovršena státním základním zákonem č. 147/1867 ř. z.

V souvislosti s připojením Bosny a Hercegoviny bylo zákonem č. 159/1912 ř. z. uznáno islámské vyznání ritu henefitského.

V druhé polovině devatenáctého století začíná vývoj v Uhrách zaostávat za vývojem v českých zemích. Rakousko – uherské vyrovnání v roce 1867 znamená návrat k právní úpravě z roku 1848. V roce 1868 je zákonným článkem LIII. prohlášena rovnoprávnost všech zákonem recipovaných křesťanských konfesí. Na rozdíl od mezikonfesního zákona účinného v českých zemích, uherská úprava zná pouze přestup z jednoho recipovaného vyznání k jinému, nezná stav bez vyznání a nedovoluje přestup k židům. Přestup je také oproti zákonu č. 49/1868 ř. z. podstatně obtížnější. Nový civilní řád soudní z roku 1868 ponechává ve sporech o platnost manželství, rozvod a rozluku v kompetenci soudů církevních. Až v roce 1894 je v manželských záležitostech zákonným článkem č. XXXI/1894 zavedena výlučná kompetence státních soudů. Tento zákonný článek rovněž v Uhrách zavedl obligatorní civilní sňatek.

Vývoji konfesního práva po vzniku samostatného Československa je věnována zvláštní kapitola.

4. Stručný popis vývoje manželského práva do roku 1783

Základ a inspirativní vzor sekulárního manželského práva nalézáme v právu církevním. Po celou dobu středověku bylo církevní právo jediným regulátorem manželství. Některé z jeho podstatných složek však vešly v platnost ještě před vznikem církve, a to především z práva římského, židovského a germánského. Systém římského manželského práva sloužil po dlouhou dobu za výpomocný pramen, i když mnoho jeho ustanovení bylo změněno či vypuštěno v duchu křesťanských pravidel. To se týkalo například uznávání platnosti sňatku, k němuž nedali rodiče souhlas, odstranění rozdílů mezi manželstvím občanů a otroků nebo rozšíření trestních sankcí proti cizoložství i na muže. Z germánského práva přešlo do církevního počítání příbuzenských stupňů v pobočné linii.

Impuls k prosazení církevní morálky na našem území znamenalo vyhlášení Břetislavových Dekret, k němuž došlo roku 1039 nad hrobem biskupa Vojtěcha v polském Hnězdně. V Dekretech byla výslovně uznána církevní jurisdikce ve věcech manželských. V duchu církevní morálky byla již tehdy zavedena monogamie, nerozlučnost manželství a formou vzniku manželství byl sňatek uzavřený před církví.¹ Kníže Břetislav se tímto aktem především snažil uspokojit církev, která vyjadřovala pohoršení nad vojenskými výtržnostmi, ke kterým došlo během dobovačného tažení Polskem.

Dalším, pro manželské právo významným dokumentem, byla soukromá sbírka předpisů kanonického práva, označovaná *Decretum Gratiani*. K jejímu sepsání došlo okolo roku 1140. Soustavu kanonického práva manželského obsahuje její druhá část řešící právní případy. Manželskému právu je věnována konkrétně 27. až 35. kauza. Tyto kauzy podávají odpověď například na otázku, zda může existovat manželství mezi těmi, kdo učinili slib čistoty, zda vzniká řádné manželství mezi nevěřícími, zda lze uzavřít manželství mezi dětmi a mnohé další.

Zatímco Gracianův dekret byl dílem soukromým, byla roku 1234 vydána papežem Řehořem IX. úřední sbírka papežských dekretů se závazností pro celou církev. Manželské

právo upravuje 4. kniha rozdělená na 21 titulů. Tato sbírka obsahuje i reformy, které v manželském právu zavedl IV. obecný sněm lateránský, konaný roku 1215. Na sněmu byla například snížena překážka pokrevnosti v pobočné linii z osmého na čtvrtý stupeň a přísně zakázány tajné sňatky.

Výrazný zásah do reformy manželského práva znamenal obecný sněm tridentský konaný v letech 1545 až 1563. Veškeré učení církve o manželství, jeho podstatě a vlastnostech bylo shrnuto v dogmatickém dekretu *Matrimonii perpetuum*. Sněm podrobil manželskou kázeň důkladné revizi a k dogmatické stati připojil deset článků „*de reformatione matrimonii*“. Na sněmu tridentském byly odstraněny poslední zbytky tajných sňatků, předepsány trojí ohlášky budoucího sňatku, uložena obecně a závazně veřejná forma uzavření manželství a zavedena nová překážka z únosu.

Významné změny v oblasti manželského práva nastávají v druhé polovině osmnáctého století, v době osvícenského absolutismu za vlády Marie Terezie a Josefa II.

Marie Terezie zasáhla do církevní jurisdikce patentem ze dne 12. dubna 1753, kterým prohlásila manželství nezletilých uzavřená bez svolení zákonného zástupce za neplatná. Dalším dekretem ze dne 20. října 1753 nařídila státním úřadům, aby neprováděly rozsudky církevních soudů o věnu. Dne 30. srpna 1782 bylo císařem Josefem II. vydáno nařízení prohlašující snubní smlouvu (*sponsalia*) za škodlivou, neboť nutí snoubence ke svatbě. Zároveň byla tímto nařízením odňata zasnoubení jakákoli právní závaznost. Za nedlouho poté již následovalo vydání manželského zákona, označovaného manželský patent.

---

¹ MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Linde, Praha, 1997, s. 105

5. Manželský patent císaře Josefa II.

Patent císaře Josefa II. č.117 Sb. z. s. ze dne 16. 1. 1783 byl přelomovou normou v oblasti manželského práva. Znamenal vynětí manželského práva z pravomoci církevních orgánů a její přenesení na státní úřady. Císař jím zrušil přímou účinnost kanonických předpisů ve světské oblasti. Ponechal církevní formu uzavírání sňatků, ale přidělil manželské spory do kompetence světských soudů.¹ Manželské právo, které bylo do této doby upravené kanonickými předpisy, dostává občanskou podobu, manželství jako takové je prohlášeno za občanskou smlouvu. Patentem nebyla dotčena platnost způsobu konání ohlášek, tridentská forma uzavírání sňatků ani přísná nerozlučnost manželství. Z manželských překážek nadále zůstává nezletilost, různost náboženství, manželský svazek, pokrevensství, švagrovství, únos, zločin, vyšší svěcení a řeholní sliby. Jako novinka byla zavedena překážka stavu vojenského a jakožto vada manželského souhlasu rozumová nepřičetnost, omyl, bázeň a násilí. Oprávnění udělovat dispens od manželských překážek má do budoucna náležet představitelům světské moci. Žádat o dispens církev bylo zakázáno.

Manželskému patentu předcházelo vydání patentu o zrušení nevolnictví z 1. listopadu 1781. Význam tohoto patentu pro manželské právo spočívá v tom, že jím byla odstraněna všechna omezení sňatků vyplývající z osobní závislosti poddaných na pánech, poddaní směli napříště uzavírat manželství bez vrchnostenského povolení jen po předložení ohlašovacího lístku, který musel vrchnostenský úřad žadateli bezplatně vystavit na pouhé oznámení úmyslu vejít ve sňatek. Také padly všechny dosavadní zábrany „mezipanských“ sňatků a poddaní se nyní mohli volně ženit i do měst.²

Přijetí manželského patentu vyvolalo kritiku v řadách duchovenstva. Nešlo ani tak o občanské následky sňatku, například o majetkové poměry manželů, ale o názor, že

---

¹ TRETERA, Jiří Rajmund-PŘIBYL, Stanislav, *Konfesní právo a církevní právo*, Jan Krigl, Praha, 1997, s. 87

² KLABOUCH, Jiří, *Manželství a rodina v minulosti*, Orbis Praha, 1962, s. 119

o podstatě křesťanského manželství nemůže civilní soudce platně rozhodovat. Jako nejkřiklavější abnormalita bylo spatřováno, když civilní soudce rozlučuje sňatek, který byl platně uzavřen podle kanonického práva. I církevní autoři uznávali, že rovnou měrou jako církvi náleží státu právo i povinnost trestně stíhat hrubé přečiny proti manželství, například cizoložství, krvesmilství, vraždu manžela. O podstatě křesťanského manželství a právních následcích sňatku má však rozhodovat výlučně církevní autorita.

Z opačné strany názorového spektra zazněl v této době názor na zavedení obligatorního civilního sňatku, se kterým přišla dolnorakouská vláda. S tímto návrhem však nesouhlasila spojená dvorská česko-rakouská kancelář, poukazujíc na to, že zavedením obligatorního civilního sňatku by byla vážnost manželství úplně pochována.¹ Císař se obrátil na zákonodárnou komisi s žádostí o dobrozdání. Ta se však vyslovila proti obligatornímu civilnímu sňatku, čímž byl tento návrh definitivně smeten se stolu.

Manželský patent byl zahrnut do prvního dílu Všeobecného občanského zákoníku, který byl vydán již 1. listopadu 1786 a tato úprava zůstala zachována i při vydání celkové kodifikace občanského práva, Všeobecného zákoníku občanského pro veškeré habsburské země dědičné.

---

¹ SCHELLEOVÁ, Ilona-SCHELLE, Karel, *Civilní kodexy*, Doplněk, MU v Brně, 1993, s. 14

6. Všeobecný zákoník občanský

6.1 Pokusy o kodifikaci

V únoru 1753 byla na základě rozhodnutí Marie Terezie zřízena kompilační komise pro vypracování společného zákoníku pro země české a rakouské, čímž byly zahájeny práce na kodexu občanského práva, který se měl nazývat *Codex Theresianus universalis*. Práce na osnově tohoto zákoníku byly po mnoha průtazích dokončeny roku 1766. Výsledkem však bylo dílo velmi rozsáhlé, připomínající spíše učebnici a pro právní praxi v podstatě nepoužitelné. Panovnice na návrh státní rady vrátila osnovu k přepracování, zároveň však v této době získaly u vídeňského dvora převahu síly, které byly proti jednotné kodifikaci v celém habsburském státě. Reprezentantem těchto sil byl prezident Nejvyššího soudního úřadu hrabě Seilern, který poukazoval na škodlivost univerzalizace občanského práva v habsburské monarchii. Panovnice se obrátila na Nejvyšší soudní úřad se žádostí o dobrozdání, které však obsahovalo konstatování, že vydání zákoníku je příliš nákladné a doporučilo se vyvarovat univerzalismu z důvodu rozmanitosti poměrů v jednotlivých zemích mocnářství. Po těchto vyjádřeních kodifikační práce uvázly na mrtvém bodě a k oživení činnosti zákonodárné komise došlo až po nástupu Josefa II. na trůn. Ten zároveň rozhodl, že se nebude vyčkávat, až bude celý zákoník hotov, ale že budou jednotlivé díly postupně uzákonňovány tak, jak budou dokončeny. 1. listopadu 1786 byl vydán 1. díl Všeobecného občanského zákoníku, jehož autorem byl Bernard Herten. Po smrti Josefa II. nastala v práci zákonodárné komise přestávka. Josefův nástupce Leopold II. vytvořil komisi novou, zvanou dvorská komise ve věcech zákonodárných, jejíž předsedou byl jmenován profesor Karel Martini. Zatímco Marie Terezie a Josef II. se pokládali za absolutní zákonodárce, jejichž vůle při vydávání zákonů je směřodátná, Leopold II. dvorským dekretem z 12. srpna 1791 zajistil účast stavů na zákonodárných pracích.

Výsledek práce této komise byl nejdříve na zkoušku zaveden v Západní Haliči roku 1797. 1. června 1811 byl pak pod názvem Všeobecný zákoník občanský pro veškeré

habsburské země dědičné vyhlášen patentem č. 946 Sb. z. s., s platností pro všechny země, které v té době tvořily rakouské císařství, vyjímaje země koruny uherské.¹ Účinnosti nabyl 1. ledna 1812.

6.2 Charakteristické rysy Všeobecného zákoníku občanského

Všeobecný zákoník občanský byl vynikajícím právnickým dílem², jehož koncepce vycházela z římskoprávní učenosti. Vzorem byla i některá ustanovení Koldínova zákoníku městských práv.

Základním východiskem byla přirozenoprávní teorie. V § 7 tohoto zákona je stanoveno: „nelze-li právní případ rozhodnouti ani podle slov ani z přirozeného smyslu zákona, jest hleděti k podobným případům v zákonech zřejmě rozhodnutým a k důvodům jiných, s tím příbuzných zákonů. Zůstane-li právní případ ještě pochybný, musí býti rozhodnut podle přirozených zásad právních, se zřetelem k okolnostem pečlivě shrnutým a zrale uváženým.“

V tomto ustanovení zákonodárce poukázal na přirozené právo, jímž zřejmě myslí příkazy obecného lidského svědomí a praktické morálky.³ Přirozené právo je tak pramenem práva pozitivního. Zároveň je zde vyjádřeno vykládací pravidlo pro případy, kdy nás normy platného práva nechávají v pochybnostech, které stanoví, že takový případ musí být rozhodnut tak, aby to odpovídalo obecnému lidskému cítění. Ustanovení sedmého paragrafu lze použít pouze v případě mezery zákona, nikoli, když zákon úmyslně mlčí.⁴

§ 16 tohoto zákona zase přiznává člověku „vrozená již rozumem poznatelná práva“, když stanoví, že: „Každý člověk má vrozená, již rozumem poznatelná práva, a nutno jej tudíž považovati za osobu. Otrouctví nebo nevolnictví a výkon moci k nim směřující nejsou

¹ SCHELLEOVÁ, Irena- SCHELLE, Karel, *Civilní kodexy*, MU v Brně, Doplněk, 1993, s. 19

² MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Linde, Praha, 1997, s. 165

³ ROUČEK, František, *Československý obecný zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*, Československý Kompas, Praha, 1926, s. 25

⁴ ROUČEK, František, *tamtéž*, s. 26

v těchto zemích dovoleny.“ Dvorský dekret z 25. června 1826 toto ustanovení doplnil tím, že každý otrok nabude svobody okamžikem, kdy vstoupí na zdejší území nebo na loď, a také tehdy, kdy jej někdo postoupil za otroka rakouskému příslušníkovi. Práva podle § 16 mohla být omezena pouze zákonem.

Základním rysem zákoníku byla jeho všeobecnost a výlučnost. Zákoník zrušil starší právní úpravu a platil bez výjimky pro všechny obyvatele státu bez ohledu na jejich sociální status. Vyhlásovací patent k zákoníku výslovně stanovil, že od 1. května 1812 pozbývá účinnosti dosud platné právo obecné, prvý díl občanského zákoníku, vyhlášený 1. listopadu 1786, občanský zákoník vydaný pro Halič, jakož i veškeré zákony a zvyklosti, které se vztahují k předmětům tohoto obecného práva občanského. V další části vyhlásovacího patentu je vyloučena zpětná účinnost zákoníku na jednání, k nimž došlo přede dnem jeho účinnosti. Dále byla prohlášena autentičnost německého znění, podle kterého se mají posuzovat překlady pořízené v různých zemských jazycích.

Zákoník platil po celou dobu trvání habsburské monarchie a na základě recepčního zákona se stal občanským zákoníkem po vzniku Československé republiky, kde platil až do roku 1950.

Skládal se z 1502 paragrafů uspořádaných do úvodu a třech dílů, přičemž první díl pojednával o právu osobním, druhý o právu k věcem a třetí díl upravoval společná práva osobní a věcná.

6.3 Změny úpravy manželského práva obsažené ve Všeobecném zákoníku občanském v průběhu devatenáctého a začátkem dvacátého století

Ustanovení obsahující úpravu manželského práva byla zahrnuta v hlavě druhé prvního dílu zákoníku v paragrafech 44 až 136. Do těchto ustanovení přešlo skoro beze změn manželské právo josefínské, obsažené v manželském patentu z roku 1783.

Roku 1814 byla vytvořena nová překážka katolicismu, která měla význam pro smíšená manželství. Spočívala v tom, že po rozluce smíšeného manželství směla nekatolická strana bez dalšího uzavřít nové manželství, zatímco rozloučený katolík nemohl uzavřít nové manželství, dokud byla nekatolická strana na živu.

18. srpna 1855 došlo k ratifikaci konkordátu uzavřeného mezi habsburskou říší a Apoštolským stolcem. Tento konkordát byl publikovaný papežem v bule *Deus humanis salutae auctor* a vyhlášen císařským patentem č. 195 ř.z. z 5. 11. 1855 pro celou říši. Článek 10 této smlouvy vrátil církevní vrchnosti moc zákonodárnou i soudní v oblasti manželských záležitostí. Provedením tohoto konkordátu byl císařský patent z 8. října 1856 číslo 47 ř. z. Občanský zákoník tak pozbyl platnosti vzhledem k manželství katolíků, která se řídila výhradně kanonickým právem. Pro občany jiného vyznání však nenastala žádná změna a nadále se na ně vztahovaly předpisy občanského práva, avšak konkordátní předpisy mohly působit nepřímo, šlo-li o smíšené manželství.¹ Pro židy platila ustanovení obsažená v paragrafech 123 až 136 Všeobecného občanského zákoníku. Tento stav vydržel až do 25. května roku 1868, kdy článek 1. zákona č. 47 ř. z. opět uvedl v platnost předpisy občanského práva pro všechny bez rozdílu.

Počátkem roku 1857 zahájily činnost diecézní manželské soudy, postupující podle nově pořízené instrukce pro duchovní soudy císařství habsburského ve věcech manželských číslo 185 ř. z. z roku 1856. Tato instrukce obsahovala mnohá ustanovení podle domácího partikulárního práva, brala ohled na státní zákonodárství a nařizovala, aby

---

¹ SCHELLEOVÁ, Ilona- SCHELLE, Karel, *Civilní kodexy, Doplněk MU v Brně*, 1993, s. 21

každý rozsudek biskupského soudu o platnosti manželství byl sdělen zemské vládě.¹ Platnost manželství katolíků, která byla uzavřena v době účinnosti této instrukce, bylo nutno podle ní posuzovat i po jejím zrušení.

Pád Bachova režimu, nástup liberalismu a prosazení občanských svobod přinesly revizi poměrů zavedených konkordátem.² V přijetí zákona číslo 47 ř. z. v květnu roku 1868 bylo spatřováno porušení desátého článku konkordátu. Tento zákon obnovil platnost občanského práva v oblasti manželských vztahů a odstranil veškeré, konkordátem zavedené, manželské právo. Na jeho základě byly zavedeny subsidiární civilní sňatky. Nouzový sňatek katolíků (*matrimonium necessitatis*) přicházel v úvahu tehdy, kdy duchovní odpírali udělení souhlasu s uzavřením manželství z důvodů, který občanský zákoník neuznával. V tomto případě mohli snoubenci vstoupit do manželství před státními orgány.

Sňatky snoubenců různého náboženského vyznání byly upraveny zákonem číslo 42 ř. z. ze dne 31. prosince 1868.

Obligatorní občanský sňatek vyhradil zákon číslo 51 ř. z. ze 7. dubna 1870 pouze těm snoubencům, kteří nenáleží k žádnému státem uznanému náboženství.

Úprava náboženství dětí ze smíšených manželství byla upravena v prvním článku mezikonfesního zákona vydaného pod číslem 49 ř. z. dne 25. května 1868. Pokud oba rodiče byli téhož vyznání, děti následovaly náboženství svých rodičů. Při smíšených manželstvích následovaly synové otcovo náboženství, dcery matčino. Zákon připouštěl i smluvní úpravu náboženství dětí. Rodiče mohli smlouvou změnit náboženské vyznání dítěte do doby než překročilo sedmý rok věku. Po dovršení čtrnácti let věku měl každý svobodnou volbu náboženského vyznání.

Květnové zákony otevřely ostrý spor mezi rakouskou vládou a Apoštolským stolcem. Papež Pius IX. odsoudil porušení konkordátního práva v alokuci ze dne 23. června 1868. V červenci roku 1870 byl konkordát rakouským císařem jednostranně

---

¹ PEJŠKA, Josef, *Církevní právo se zřetelem k partikulárnímu právu československému*, sv. 3., Teologický ústav CSSR v Obořišti, 1934, s. 50

² MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Linde, Praha, 1997, s. 229

vypovězen s odůvodněním, že druhá strana - Katolická církev - se stala „jinou“ v důsledku vyhlášení dogmatu o papežské neomylnosti, definovaného na Prvním vatikánském ekumenickém koncilu.¹

Dřívější konkordát byl nahrazen zákonem číslo 50 ř. z. „O vnějších poměrech církve katolické“ z roku 1874. Tento zákon byl základem právních vztahů mezi státem a katolickou církví i v době Československé republiky. Vycházel z myšlenky priority zákonů státních nad církevními.

V letech 1914 až 1916 byla úprava občanského práva obsažená ve Všeobecném zákoníku občanském novelizována třemi dílčími novelami, jež byly vydány ve formě císařských nařízení. Tyto novely zasáhly do úpravy rodinného práva. Byla jimi upravena péče o nezletilce v otcovské moci, péče o děti při rozvodu nebo rozloučení manželství, právní postavení dětí nemanželských a popření manželského původu dítěte. Na vlastní úpravu manželského práva však neměly výraznější vliv.

Po vzniku Československé republiky přinesl změny v oblasti manželského práva tzv. rozlukový zákon číslo 320/1919 Sb. z. a n., označovaný též jako manželská novela. Tento předpis sjednotil úpravu uzavírání manželství v českých zemích a na Slovensku.² Zaveden byl alternativní civilní sňatek, který nahradil do té doby pro katolíky přednostní formu církevního sňatku. Byla také uzákoněna rozluka i pro manželství katolíků z taxativně vypočtených důvodů a odstraněny některé překážky vzniku manželství, jako bylo vyšší svěcení a slavné sliby řeholní.

---

¹ TRETERA, Jiří Rajmund-PŘIBYL, Stanislav, *Konfesní právo a církevní právo*, Jan Krigl, Praha, 1997, s. 89

² MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Linde, Praha, 1997, s. 358

7. Úprava institutů manželského práva ve Všeobecném zákoníku a její srovnání s kanonickým pojetím

Ustanovení obsahující úpravu manželského práva byla zahrnuta v hlavě druhé prvního dílu Všeobecného občanského zákoníku ve 44. až 136. paragrafu.

Je zde definován pojem manželství a zasnoubení, pravidlo o způsobilosti uzavřít manželství, překážky manželství a jejich prominutí, práva a povinnosti manželů, zrušení manželského společenství a způsob jeho opětného spojení. Na závěr této hlavy pak byly zařazeny výjimky pro židovstvo.

7.1 Pojem manželství

Ve Všeobecném zákoníku občanském je vyjádřeno smluvní pojetí manželství. § 44 stanoví: „Rodinné poměry se zakládají smlouvou manželskou. Manželskou smlouvou projevují dvě osoby různého pohlaví zákonným způsobem svoji vůli žítí v nerozlučném společenství, ploditi děti, je vychovávatí a poskytovatí si navzájem pomoc.“

I v kanonickém pojetí má manželství povahu smlouvy. Je považováno za smlouvu svého druhu (*foedus*), posvátnou smlouvu s nedisponovatelným předmětem. Snoubenci si neurčují sami obsah a rozsah vzájemné dohody, nýbrž se usnášejí na smlouvě předem vymezené právem přirozeným.

Manželství mělo podle pojetí platného v této době dvojí účel, hlavní (*finis primarius*) a podružný (*finis secundarius*). Hlavním účelem se rozumělo pložení a výchova dětí, podružným účelem pak vzájemná pomoc mezi manžely, a to jak psychická tak i materiální.

Církev pojmá manželství jako odkaz Kristův, považuje je za integrální složku křesťanské kázně. Manželství je zřízení práva přirozeného a nadpřirozeně zjeveného, které se vztahuje na všechny lidi, nejen na křesťany katolíky. Je to právoplatné, trvalé spojení jednoho muže a jedné ženy za účelem plození a výchovy dětí a vzájemné pomoci a podpory. Na takto pojatém účelu manželství se shoduje právo občanské i kanonické.

Podle katolického pojetí je každé manželství *res sacra*, posvátná věc,¹ bez ohledu na to, zda bylo uzavřeno mezi pokřtěnými nebo nepokřtěnými osobami. Nad osobami, které nepřísluší k žádné náboženské obci, vykonává kompetence v manželských věcech stát. Avšak i občanský sňatkový obřad obsahuje sakrální prvky a symboly.² Pokud však jsou osoby uzavírající manželství pokřtěny, má manželská smlouva podle katolického pojetí bez dalšího povahu svátosti.

Církev se snažila bránit pokusům o sekularizaci manželství. Z důvodů, pro něž tak činila, lze uvést například názor, že občanský zákon popírá svátostný ráz manželství, civilní sňatek snižuje posvátný obřad na smlouvu o všední záležitosti občanské, občanským sňatkem se staví zákon božský i kanonický do pozadí, čímž se tupí církevní autorita a nepřímě se jím připravuje půda polygamii i manželské rozluce. Kanonické právo se nezabývá a ani nechce zabývat úmluvami mezi rodiči a snoubenci o majetkových otázkách budoucí rodiny a ponechává to právu státnímu a civilním úřadům.

O katolickém pojetí manželství vypovídá Encyklika papeže Lva XIII., kterou vyhlásil dne 10. února 1880. Mluví zde o původu manželství, o jeho počátku v ráji samém³ a o tom, že již tenkrát mu byly vryty obě základní vlastnosti, tedy jednota a nerozlučnost. Dále zde hovoří o úpadku manželství u židů a pohanů a obnově jeho důstojnosti Ježíšem Kristem, který manželství prohlásil za svátost. Popisuje následky, které nastanou tehdy, když se manželství oddělí od náboženství, například četné rozvody. Nicméně uznává, že se svátostí manželství jsou úzce spjaty též záležitosti lidské, které mají být upraveny

---

¹ TRETERA, Jiří Rajmund-PŘIBYL, Stanislav, *Konfesní právo a církevní právo*, Jan Krigl, Praha, 1997 s. 235

² TRETERA, Jiří Rajmund-PŘIBYL, Stanislav, *tamtéž*, s. 235

³ Encyklika sv. otce Lva XIII. o manželství, *Časopis katolického duchovenstva*, ročník XXI., Rohlíček a Sievers, Praha, 1880, s. 362

sekulárním právem, a rozhodovat o nich přísluší státní autoritě. Na konci Encykliky nabádá světské vladaře, aby své působení spojili s úsilím církve. Vyslovuje také přání, aby se biskupové snažili omezit počet sňatků uzavíraných mezi katolíky a jinověrci.

Můžeme rozlišit tři způsoby, jakými zákon povoluje nebo nařizuje občanskou formu sňatku:

a) Obligatorní civilní sňatek (*matrimonium civile obligatorum*): v tomto případě zákon ukládá i katolickým snoubencům občanskou formu sňatku jako jedinou možnou. S návrhem na zavedení obligatorního občanského sňatku přišla v roce 1783 dolnorakouská vláda. Tento návrh však neprošel a obligatorní civilní sňatek byl zaveden až při nástupu komunistické diktatury.

b) Alternativní (fakultativní) forma uzavření manželství (*matrimonium civile facultativum*): tady stát ponechává snoubencům na vůli, aby si opatřili ohlášky a oddávky buď u příslušného faráře nebo u státního orgánu se stejnou platností, v obou případech musí být postupováno podle předpisů civilního práva. Alternativní forma uzavření manželství byla v českých zemích zavedena zákonem č. 320/1919 Sb. z. a n. o obřadnostech smlouvy manželské, rozluce a překážkách manželství.

c) Občanský sňatek nouzový (*matrimonium civile necessitatis*): stát uznává sňatky uzavřené před duchovním správcem. V případě, kdy duchovní správce odmítne snoubence z důvodu, který občanské právo neuznává, je možné uzavřít sňatek před státním orgánem. V českých zemích byla tato forma uzavření manželství připuštěna zákonem č. 47/1868 ř. z.

Z hlediska osobní podřízenosti kanonickému právu manželskému můžeme rozlišit manželství katolických snoubenců, manželství pokřtěných nekatolíků, manželství smíšená a manželství nekřtěných.

Manželství katolických snoubenců je v celém rozsahu podrobena církevním předpisům o manželství. Je to manželství příslušníků Katolické církve, tedy těch, kdož jsou v ní pokřtěni. Takovéto manželství má bez dalšího svátostný charakter, který snoubenci nemohou vyloučit.¹ Patří sem i manželství mezi katolíkem západního a katolíkem

---

¹ TRETERA, Jiří Rajmund-PŘIBYL, Stanislav, *Konfesní právo a církevní právo*, Jan Krigl, Praha, 1997, s.

východního obřadu.

Manželství pokřtěných nekatolíků je rovněž svátostí, jedná se však o manželství nekanonické, neboť zde není dána příslušnost katolické církve a jejích předpisů. Nekatolíci jsou však podrobeni všem kanonickým překážkám, kromě překážky různého náboženství, neboť z všeobecné zásady vyplývá, že křtem se křesťan podřizuje všem členským povinnostem v církvi. O tom, zda jsou nekatolíci vázáni manželskými překážkami, se vedly spory. Jako první jejich vázanost hájil papež Benedikt XIV. v konstituci *Singulari nobis*, která byla vydána v roce 1749.

Smišeným manželstvím se označuje manželství katolíka s pokřtěným, který přísluší k jinému než katolickému církevnímu společenství. Takové manželství podléhá nejen církevním předpisům o vnější formě oddavek, ale vůbec manželskému právu. Je nutná církevní dispense, jinak by byl sňatek nedovolený. Aby byl smíšený sňatek církevně platný, je nutno, aby byl uzavřen za přítomnosti vlastního faráře katolického snoubence. Tento farář vyslýchá snoubence protokolárně a žádá od nich potřebné listiny, zvláště smlouvu o katolickém vychovávání dětí.¹ Smíšené manželství uzavřené před evangelickým duchovním sice stát uznával za platné, církevně však platným nebylo, jelikož tridentská forma byla závaznou.²

Manželství nekřtěných nepodléhá církevní pravomoci ani církevním předpisům, nýbrž tyto osoby zavazuje pouze právo státní.

Z hlediska kanonického práva rozeznáváme několik druhů manželství:

- a) Jako *matrimonium ratum* se označuje výlučně manželství křesťanské dvou pokřtěných osob, uzavřené podle kanonických norem. *Matrimonium ratum tantum* je takovéto manželství, které je platné, avšak dosud nenaplněné.
- b) *Matrimonium ratum et consumatum* je platné manželství mezi pokřtěnými, které bylo dokonáno intimním manželským úkonem, který sám o sobě může vést k zplození

¹ BOROVIČKA, K., *Prohlášení smíšeného manželství*, Časopis katolického duchovenstva, ročník XXVII., Rohlfčec a Sievers, Praha, 1886, s. 442

² TUMPACH, Josef, *Úprava počátková manželství smíšeného uzavřeného bez zachování formy Tridentské*, Časopis katolického duchovenstva, ročník LXX, Rohlfčec a Sievers, Praha, 1904, s. 318

potomka.¹

c) Výrazem *matrimonium legitimum* (zákonné manželství) označujeme manželství dvou osob nekřtěných. Pokud takovému sňatku nevádí překážka práva přirozeného, pozitivně božského ani občanského, je platný. Snoubenci zde nejsou vázáni právem kanonickým. Pokud později alespoň jeden z manželů přijme křest, mění se zákonné manželství na *matrimonium ratum*.

d) *Matrimonium putativum* znamená v překladu manželství domnělé. Je to manželství, které sice bylo uzavřeno předepsanou formou, ale je z důvodu kanonické překážky neplatné. O jeho neplatnosti nevědí buď oba snoubenci nebo alespoň jeden z nich.

e) *Matrimonium clandestinum* je manželství tajné. Defekt může spočívat v tom, že byly opominuty předběžné ohlášky, oddávky se konaly bez církevních obřadů anebo bez přítomnosti faráře a dvou svědků. Neplatnost manželství působí pouze poslední vada.

f) *Matrimonium conscientiae* je sňatek, jehož existence se před veřejností tají. Kanonické právo tento sňatek povoluje jen z naléhavých důvodů. Spočívá v tom, že jej farář neprohlašuje, snoubencům žehná jen za přítomnosti zákonných svědků a oddavkový úkon nezanáší do veřejných matrik. Osoby, které jsou do této záležitosti zasvěceny, musí zachovávat mlčenlivost.

g) *Matrimonium praesumptum* je manželství předpokládané. Dokud nebyla ještě předepsána určitá závazná forma uzavření manželství, platil za určitého sběhu okolností právní předpoklad, že snoubenci si již dali manželský souhlas. Bylo to například v případě, kdy manželé započali manželský život, aniž by čekali na splnění nahodilé podmínky. Proti této právní domněnce nebyl přípustný důkaz z opaku. Dne 15. února 1892 prohlásil papež Lev XIII. v listě *Consensus mutuus*, že v budoucnu nelze po zasnoubení o předpokládaném manželství mluvit.

h) *Matrimonium invalidum*. Rozlišuje se dvojí neplatnost manželství. Manželství se označuje za *irritum*, jestliže stojí v cestě manželská překážka, podstatná vada ve formě uzavření manželství působí *manrimonium nullum*.

i) *Matrimonium morganaticum* je druh manželství, který nemá nic společného s

---

¹ TRETERA, Jiří Rajmund-PŘIBYL, Stanislav, *Konfesní právo a církevní právo*, Jan Krigl, Praha, 1997, s.238

kanonickým právem. Jedná se pouze o občanskoprávní následky. Je to nerovný sňatek, manželé se v něm nestávají právně rovnými. Kromě svatebního daru manželka nezískává žádná další práva. Tento sňatek měl význam pouze v domácím zákonodárství vyšší šlechty, kdy manželkám, které pocházely z nižších tříd, nepříslušel ani titul, ani dědické právo na rodový majetek.

7.2 Zasnoubení

Zasnoubením se rozumí příslib budoucího uzavření manželství.¹ Všeobecný občanský zákoník v § 45 stanovil: „Ze zasnoubení neboli prozatímního slibu vejítí v manželství, ať byl dán nebo přijat za jakýchkoli okolností nebo podmínek, nevzniká právní závazek, a to ani závazek uzavřít manželství, ani závazek plnit to, co bylo vymíněno pro případ, že se od zasnoubení odstoupí.“ Zasnoubení tedy nezpůsobuje právní následky, jen snoubenec, z jehož strany nevznikla důvodná příčina k odstoupení, má nárok na náhradu skutečné škody, kterou prokázal. Trestní zákoník poskytoval ochranu poškozenému tím, že strana, která nesplnila příslibení, mohla být potrestána vězením od 1 do 3 měsíců. Jestliže bylo něco darováno s podmínkou, že dojde k manželství s určitou osobou, lze dar požadovat zpět, jestliže k manželství nedojde.² V případě, že se chce zasnoubit nezletilec, je třeba svolení zákonného zástupce.

Církevní právo pojímá zasnoubení jako předběžnou, snadno odvolatelnou smlouvu. Kanonické předpisy sice neukládají povinnost, aby manželské smlouvě tento přípravný akt předcházel, je však doporučován z důvodu, aby si snoubenci zraleji uvědomili svůj záměr uzavřít manželství. Podstatou zasnoubení je oboustranný závazný slib snoubenců, jehož předmětem je budoucí manželství. Nejde zde o jednání rodičů o majetkových otázkách

---

¹ TRETERA, Jiří Rajmund-PŘIBYL, Stanislav, *Konfesní právo a církevní právo*, Jan Krigl, Praha, 1997, s. 242

² ROUČEK, František, *Československý obecný zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*, Československý Kompas, Praha, 1926, s. 65

budoucích manželů.

Způsobilým k zasnoubení podle staršího dekretálního práva byl i nedospělý, jakmile překročil hranici dětství. Pozdější kanonické právo nestanovilo pro zasnoubení žádné určité stáří asi proto, že mezi zasnoubením a uzavřením sňatku a oddavkami nebýval větší časový odstup, takže za legitimní stáří snoubenců platilo dosažení zletilosti, která byla stanovena na 14 let u chlapců a 12 u dívek.

Zásnubní smlouvu mohou uzavřít pouze dvě určité osoby různého pohlaví. Rovněž zdravá mysl je podmínkou platnosti tohoto úkonu, neboť neschopnost činit právní úkony se týká i zasnoubení. Také se nemůže platně zasnoubit ten, komu brání některá z překážek manželství.

Forma zasnoubení nebyla zpočátku předepsána, ani sněm tridentský se jí nezabýval. Kanonické právo však spojovalo se zasnoubením, třeba jen tajným, manželskou překážku, ohrožující platnost sňatku s osobou, která byla příbuzná s dřívější snoubenkou. Proto byla pocíťována potřeba, aby se zasnuby konaly nějakou veřejnou formou před farářem a svědky a tak se staly právně dokazatelnými. Pražský provinciální sněm, konaný v roce 1860, uložil zpovědníkům a farářům povinnost, aby zrazovali od tajných zasnoubení. Zasnoubení se tak mělo konat po srozumění s rodiči, před dvěma či třemi svědky, anebo listinou.

V rámci kodifikace kanonického práva papež Pius X. dekretem *Ne temere* dne 2. srpna 1907 ustanovil úřední formu zasnoubení, která však nebyla výlučně platná. Snoubenci mohli i nadále provést zasnoubení soukromě a bez jakékoliv formy.

Pokud jde o právní účinky zasnoubení, kanonické právo přiznávalo platnost jediné takovému zasnoubení, které bylo provedeno veřejně ve stanovené formě. Zasnoubení smluvené soukromě a bez formy zavazovalo pouze mravně. Kanonicky smluvené zasnoubení sebou neslo povinnost uzavřít manželství po určité době nebo alespoň do jednoho roku. Dokud trval právní a mravní závazek realizovat snubní slib, bylo zasnoubení s třetí osobou neplatné.

Kanonické právo nepřipouštělo soudní žalobu směřující k vynucení sňatku, bylo však možné jednání o náhradě vzniklé škody.

Zasnoubení nemělo stejný charakter nerozlučitelnosti jako sňatek. Snoubenec se

mohl podstatně snadněji zprostit svého závazku, než bývá právně uznáváno při jiných smlouvách. Zásnubní smlouvu bylo možno zrušit dohodou snoubenců. Zásnubní smlouva se také zrušovala volbou stavu dokonalejšího, neboť jakmile se jeden rozhodl pro řeholní či duchovní život anebo pro bezženství, pozbyla zásnubní smlouva závaznost. Dalším důvodem pro zrušení zásnubní smlouvy byla vzniklá manželská překážka. Jestliže takováto překážka vznikne v mezidobí mezi zasnoubením a sňatkem, je třeba považovat zasnoubení za zmařené. Rovněž sňatek se třetí osobou definitivně ruší zasnoubení. Snoubenec mohl odvolat zásnubní smlouvu tehdy, jestliže se osobní poměry snoubenců (ať už duševní, tělesné či majetkové) do té míry změnily, že by za změněných okolností k zasnoubení nedošlo. Šlo například o nemravný život, hrubé chování, odpad od víry, opilství, neschopnost k práci, nakažlivou nemoc, ztrátu většího dílu majetku nebo výhodnější nabídku k sňatku.

7.3 Způsobilost uzavřít manželství

Všeobecný zákoník občanský obsahoval v § 47 pravidlo o způsobilosti uzavřít manželství, které stanovilo, že manželskou smlouvu může sjednat každý, pokud mu v tom nebrání zákonná překážka. Výčet manželských překážek pak následoval v paragrafech 48 až 82 tohoto zákona. Podle dvorského dekretu z 22. prosince 1814 číslo 1118 sb. z. s. musel každý cizozemec, který chtěl v habsburském mocnářství uzavřít platné manželství, řádně prokázat svou osobní způsobilost.¹

7.4 Překážky manželství

Manželskými překážkami nazýváme skutečnosti, které poukazují na určité osobní poměry, za kterých je sňatek nedovolený či neplatný. Sňatek, jemuž se staví na odpor překážka, je buď zbaven právních následků anebo se zákonodárce omezuje pouze na zákaz bez sankce neplatnosti. Některé překážky stanovilo pouze právo kanonické, jiné znalo pouze právo státní. Existovaly i překážky, které shodně uznávalo jak právo kanonické, tak i

---

¹ ROUČEK, František, *Československý obecný zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v*

státní.

Občanský zákoník rozlišoval překážky manželství vzniklé z důvodu nedostatku svolení, nedostatku mohoucnosti k účelu a nedostatku podstatných obřadností.

Překážky z důvodu nedostatku svolení byly rozděleny na překážky pro nedostatek mohoucnosti k svolení a pro nedostatek skutečného svolení. Tyto překážky způsobovaly neplatnost manželství.

Nedostatek mohoucnosti k svolení nastával u zuřivých, šílených, blbých a nedospělých, u nezletilců nemajících přivolení svých zákonných zástupců, u osob bez dostatečných příjmů, u těch, u nichž byly prokázány nebo jsou obecně známy špatné mravy a majících nakažlivé nemoci a vady, které jsou na překážku účelu manželství.

Překážky pro nedostatek skutečného svolení nastávaly v případech, kdy svolení k manželství bylo vynuceno důvodnou bázni, bylo dáno osobou unesenou, šlo o omyl v osobě manžela a v případě, kdy manžel po sňatku shledal, že jeho manželka je již těhotná s jiným. V těchto případech se manžel mohl domáhat prohlášení manželství za neplatné.

Překážka z nedostatku mohoucnosti k účelu nastávala z důvodu nemohoucnosti tělesné, nemohoucnosti mravní, pro manželský svazek, pro svěcení nebo sliby, pro různost náboženství, pro příbuzenství a pro švagrovství, pro cizoložství a pro úklady proti životu manžela.

O nedostatku podstatných obřadností hovoříme v případech, kdy nebyly učiněny ohlášky předepsaným způsobem, nebylo učiněno slavnostní prohlášení svolení před řádným duchovním správcem nebo byl sňatek uzavřen zmocněncem bez plné moci.

Jakožto zákonné záповědi manželství, jež mají za následek, že snoubenci vstupují do manželství nedovoleně, stanovil občanský zákoník překážku jednak u vojenských osob, které nemají povolení jejich představených (tady úpravu obsaženou v občanském zákoníku doplňují vojenské zákony), jednak u těhotné ženy, jejíž manželství bylo prohlášeno za neplatné, rozloučeno nebo zrušeno smrtí manžela, dokud neporodila nebo dokud neuplynul 180. den, bylo-li pochybné, zda je těhotná.

Z těchto překážek stanovených občanským zákoníkem nenáležela do kanonického

práva: překážka nezletilosti, těhotenství, odsouzení k těžkým trestům, vojenská služba a vdovský smutek. Naopak zná kanonické právo na rozdíl od občanského: překážku jednoduchého slibu, smíšeného vyznání, veřejné počestnosti a duchovního příbuzenství.

Podle druhu manželských překážek rozlišujeme zákonné záповědi (*impedimenta impediencia*), které měly za následek, že manželé vstoupili do manželství nedovoleně, avšak neměly vliv na platnost manželství. Naopak vylučující překážky (*impedimenta dirimentia*) bránily vzniku platného manželství.

Z jiného pohledu se překážky dělily na veřejné a soukromé, podle toho, zda tato překážka byla veřejně známou.

Zatímco promíjitelná překážka byla odstranitelná církevní dispencí, překážka nepromíjitelná pocházela z práva božského a nedala se za žádných okolností odstranit.

7.5 Jednotlivé překážky podle občanského práva a jejich pojetí v právu kanonickém

7.5.1 Nedostatek zdravé mysli, nedospělost a nezletilost

Podle § 48 občanského zákoníku nemohou zříditi platnou manželskou smlouvu zuřiví, šílení, blbí a nedospělí. Manželství uzavřené osobou částečně zbavenou svéprávnosti pro duševní nemoc nebo slabomyslnost bez svolení opatrovnického soudu by bylo neplatné. Manželství, které bylo uzavřeno od blbé osoby, je neplatné, i když se tak stalo s dovořením opatrovnického soudu, které bylo omylem uděleno.¹ § 273 stanovil, že za šíleného nebo blbého může být pokládán pouze ten, kdo byl za takového soudně prohlášen po zevrubném vyšetření jeho chování a po vyslechnutí lékařů soudem k tomu povolaných. Takovéto prohlášení bylo nutné veřejně vyhlásit. Toto ustanovení bylo v roce 1916 nahrazeno 1. a 2. paragrafem řádu o zbavení svéprávnosti číslo 207.

Za nedospělé byly podle občanského práva považovány osoby, které nepřekročily

---

¹ ROUČEK, František, *Československý obecný zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v*

14. rok věku.

Rovněž podle kanonického práva nemohli nedospělí uzavřít platné manželství. Dospělosti je k manželství třeba dvojím směrem, duševním a tělesným. Pouze rozumově vyspělý uzavírá pravoplatně sňatek, až když chápe těžké povinnosti, kterým se míní podrobiti. Tělesná zralost uzpůsobuje k úkonům, k nimž směřuje čelný účel manželství.¹

Kanonické právo na rozdíl od občanského bere ohled na pohlaví při stanovení věkových hranic dospělosti. Věkové hranice jsou tak stanoveny rozdílně pro chlapce a dívky.

Církev původně vycházela z římského práva a za dospělé považovala chlapce, kteří dovršili 14. rok, a dívky po dovršení 12. roku věku. Bývaly však k sňatku připouštěny i osoby ještě nedospělé, pokud u nich byla zjištěna tělesná a duševní zralost. V tomto případě sice nebylo třeba dispenze od nedospělosti, ale snoubenci si museli opatřit souhlas Apoštolského stolce nebo biskupův. V kodifikaci kanonického práva *Codex Iuris Canonici*, účinné od roku 1918, byla věková hranice jak u mužů tak i u žen zvýšena o dva roky (tedy na 16 a 14 let) a opuštěna metoda přímého zkoumání dospělosti.

Kromě dospělosti rozeznával občanský zákoník další věkovou hranici, již byla zletilost. Za zletilé byly až do roku 1919 považovány osoby, jež dovršily 24. rok svého věku. Až v roce 1919 byla zákonem číslo 447 snížena hranice zletilosti na 21. rok.

Podle § 49 nezletilí nemohli vejít v platné manželství bez přivolení svého manželského otce. Jednalo se zde pouze o překážku občanskou. Otec mohl učinit přivolení tak, že se osobně dostavil na faru a své přivolení vyjádřil vlastnoručním podpisem v matrice za spolupodpisu dvou svědků. Pokud se na faru nedostavil, učinil přivolení písemně. Písemné přivolení muselo být opatřeno legalizací c. k. okresního soudu nebo c. k. veřejného notáře, anebo vidimováno od c. k. okresního hejtmanství.² Nezletilí nemanželského původu potřebovali k platnosti manželství prohlášení poručníka a přivolení

Podkarpatské Rusi, Československý Kompas, Praha, 1926, s. 67

¹ PEJŠKA, Josef, *Církevní právo se zřetelem k partikulárnímu právu československému*, sv. 3., Teologický ústav CSSR v Obořišti, 1934, s. 160

² BOROVIČ, K., *Zápis svolení k sňatku snoubence neplnolétého jehož otec je na živu*, Časopis katolického duchovenstva, ročník XXVII, Rohlíček a Sievers, Praha, 1886, s. 616

soudního úřadu. Všeobecný občanský zákoník v § 252 umožňoval, aby nezletilého, který dokonat 18. rok věku, poručenský úřad s jeho souhlasem a po vyžádání poručníkově posudku prohlásil za zletilého tím, že mu prominul léta. Takového prohlášení za zletilého mělo stejný právní účinek jako skutečně nabytá zletilost. Tento paragraf dále stanovil, že pokud byl nezletilci úřadem povolen provoz nějaké živnosti, byl tím zároveň prohlášen za zletilého. Dvorský dekret z 28. října 1829 číslo 2437 sb. z. s. toto ustanovení doplnil tím, že se nevztahuje k provozování poľního hospodářství.

7.5.2 Nedostatek potřebných příjmů, špatné mravy, nakažlivé nemoci nebo vady

Podle § 53 Všeobecného občanského zákoníku bylo možno odepřít svolení k manželství pro nedostatek nutných příjmů, prokázané nebo obecně známé špatné mravy, nakažlivé nemoci nebo vady, které jsou na překážku účelu manželství toho, s nímž má být manželství uzavřeno.

Povolení ke sňatku mělo být i proti vůli otce ihned uděleno, jestliže otec odmítal přivolení ke sňatku bez udání důvodu.

Nemajetnost nevěsty nebyla dostatečným důvodem k tomu, aby bylo odepřeno svolení k manželství.¹

7.5.3 Důvodná bázeň

Pro nedostatek skutečného svolení vyloučil § 55 právní moc svolení k manželství, jež bylo vynuceno důvodnou bázňí. Důvodnost bázně se měla posoudit podle velikosti a

---

¹ ROUČEK, František, *Československý obecný zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*, Československý Kompas, Praha, 1926, s. 71

pravděpodobnosti nebezpečí a podle tělesné a duševní povahy osoby, které bylo vyhrožováno. Za splnění ostatních podmínek v úvahu přicházelo i donucení od otce.¹

Podle kanonického práva svobodné volbě stavu manželského odporovalo jak násilí, tak důvodná bázeň vyvolaná za účelem vynucení sňatku. Kanonické právo stavělo na zásadě, že bázeň nezbavuje svobodné vůle úplně, nýbrž ji pouze ochromuje. Manželská smlouva vynucená bází trpěla neplatností jen za podmínky, že bázeň vykazovala tyto vlastnosti: byla alespoň relativně závažná vzhledem na bojácnost osob, byla zevní, nespravedlivá a namířená na vynucení manželství.²

7.5.4 Svolení dané unesenou osobou

Všeobecný zákoník občanský v § 56. vyslovoval neplatnost svolení k manželství daného unesenou osobou, dokud jí nebyla vrácena svoboda. Důvod neplatnosti nebyl dán, pokud se nedostávalo důkazu, že unesená se dala oddat nedobrovolně a že přivolení ke sňatku, potvrzené oddacím listem, prohlásila ve stavu nesvobody.³

V zákoně sice nebylo výslovně uvedeno pohlaví unesené osoby, byla tu ale míněna výlučně žena. Tato překážka byla pouze dočasná. Únos byl stíhán také trestním právem pod rubrikou zločinů veřejného násilí.

Podle kanonického práva je zločin únosu předmětem nejen práva manželského, ale také trestního a společenského. Únosce a jeho pomocníci upadali do církevní klatby, byli stíženi právní bezectností a zbaveni všech úřadů. Únosce byl povinen opatřit unesené věno.

V kanonickém právu se rozlišuje odvedení ženy, násilné zadržení ženy a svedení ženy.

U odvedení ženy nezáleželo na vlastnostech unesené, ani na jejím poměru k únosci,

¹ ROUČEK, František, *Československý obecný zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*, Československý Kompas, Praha, 1926, s. 72

² PEJŠKA, Josef, *Církevní právo se zřetelem k partikulárnímu právu československému*, sv. 3., Teologický ústav CSSR v Obořišti, 1934, s. 230

³ ROUČEK, František, *tamtéž*, s. 72

ani na jejím stáří. Překážku působil jen únos za účelem sňatku s unesenou. Jiné pohnutky, například vášeň, manželskou překážku nepůsobily a to ani v případě, kdy se později dostavil úmysl vzít si unesenou za manželku. Pojem únosu nebyl omezen jen na fyzické násilí, únos mohl být proveden i vyhrožováním či podvodem.

Násilné zadržení ženy v místě jejího bydliště nebo v místě, kam se dobrovolně odebrala, bylo postaveno naroveň násilnému odvedení.

Svedením ženy bylo označováno oklamání ženy a její zlákáni do ciziny. Podle instrukce kardinála Rauschera z roku 1855 se přičítaly následky násilného únosu i pouhému svedení za podmínky, že se únos stal bez vědomí a za odporu rodičů či poručníka a že svedená nebyla před útekem se svůdcem zasnoubena. V tomto případě bylo manželství neplatné.

Překážka únosu byla dočasná a jakmile byla ženě vrácena svoboda, mohla se svobodně vdát za únosce. Je to překážka veřejnoprávní, což znamená, že nemá vliv změna nesouhlasu unesené v souhlas, dokud nebyla fyzicky vyproštěna z moci únosce.

7.5.5 Omyl

Podle § 57 Všeobecného zákoníku občanského činil omyl svolení k manželství neplatným jedině tehdy, stal-li se v osobě budoucího manžela.

Omyl ve vlastnostech manželskou smlouvu nerušil kromě případů, kdy zákon stanovil jinak. Takovým případem bylo ustanovení § 58 občanského zákoníku, podle kterého manžel, který po sňatku shledal, že jeho manželka je už těhotná s jiným, mohl žádat, aby manželství bylo prohlášeno za neplatné. Měl-li manžel jen podezření, nebylo tím vyloučeno jeho právo žádat, aby manželství bylo prohlášeno za neplatné.¹ Manžel neztrácel své právo žádat prohlášení neplatnosti manželství ani tehdy, jestliže ženě prominul, že je v jiném stavu.

---

¹ ROUČEK, František, *Československý obecný zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*, Československý Kompas, Praha, 1926, s. 73

Ostatní omyly manželů, ani jejich zklamaná očekávání předpokládaných nebo i smluvených podmínek, nebránila platnosti manželské smlouvy. Podle tohoto ustanovení se posoudí například platnost manželství, jestliže byl ženich pohnut ke sňatku nesprávným údajem nevěsty o tom, že je těhotná. Takový omyl platnosti manželské smlouvy nebránil.

Podle kanonického práva byl souhlas daný omylem nebo podvodem jiné osobě neplatný. Omyl ve jménu osoby však nevadil. Omyl ve vlastnostech osoby manželskou smlouvu rovněž nerušil. Bylo však možno podat církevnímu soudu žádost o zrušení manželské smlouvy pro úmyslné klamání.

Omylem ve vlastnostech osoby mohl být i případ, kdy si svobodný občan nevědomky bral za manželku otrokyni nebo občanka za manžela otroka. Takovéto manželství bylo neplatné. Sňatek se ani nestával platným tím, že otrok nabyt občanské svobody. Všeobecný zákoník občanský v § 16 však otroctví výslovně zakazoval a podle dvorního dekretu z 19. srpna 1826 každý otrok nabyt svobody okamžikem, kdy vstoupil na území habsburské říše. Rovněž v cizině nabyt každý otrok svobody okamžikem, kdy jej někdo postoupil za otroka občanovi habsburského soustátí.

7.5.6 Tělesná nemohoucnost

Tělesná nemohoucnost byla jednou z manželských překážek, jejímž důvodem je nedostatek mohoucnosti k účelu manželství.

Podle § 60 Všeobecného zákoníku občanského byla trvalá nemohoucnost konat manželskou povinnost překážkou manželství, byla-li již v době sjednání manželské smlouvy. Pouze dočasná nemohoucnost nebo taková, k níž došlo teprve za trvání manželství, i když byla nezhojitelná, nemohla manželský svazek rozvázat.

Podle soudních rozhodnutí se nebral zřetel na poruchy vnitřních orgánů, ale jen na tělesnou soulož, bez ohledu na otázku, zda může nastat zplození dětí.

Civilní právo se shodovalo s kanonickým výměrem impotence. Z kanonické judikatury vyplývá, že pouhá neplodnost (*sterilitas*) nepřekážela platnosti manželství.

U fyzické neschopnosti se rozlišuje několik druhů. Podle toho, zda nastala před sňatkem či po něm, rozlišujeme neschopnost předběžnou a následnou. Neschopnost může

být vrozená anebo nahodilá, jakožto následek nemoci nebo zranění. Neschopnosti trvalé sezení možno zbavit přirozenou cestou nebo bez nebezpečné operace, zatímco dočasnou lze odstranit lehkým lékařským zákrokem anebo časem sama pomine.

7.5.7 Nemohoucnost mravní

Podle § 61 Všeobecného občanského zákoníku nemohl zločinec, který byl odsouzen k trestu nejtěžšímu nebo těžkého žaláře, vejít v platné manželství ode dne, kdy mu byl rozsudek vyhlášen a po dobu jeho trestu.

Toto ustanovení bylo pro civilní osoby zrušeno zákonem č. 131 ř. z. ze dne 15. listopadu 1867. Pro vojenské osoby podléhající vojenské trestní pravomoci však platilo dále.

Kanonické právo tuto překážku neuznávalo. Podle církevních zákonů tak mohl zločinec odsouzený k trestu smrti nebo k těžkému žaláři uzavřít platné manželství.

7.5.8 Manželský svazek

Všeobecný zákoník občanský, ve shodě s kanonickými předpisy, připouštěl pouze monogamii. V § 62 bylo stanoveno, že současně mohl být v manželství muž pouze s jednou ženou a žena pouze s jedním mužem. Kdo byl již oddán a chtěl opětovně uzavřít sňatek, musel po právu prokázat, že došlo k rozluce, to jest k úplnému zrušení manželského svazku.

Zločin dvojího manželství byl postihován podle trestního zákoníku. Bylo však třeba, aby při druhém sňatku bylo užito formy předepsané pro sňatky, tedy buď formy oddavek církevních nebo formy občanského sňatku. Kromě toho si viník musel být vědom trvajících svazku.

Kabinetním nařízením ze dne 28. července 1814 bylo ve smyslu církevního práva zavedeno takzvané *impedimentum catholicismi* stanovící, že nekatoličtí manželé nemohou po úřední rozluce manželství uzavřít nový sňatek za života prvního manžela s osobou katolickou. Stal-li se jeden z manželů po uzavření manželství katolíkem, nemůže se po manželské rozluce vůbec znovu oženit, zatímco nekatolíkoví je umožněno, dokud žije původní manžel, uzavřít manželství jen s nekatolíkem.

I když se občanský zákoník v § 111 pevně přidržel nerozlučitelnosti manželského svazku u katolíků, stávaly se případy, kdy občané za života prvního manžela uzavřeli sňatek s jinou osobou. Šlo o takzvané sedmihradské sňatky, které byly důsledkem odchylného názoru nekatolických konfesí na nerozlučnost manželství. Docházelo k nim tak, že se manžel - poté co opustil manželku - odstěhoval do Sedmíhradska, stal se na několik dní protestantem a sedmihradským občanem, dal od sedmihradských protestantských úřadů dřívější manželství prohlásit za neplatné a nechal se od sedmihradského pastora oddat s jinou ženou. Pak se navrátil do Čech, Rakous apod., stal se zas občanem rakouským a žil se svou druhou manželkou.¹ Takto uzavřené sňatky byly Nejvyšším soudním dvorem ve Vídni prohlášeny za neplatné. V zápětí po tomto soudním výroku byl dne 22. října 1879 vydán výnos ministerstva vnitra všem pastorům augšpurského a helvetského vyznání, ve kterém jim bylo zakázáno spolupůsobit k uzavření takových sňatků. Pokud by takový zdánlivý sňatek byl uzavřen, byly místodržitelské úřady povinny zakročit proti zúčastněným pastorům a s poukázáním na překážku trvajících manželství to oznámit příslušnému soudu, aby druhé manželství prohlásil za neplatné.

Podle kanonického práva způsobuje kanonickou překážku pouze manželství platné a dosud právně trvajícím podle církevních předpisů. Civilní sňatek tyto účinky neměl, jestliže byl alespoň jeden z manželů pokřtěn.

Ten, kdo vědomě uzavřel za života druhého manžela druhý sňatek, podléhal trestním sankcím podle kanonického práva. Děti z druhého manželství byly cizoložné a nemohly být legitimovány, manželé ztráceli společenskou čest, dobré jméno a mohli být

---

¹ BOROVIČKA, Karel, *Neplatnost sňatků Sedmíhradských*, Časopis katolického duchovenstva, ročník XXI,

potrestání církevní klatbou nebo osobním interdiktem. Bigamie působila manželskou překážkou zločinu.

7.5.9 Svěcení a sliby

Do nabytí účinnosti manželské novely obsahoval Všeobecný zákoník občanský v § 63 ustanovení, podle něhož duchovní, kteří přijali vyšší svěcení, jakož i řádové osoby obojího pohlaví, které vykonaly slavné sliby svobodného stavu, nemohly uzavřít platné manželství.

Podle obecného přesvědčení nemohl státní úřad od této překážky udílet prominutí ani členu vystouplému z řádu, ani odpadlíku od víry. Pod vlivem mezikonfesního zákona číslo 49 ř. z. ze dne 25. května 1868 se však ujal názor, že změnou náboženského vyznání přestávají veškeré závazky k opuštěné církvi, čímž zákon ztratil závaznou moc po odpadu duchovního. Státní soudy tak považovaly odpadlíka za zproštěného manželské překážky. Opačný názor vyjádřil ve svém rozhodnutí c. k. správní dvůr dne 16. března 1898. Jednalo se zde o stížnost apostaty, který roku 1884 složil slavné řeholní sliby a roku 1885 přijal svěcení na kněze. Poté opustil klášter a odpadl ke starokatolíkům. Za účelem uzavření sňatku v cizině žádal politický úřad, aby mu vydal vysvědčení osobní způsobilosti k sňatku. Toto vysvědčení mu však bylo odepřeno s odvoláním na § 63 občanského zákoníku. Obrátil se tedy se stížností na c. k. správní dvůr, ve které se odvolával na 5. a 16. článek zákona z 25. května 1868 ř. z. číslo 49, kterým byl podle jeho názoru zrušen § 63 občanského zákoníku pro osoby, které vystoupily ze svazku římsko-katolické církve. Správní dvůr však jeho stížnost zamítnul jakožto neodůvodněnou. Kanonická překážka manželská vyšších svěcení a slavných slibů je převzata státním zákonodárstvím a není tedy závazkem vůči církvi, nýbrž je příkazem státního zákonodárství. Nejedná se tedy o společenské právo opuštěné církve vzhledem na vystupujícího, ale jde o státním zákonodárstvím stanovené omezení právní způsobilosti, na níž nemá vliv změna náboženského vyznání, o které se hovoří v čl. 5. Podle církevního práva vtiskuje vyšší svěcení nezrušitelný znak, který činí duchovní jednou pro vždy nezpůsobilými vejít v

platné manželství, a podobně je tomu u osob řeholních, které složily slavné sliby. Stát recipoval tuto kanonickou překážku § 63. v celém rozsahu, proto nemohou osoby, jichž se § 63. týče, ani pro obor státní vejíti v platné manželství.¹ Překážka, jež nastává faktickým přijetím vyšších svěcení nebo složením slavných slibů, tak podle rozhodnutí správního dvora trvá stále a na vždy, i když osoba duchovní nebo řeholní vystoupí z Katolické církve.

Církev vždy zastávala názor, že panickému stavu a dobrovolnému bezženství náleží čestnější místo před manželským stavem. V latinské církvi bylo od VI. století podle obyčejového práva stanoveno, že klerik vyššího stupně nemohl po svěcení vstoupit do manželského stavu, ani užívat dříve uzavřené manželství. I na sněmu Tridentském byl vysloven názor, že manželství kleriků vyšších svěcení není platné.

Klerikům nižších svěcení bylo manželství umožněno s podmínkou, aby ženatý minorista byl přidělen k službám určitému chrámu. Naopak majorista by se platně oženil pouze tehdy, prokázalo by se jeho svěcení neplatným. Rovněž v církvi východní bylo kněžím a jáhnům manželství dovoleno.

Celibát působil předcházející manželskou překážku, vzhledem na budoucí manželství. Manželství, které bylo uzavřené již před volbou duchovního stavu, zůstává platným i nadále. Zatímco v západní církvi byl klerik kromě zákona bezženství podroben též zákonu dokonalé čistoty, klerika církve východní zavazoval pouze zákon bezženství.

Jestliže se klerik vyšších svěcení pokusil o manželství, a to i jen civilní, byly tím bez zvláštního jednání uprázdněny veškeré církevní úřady, které zastával, ztrácel výsady kleriků, vztahovaly se na něj příslušné trestní sankce jako na konkubináře a podléhal církevní klatbě.

Stejně jako svěcení též slavný slib řeholní působil manželskou překážku, a to jak podle práva církevního, tak i občanského. Apoštolský stolec od této překážky udílel prominutí jen tehdy, jestliže dispenzovaný současně opustil řeholní stav. Překážka přestávala působit propuštěním z řádu, dobrovolným vystoupením nebo soudním či administrativním prohlášením neplatnosti profese. Jestliže řeholník či řeholnice slavných slibů uzavřela manželství, ať církevní nebo civilní, propadla církevní klatbě, stala se

---

¹ SEDLÁK, Jan Nepomuk, *§ 63 obecného občanského zákoníku před správním dvorem*, Časopis katolického

iregulární a byla propuštěna z řádu. Jejich děti církevní právo považovalo za svatokrádežné a nemohly být legitimovány.

7.5.10 Různost náboženství

Podle § 64 Všeobecného zákoníku občanského nemohly být platně uzavřeny manželské smlouvy mezi křesťany a osobami, které nevyznávaly křesťanské náboženství.

Tento paragraf byl odstraněn v roce 1919 manželskou novelou.

Toto ustanovení bylo možné obejít tím, že se křesťan za účelem sňatku s osobou nevyznávající křesťanskou víru prohlásil na čas za bezkonfesního.

Sňatek s nekřesťany byl zakazován partikulárními sněmy již od 4. století. Až do roku 1918 byli touto překážkou vázáni nejen katolíci, ale i členové jakékoli křesťanské konfese. Existenci překážky určovala skutečnost, že jeden z manželů je pokřtěn, druhý však nikoli.

Podle kodifikovaného kanonického práva byla tato překážka omezena jen na katolíky, kteří zamýšleli uzavřít sňatek s nepokřtěným. Pokřtěným nekatolických konfesí nic nebránilo, aby uzavřeli sňatek s nekřtěným. Tato překážka nastávala také tehdy, jestliže jednomu byl křest v Katolické církvi udělen platně, druhému však neplatně.

Prominout tuto překážku bylo možné pouze ze závažných důvodů za předpokladu, že snoubenci dali církvi uložené záruky. Tyto záruky spočívaly ve slibu nekatolíka, že nebude překážet v náboženském životě katolického snoubence a že dají pokřtít a budou katolicky vychovávat své děti. Bez těchto záruk by bylo prominutí uděleno neplatně.

7.5.11 Příbuzenství, švagrovství

Všeobecný zákoník občanský v 65. paragrafu stanovil, že nemůže být uzavřeno platné manželství mezi příbuznými v řadě vzestupné a sestupné, mezi plnorodými a polorodými sourozenci, mezi bratřenci a sestřenicemi, jakož i se sourozenci rodičů, totiž se strýcem a tetou z otcovy nebo matčiny strany, ať už příbuzenství pochází ze zrození manželského nebo nemanželského.

Zákon se zde vyhýbal počítání stupňů, hovořil o příbuzenství, nikoli o pokrevenství. Výklad pojmu příbuzenství byl obsažen v § 40, podle něhož se příbuzenstvím nazýval poměr mezi prarodiči a všemi jejich potomky. Způsob počítání příbuzenských stupňů se shoduje s kanonickým právem. Tyto stupně se určují podle počtu zplození, jimiž v řadě přímé pochází jedna od druhé a v řadě nepřímé obě od svého nejbližšího společného kmene. Pod názvem rodiče se zpravidla rozumějí bez rozdílu stupně všichni příbuzní v řadě vzestupné a pod názvem děti všichni příbuzní v řadě sestupné. Rovněž pod názvem vnuci se rozumí všichni příbuzní v sestupné řadě vnuky počínajíc.¹

Také arogace byla považována za manželskou překážku, což bylo odvozováno z § 183, který všeobecně stanovil, že mezi osvojitelem a osvojeným i jeho potomky vzniká tentýž právní poměr jako mezi manželskými rodiči a dětmi.

Podle trestního práva se dopouštěl krvesmilství ten, kdo souložil s pokrevným v pokolení vzestupném nebo sestupném. Rovněž trestní právo stíhalo smilstvo s plnorodým nebo polorodým sourozencem, s manželem rodičů, dětí nebo sourozenců.

Kanonické právo užívá pojmu pokrevenství, jímž se označuje příbuzenský poměr, zakládající se na rodovém původu od téhož předka. Podle toho, zda je zde společná matka i otec rozlišujeme pokrevenství plnorodé a polorodé. Stupně pokrevenství se v kanonickém právu, a to až do účinnosti CIC/1983, počítaly podle germánského způsobu. Dalšími pojmy, s nimiž se v kanonickém právu setkáváme jsou kmen, pokolení a stupeň. Kmen

---

¹ ROUČEK, František, *Československý obecný zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v*

Podkarpatské Rusi, Československý Kompas, Praha, 1926, s. 61

tvoří osoby mající společný původ. Pokolení je tvořeno pořadím osob, které opětovným plozením pocházejí od společného kmene. Pokolení je přímé, když osoby, o které se jedná, jsou k sobě v poměru rodičů a dětí. Jsou to předci a potomci. Pobočné pokolení je příbuzenský poměr osob, které jsou navzájem v různých přímých pokoleních majících společný kmen. Jde zde o bratry a sestry. Stupeň značí jednotkovou míru vzdálenosti od kmene.¹ Počítá se tolik stupňů, kolik se událo porodů. Syn je tak v přímém pokolení vzdálen od otce jedním stupněm, vnuk dvěma a tak dále. V pokolení pobočným jsou bratr se sestrou pokrevní v druhém stupni, bratranec se sestřenicí ve čtvrtém.

V pokolení přímém je dána manželská překážka ve všech stupních a její prominutí nepřichází v úvahu.

V pobočném pokolení byla manželská překážka v nejstarší dobách stanovena až na sedmý stupeň. Roku 1215 ji papež Inocenc III. snížil na stupeň čtvrtý. Na sněmu tridentském bylo projednáváno uvolnění čtvrtého stupně, což však bylo odmítnuto. Biskupové byli zmocněni promíjet překážku příbuzenství druhého a třetího stupně, které patřily mezi překážky snáze promíjitelné. Duchovní správci však měli odrazovat snoubence od uzavírání sňatků mezi příbuznými. Podle listu Sv. otce ze dne 19. června 1895 lze žádat o dispens k povolení sňatku mezi tetou a synovcem či strýcem a neteří jen v nejkrajnější potřebě, jsou-li zde velice závažné důvody.²

Kromě příbuzenství jednoduchého, jimiž jsou spojeny osoby, které mají jen jediný společný kmen, rozeznáváme také příbuzenství dvoj..., troj... a několikanásobné, které mezi příslušnými osobami nacházíme tehdy, když mají několik společných kmenů. To nastává například u osob, které byly zplozeny osobami navzájem již svazkem příbuzenským spojenými.³ Několikanásobná překážka příbuzenství byla až do čtvrtého stupně překážkou zrušující.

S pojmem příbuzenství souvisí pojem švagrovství. Jedná se zde o poměr, který

---

¹ PEJŠKA, Josef, *Církevní právo se zřetelem k partikulárnímu právu československému*, sv. 3., Teologický ústav CSSR v Obořišti, 1934, s. 203

² TUMPACH, Josef, *Sňatky strýce s neteří a tety se synovcem*, Časopis katolického duchovenstva, ročník XXXVII., Rohlíček a Sievers, Praha, 1896, s. 238

³ TUMPACH, Josef, *Překážka několikanásobného příbuzenství*, Časopis katolického duchovenstva, ročník

vznikne mezi jedním manželem a příbuznými druhého manžela. Podle § 66 Všeobecného zákoníku občanského ze švagrovství vzniká překážka manželství, takže muž nemůže uzavřít manželství s příbuznými své manželky, uvedenými v § 65, a manželka s příbuznými svého muže uvedenými tamtéž.

Podle staršího kanonického práva vznikala překážka švagrovství z manželství platného i neplatného, a také z nedovoleného obcování (*ex copula illicita*). Tato překážka v přímé linii platila do nekonečna, v linii pobočné do čtvrtého stupně. Překážka pocházející z nedovoleného obcování se však vztahovala pouze na první a druhý stupeň.

Novější kanonické právo stanovilo, že překážka švagrovství vzniká pouze z platné manželské smlouvy bez ohledu na to, zda je manželství dokonané či nikoli. Středověké rozlišování švagrovství na počestné a nepočestné, vznikající z mimomanželské soulože, bylo opuštěno.

Apoštolský stolec ani z nejnútnejších důvodů nedispensoval od překážky švagrovství prvního stupně přímého pokolení. To potvrdil i Ord. list pražský z roku 1890, který stanovil, že se ani na lůžku smrtelném při hrozícím nebezpečí smrti nemůže a nesmí od překážky švagrovství v pokolení přímém dispensovati.¹ Druhý stupeň pobočného pokolení tvořil překážku, která mohla být prominuta.

7.5.12 Cizoložství

Podle § 67 Všeobecného zákoníku občanského bylo neplatné manželství mezi dvěma osobami, které se spolu dopustily cizoložství. Cizoložství muselo být úředně prokázáno před uzavřením manželství. Nestačilo přiznání viny před duchovním úřadem.

Podle kanonického práva pouhé cizoložství, pakliže nebylo spojeno se slibem

---

XXXVIII, Rohlíček a Sievers, Praha, 1897, s. 110

¹ SEDLÁK, Jan Nepomuk, *Překážka švagrovství v pokolení přímém*, Časopis katolického duchovenstva, ročník 40., Rohlíček a Sievers, Praha, 1899, s. 558

manželství nebo vraždou, neznamenalo manželskou překážku. Cizoložství, aby mařilo sňatek se spoluvíníkem, muselo být skutečné, jemuž stojí v cestě nerozloučené manželství, úmyslné, což znamená, že si oba činitelé byli vědomi trvajících svazku a dokonané.

7.5.13 Úklady proti životu manžela

Všeobecný zákoník občanský v § 68 vyslovoval neplatnost manželství mezi dvěma osobami, které si slíbily, že se vezmou, pokud alespoň jedna z nich v úmyslu toho dosáhnout ukládala o život manželu, který stál v cestě jejich manželství. Nezáleželo zde na tom, zda byla vražda ve skutečnosti provedena, ani na tom, zda tyto osoby spolu cizoložily.

Tato manželská překážka byla veřejnoprávní, podle trestního zákoníku byla kvalifikovaným zločinem.

Kanonické právo se zde od občanského podstatně lišilo. Podle církevního práva tato překážka vznikla jen tehdy, jestliže byl manžel skutečně zavražděn. Naproti tomu překážka občanská vznikla i v tom případě, když se zločin nepodařil.

Manželská překážka zločinu byla trvalá, avšak promíjitelná.

7.5.14 Nedostatek potřebných obřadností: ohlášky, slavnostní prohlášení svolení

Všeobecný zákoník občanský v § 69 vyžadoval k platnosti manželství ohlášky a slavnostní prohlášení svolení.

a) Ohlášky

Ohlášky jsou vyhlášením budoucího sňatku s uvedením jména, příjmení, rodiště, stavu a bydliště obou snoubenců a s připomenutím, aby každý, kdo ví o nějaké překážce manželství, ji oznámil. Oznámení bylo nutno učinit duchovnímu správci, který byl příslušný k oddávkám, buď přímo nebo prostřednictvím duchovního správce, který sňatek

vyhlásil.

Také kanonické právo stanovilo věřícím povinnost hlásit faráři vady, které stály v cestě uzavření manželství. Pouze vědomí, že jiná osoba již faráři překážku oznámila nebo že ji sám objevil, zbavila věřícího povinnosti ji hlásit. Kromě toho zprošťovaly povinnosti ohlásit překážku určité okolnosti, jimiž bylo zpovědní tajemství, úřední tajemství zavazující lékaře či obhájce, nebezpečí velkého duchovního zla nebo značná škoda hrozící tomu, kdo překážku ohlásil nebo jeho příbuzným.

Pro případ občanského manželství stanovil zákon ze dne 25. května 1868, že ohlášky koná namísto duchovního správce pouze c. k. politický úřad. Tímto úřadem bylo c. k. okresní hejtmanství, v jehož obvodu měli snoubenci řádné bydliště. Ohlašovací list bylo třeba vyvěsit na úřední desce po dobu třech týdnů. Zákonem z 25. května 1868 bylo umožněno, aby politický úřad převzal provedení ohlášek a sňatku, jestliže se je zdráhal vykonat duchovní z důvodů, které neuznával státní zákon.

Ohlášky musely být vykonány o třech nedělích nebo svátcích při obvyklém církevním shromáždění farnosti, tedy na rozdíl od civilních ohlášek, ústní formou. Úkol veřejně ohlásit jména snoubenců příslušel jejich vlastnímu faráři, na jehož území měl ženich a nevěsta své řádné, trvalé nebo alespoň přechodné bydliště. Pokud měl snoubenec spolu s bydlištěm trvalým též přechodné bydliště v jiné farnosti, bylo podle kanonických předpisů třeba ohlášek na obou místech. Jestliže každý ze snoubenců bydlel v jiné farnosti, musely být vykonány ve farnostech obou. Podle kanonických předpisů se při smíšených sňatcích nebo při sňatku katolíka s nekřtěným neměly ohlášky vůbec konat. Jen ze závažných důvodů, například aby bylo vyhověno občanskému zákonu, mohl biskup ohlášky dovolit.

Manželství muselo být uzavřeno do šesti měsíců po ohláškách, jinak bylo nutno všechny tři ohlášky opakovat. § 73 občanského zákoníku se zde plně shodoval s kanonickými předpisy. Kanonické právo však dále nařizuje třídenní lhůtu mezi poslední ohláškou a sňatkem za tím účelem, aby mohl farář přijímat námítky proti zamýšlenému manželství a zatím aby došly ohláškové listy z jiných míst. Z rozumných důvodů mohl tuto dobu farář zkrátit. Pokud by byl sňatek uzavřen téhož dne, kdy se stala poslední ohláška, byl by sice církevně platný, ale nedovolený a viník by byl sankcionován církevní pokoutou.

Podle § 74 Všeobecného zákoníku občanského k platnosti ohlášek a na ní závislé platnosti manželství stačilo, když jména snoubenců a jejich budoucí sňatek byly alespoň jednou vyhlášeny jak ve farnosti ženicha tak i nevěsty. Případný nedostatek ve formě nebo v počtu ohlášek neměl sice vliv na platnost manželství, ale snoubenci i duchovní správci byli podrobeni příslušným trestním sankcím. Pokud ohlášky nebyly vykonány v příslušném farním místě, manželství bylo neplatné.

Církevní právo nestíhalo opomenutí ohlášek sankcí, v jejímž důsledku by byl uzavřený sňatek neplatný nebo nedovolený. Nicméně zanedbání ohlášek s sebou neslo podle dekretálního práva důsledky spočívající například v tom, že děti byly pokládány za nemanželské a dále v trestních sankcích dopadajících na faráře.

Možnost prominout ohlášky obsahoval Všeobecný občanský zákoník v 85. až 87. paragrafu. V místech, kde nebyla zemská správa, byly krajské úřady zmocněny z důležitých důvodů promíjet druhou a třetí ohlášku. V případě naléhavých okolností mohla zemská správa nebo krajský úřad, a bylo-li potvrzeno blízké nebezpečí smrti i místní vrchnost, ohlášky úplně prominout. V tomto případě ale museli snoubenci přisezně potvrdit, že jim není známa žádná překážka, která by jejich manželství bránila. Všechny tři ohlášky byly po složení přísahy prominuty také tehdy, jestliže chtěly sňatek uzavřít dvě osoby, o kterých se již předtím mělo za to, že jsou spolu oddány. O prominutí u zemské správy mohl v tomto případě žádat duchovní správce a při tom zamlčet jména stran.

Podle kanonického práva důvodem prominutí ohlášek byla obava, aby průtahy nebyl zmařen sňatek, nebezpečí duchovní škody nebo hmotných ztrát, stud pro nerovný věk snoubenců či nedostatek času, byl-li ženich povolán k vojenské službě. Dispenzi uděloval vždy jen vlastní biskup, nikoliv biskup místa, kde se ohlášky jen náhodou konaly. Kanonické právo nevyžadovalo ohlášky sňatků v knížecích rodech, sňatků nábožensky smíšených, sňatků tajných a sňatků uzavřených v nouzi bez kněze. Obdobná přísaha jako v občanském právu byla známa i právu kanonickému. Podle instrukce kardinála Rauschera se ohlášky daly nahradit tzv. manifestační přísahou, kterou se snoubenci zavázali ještě před svatbou ohlásit faráři každou překážku, o které věděli.

Kromě ohlášek byly kanonickým právem upraveny ještě další přípravné úkony, kterými byla dvojí zkouška a cvičení snoubenců. Dvojí zkouška se rozpadala na zkoušku o

právní způsobilosti k sňatku a zkoušku o základech křesťanské nauky.

Účelem zkoušky o právní způsobilosti k sňatku bylo zjistit, zda jsou snoubenci pokřtěni a že nejsou zatíženi žádnou překážkou. Pouze v nebezpečí smrti některého ze snoubenců, kdy z časových důvodů nebylo možné zajistit úřední důkazy, postačila přísední výpověď snoubenců. Vyšetřováním bylo označováno pátrání po kanonických překážkách, které se provádělo podle tištěných, biskupskými ordinariáty schválených formulářů. Předmětem tohoto vyšetřování byl především křest snoubenců. V případě pochybností o jeho platnosti ho bylo nutno ještě před svatbou opakovat. Při vyšetřování bylo nutné předkládat úřední listiny tvořící průkazní materiál. Těmito listinami byl především křestní list, biřmovací list, průkaz o svobodném stavu, otcovský či poručnický souhlas v případě sňatku nezletilých a delegační list, konala-li se svatba mimo oblast vlastního faráře.

Zkouška o základech křesťanské nauky, nazývaná též katechismem, měla zjistit náboženské vědomosti snoubenců a jejich schopnost k nábožensko-mravní výchově dětí. Pokud farář zjistil v těchto vědomostech nedostatky, měl svatbu odložit a znalosti snoubenců doplnit výukou.

Současně se zkouškou z náboženství příslušel faráři úkol poučit přítomné snoubence o povinnostech, které na sebe svatbou vezmou. Poučení se mělo především dotknout původu a účelu manželství, vzájemných práv a závazků manželů a jejich povinností k dětem.

b) Slavnostní prohlášení svolení

Podle § 75 Všeobecného zákoníku občanského se slavnostní prohlášení svolení muselo stát před řádným duchovním správcem některého ze snoubenců, ať se již podle rozdílnosti náboženství označoval jako farář, pastor nebo jakkoliv jinak, nebo před jeho zástupcem a v přítomnosti dvou svědků.

Zákon z 9. dubna 1870, číslo 51 ř. z. upravoval manželství osob, které nenáleží k žádné zákonem uznané církvi nebo náboženské společnosti. Podle jeho 1. paragrafu úřední jednání v těchto případech konalo okresní hejtmanství a v místech, která měla vlastní obecní statuty, obecní úřad, jemuž byla svěřena politická správa. To se vztahovalo i na příslušníky islámu, což stanovil zákon č. 159 ř. z. z 15. července 1912.

Slavnostní prohlášení svolení bylo možno učinit prostřednictvím zmocněnce. Bylo k tomu zapotřebí povolení zemské správy. V plné moci musela být označena osoba, se kterou mělo být manželství uzavřeno. Manželství uzavřené bez zvláštní plné moci bylo neplatné. Jestliže byla plná moc odvolána před uzavřením manželství, bylo manželství neplatné, ale zmocnitel byl odpovědný za škodu, kterou způsobil odvoláním plné moci. Smrtí zmocnitele plná moc zanikla. Podle nařízení z 1. července 1868, č. 80 ř. z. muselo být v protokolu sepsaném o uzavření manželství uvedeno jméno a stav plnomocníka, plnomocenství a povolení zemského úřadu.

Původní znění § 77 Všeobecného zákoníku občanského stanovilo, že svolení k manželství, které uzavírá katolík s nekatolíkem, muselo být prohlášeno před katolickým farářem za přítomnosti dvou svědků. Na požádání druhého snoubence mohl být i nekatolický duchovní přítomen tomuto slavnostnímu úkonu. Toto ustanovení bylo v roce 1869 zrušeno zákonem č. 4 ř. z. Při sňatku příslušníků různých křesťanských vyznání se napříště slavnostní prohlášení uskutečnilo před duchovním správcem některého ze snoubenců nebo před jeho zástupcem. To se mohlo stát také v případě, když ohlášky pro zdráhání se některého duchovního správce vykonal politický úřad. Snoubenci si mohli vymoci církevní požehnání svému manželství, které bylo uzavřeno před duchovním správcem jednoho ze snoubenců, také u duchovního správce druhého snoubence. Toto ustanovení, upravující svolení k manželství příslušníků různých křesťanských vyznání, se od účinnosti čl. II. zákona č. 4 ř. z. z roku 1869 vztahovalo i na manželství, ve kterých byla jedna strana katolická. To znamenalo, že i při manželství katolíka s nekatolíkem mohlo být slavnostní prohlášení svolení provedeno před duchovním správcem nekatolické strany.

§ 78 zakazoval duchovnímu správci vykonat oddávky, dokud snoubenci nepředložili potřebné doklady, jakými byl písemný doklad o řádném provedení ohlášek, přivolení k sňatku nezletilých a vojenských osob či křestní list nebo písemné osvědčení zletilosti při pochybnostech, zda je snoubenec zletilým. Stejně tak při podezření na nějakou jinou překážku manželství nemohl duchovní správce oddávky provést. Nejvyšší rozhodnutí z 5. prosince 1826, vyhlášené dvorským dekretem z 22. prosince 1826, číslo 2242 sb. z. s., stanovilo podmínky, za kterých bylo možné prominout předložení křestního listu. Toto prominutí mohl udělit jen zemský úřad a v případě prokazaného nebezpečí smrti krajský

úřad nebo místní vrchnost. Od vydání nařízení ministerstva vnitra č. 80 ř. z. z července 1868 prominutí, které bylo přiděleno krajskému úřadu, udílel zemský úřad, v případě náhlého nebezpečí smrti okresní politický úřad a v městech se zvláštními statuty obecní úřad. Prominutí přicházelo v úvahu jen v případě, že křestní list nebylo možné předložit vůbec anebo v čase, přes který nemohl být sňatek odsunut a úřady jiným způsobem podle svého uvážení s přihlédnutím k okolnostem případu nabyly úplné jistoty o tom, co se mělo křestním listem dokázat. Pokud úřad této úplné jistoty nenabyl, byly strany s dalším jednáním odkázány na soud.

Jestliže se snoubenci cítili odepřením oddavků zkrácení, dával jim § 79 možnost obrátit se se stížností na zemskou správu či krajský úřad.

§ 80 ukládal duchovním správcům povinnost vlastní rukou zapsat do knihy sňatků uzavření manželské smlouvy, aby byl trvalý důkaz o jejím uzavření. Zapisovalo se jméno, příjmení, byt a stav snoubenců s poznámkou, zda již byli dříve oddáni, jméno, příjmení a stav jejich rodičů a svědků, den uzavření manželství a jméno duchovního. V zápise bylo nutno označit listiny, jimiž byly odstraněny závady.

Jestliže mělo být manželství uzavřeno někde jinde, kde žádný ze snoubenců nebyl místně příslušný, řádný duchovní správce vyhotovil listinu, kterou jmenoval někoho jiného svým zástupcem a učinil zápis v knize sňatků své fary s pojmenováním místa, kde mělo být manželství uzavřeno, a duchovního správce, před kterým se tak mělo stát. Duchovní v místě, kde došlo k sňatku, zapsal uzavřené manželství do knihy sňatků své fary. Do osmi dnů musel oznámit farář, kterým byl zmocněn, že manželství bylo uzavřeno. Delegaci sňatků uzavíraných před politickým úřadem upravilo ministerské nařízení z 1. července 1868, č. 80 ř. z. Takovéto manželství se zapsalo v manželském rejstříku delegovaného úřadu. Příslušný úřad, který delegaci provedl, zapsal delegaci do svého rejstříku manželství hned po zhotovení delegačního dopisu. Uzavření manželství muselo být rovněž oznámeno delegovaným úřadem do osmi dnů úřadu, který delegoval.

Podle kanonického práva posvátný ráz manželství a jeho svátostný ráz nepřipouštějí, aby se vstup do stavu manželského obešel bez náboženských obřadů. Oddávající farář byl zavázán zachovávat obřady předepsané v diecézi.

Podstatou obřadu byla otázka snoubencům, zda si jeden bere dobrovolně druhého.

K uzavření platného manželství se vyžadovalo, aby bylo přivolení opravdové, dobrovolné, vzájemné, dané v přítomnosti a projevené buď slovy anebo jinými znamenými zevnějšími.¹ Manželství uzavřené bez opravdového přivolení by bylo neplatné. Ten, kdo dal jen líčené přivolení, stával se manželem a nesměl být připuštěn k novému sňatku. Kdyby se však nade vší pochybnost podařilo dokázat, že přivolení bylo líčené, muselo by být takové manželství prohlášeno za neplatné a viník by byl povinen přivolení obnovit. Dobrovolnost přivolení znamená, že musí být uvážené a z dobré vůle. Přivolení, které bylo vynuceno, dáno omylem anebo ze šílenosti, přivolením není. Přivolení je vzájemné tehdy, jestliže jeden o přivolení druhého nejen věděl, ale i souhlasil a oba tak v jednu a tu samou věc přivolili. Toto přivolení muselo být samozřejmě projeveno navenek, ať už slovy nebo vnějším znamením. Takovým vnějším znamením mohlo být například pokynutí hlavy. Kdyby nebyla vůle úmluvu uzavřít nijak projevena, žádná úmluva by uzavřena nebyla. Kromě přivolení ke sňatku musel každý ze snoubenců několika slovy vyjádřit příslibení, že vytrvá v manželství až do smrti.

Po vyslechnutí kladných odpovědí následovala po oddavkách mše. Ta se však nekonala, jestliže se oddavky uskutečňovaly v zapovězený čas, nebo jestliže šlo o smíšený sňatek. Liturgické požehnání bylo odepřeno ženě, která do stavu manželského vstupovala opětovně.

Na řádné registrování sňatků kladl důraz již sněm tridentský. Dekret *Ne temere* ukládal faráři uvést v matrice sňatků jména manželů a svědků, místo a den svatby a další záznamy podle partikulárních předpisů.

Církevní právo nepřipouštělo sňatky v zapovězený čas, kterým byla adventní doba a období Velikonoc. Rovněž byly zapovězeny odpolední sňatky. Tyto zápovědi nezasahovaly samu manželskou smlouvu, ale pouze svatební veselí.

Místo oddavek bylo odvislé od toho, zda se jednalo o sňatek katolíků nebo katolíka s nekatolíkem. Katolické sňatky se konaly ve farním kostele. Na základě povolení ordináře bylo možné ze závažných důvodů konat sňatek též v soukromých místnostech, například v soukromé kapli. Oddavky smíšeného vyznání se v katolickém kostele neměly konat.

---

¹ SEDLÁČEK, Jaroslav, *O přivolení ku sňatku manželskému*, Časopis katolického duchovenstva, ročník XXXIII., Rohlíček a Sievers, Praha, 1892, s. 387

Biskup tam však mohl povolit některé obřady.

7.5.15 Vojenské osoby a těhotné ženy

Manželství vojenských osob a těhotných žen patřilo mezi zákonné zápovědi, které nenáležely do kanonického práva, nýbrž je stanovilo pouze právo státní.

§ 54 Všeobecného zákoníku občanského odkazoval na vojenské zákony, které stanovily, s kterými vojenskými osobami a osobami k vojsku náležejícími nebylo možno bez písemného povolení jejich pluku, sboru nebo jejich představených platně sjednat manželskou smlouvu.

Církev tuto státním zákonodárstvím nařízenou překážku uznávala za překážku církevní. Manželství, které by bylo proti této zákonné zápovědi uzavřeno, by bylo sice z hlediska kanonického práva platné, avšak nedovolené. Vojáci a osoby náležející k vojsku tak mohli manželství uzavřít jen s příslušným povolením vojenských úřadů. Zákonem stanovenou sankcí byla pokuta 30 až 300 zlatých, která se vztahovala i na toho, kdo byl spoluvíníkem nedovoleného sňatku, tedy na příslušného duchovního správce. Spoluvíník nedovoleného sňatku, který byl ve veřejné službě, navíc podléhal dalším sankcím stanoveným v disciplinárních předpisech.

Vojenskými zákony, jež tuto překážku upravovaly, byl branný zákon ze dne 5. prosince 1868, novelizovaný 2. října 1882. 11. dubna 1889 byl pak pod číslem 41 ř. z. přijat branný zákon nový.

Tato zákonná zápověď manželství se vztahovala na dvě kategorie osob. Jednak to byly civilní osoby povinné k vojenskému odvodu, jednak to byli ti, kteří ve stavu vojenském již jsou.

Na osoby dotčené odvodní povinností se vztahoval 50. paragraf branného zákona, který stanovil, že se není dovoleno oženit před vstoupením do věku odvodem povinného a před vystoupením ze třetí životní třídy. Vyňati byli ti, kteří byli při odvodu vymazáni anebo

ve třetí životní třídě nebyli odvedeni. Za okolností hodných zvláštního zřetele, mohl ministr zemské obrany nebo delegovaný zemský úřad vydat povolení k sňatku. Do věku odvodem povinného podle nového branného zákona se vstupovalo dnem 1. ledna toho kalendářního roku, ve kterém branný povinník dokonal 21. rok svého věku. Podle dřívějších předpisů to bylo ještě o rok dříve. Vlastní všeobecná branná povinnost, tedy povinnost osobně hájit říši, vznikla však již dosažením 19. roku věku zařazením do domobrany.

Pojem životní třídy byl definován v § 38 branného zákona. Životní třída počínala 1. lednem a končila 31. prosincem, trvala tedy celý kalendářní rok. Osoby narozené roku 1869 tak byly roku 1890 v 1. životní třídě, osoby narozené roku 1868 budou téhož roku ve 2. třídě a ti, kdož se narodili v roce 1867, ve třídě třetí. K vystoupení ze třetí životní třídy, čímž skončila odvodní povinnost, došlo 31. prosince toho roku, ve kterém odvodem povinný dokonal 23. rok svého věku. Od tohoto okamžiku mu tedy bylo dovoleno se oženit, aniž by potřeboval povolení od příslušného státního úřadu.

Druhou kategorií osob, které se bez dovolení vojenského úřadu nesměly oženit, byly osoby ve stavu vojenském. Sem patřily aktivní osoby vojska a zeměbrany, nevřazení odvedenci vojska a zeměbrany (to byli ti, kdo sice byli do vojska vzati, ale dosud nebyli zařazení do určitého oddělení vojska), k řadové službě povinní, na trvalou dovolenou propuštění, důstojníci přeložení na odpočinek zaznamenání pro místní služby a osoby vojska jsoucí v místním zaopatření vojenské invalidovny.

Přestoupení této záповědi bylo přestupkem trestaným vězením od 1 do 3 měsíců, propuštěním a degradací u aktivních osob. Neaktivní vojenské osoby byly stíženy pokutou od 30 do 300 zlatých.

Zákonnou záповědi manželství, stanovenou pouze státním zákonodárstvím, bylo také těhotenství. § 120 Všeobecného zákoníku občanského stanovil, že bylo-li manželství prohlášeno za neplatné, rozloučeno nebo zrušeno smrtí mužovou, nemohla těhotná žena vejít v nové manželství dříve než porodila. Jestliže zde byla pochybnost o těhotenství, mohla uzavřít nové manželství až po uplynutí 180 dnů. Jestliže podle vyjádření znalců nebylo těhotenství pravděpodobné, mohl po uplynutí 3 měsíců udělit prominutí od této překážky ve městě zemský úřad a na venkově úřad krajský.

Nedbání této překážky nemělo sice vliv na platnost manželství, ale žena ztratila výhody, které jí dřívější muž poskytl svatebními smlouvami, dědickou smlouvou, závětí nebo dohodou při rozluce. Muž, se kterým tato žena uzavřela druhé manželství, se nemohl domáhat prohlášení manželství za neplatné podle § 58.

7.5.16 Překážky, které stanoví pouze právo kanonické

Kanonické právo uznávalo, na rozdíl od státního, navíc tyto manželské překážky: jednoduchý slib, smíšené vyznání, příbuzenství občanské, veřejná počestnost, duchovní příbuzenství, pokoutnost a zasnoubení.

a) Jednoduchý slib

Kanonické právo prohlašovalo manželství za nedovolené, pakliže mu stál v cestě některý z taxativně uvedených slibů, kterými byly: slib panenství, dokonalé čistoty a stavu svobodného.

Dispense od těchto slibů byla možná v případě změny osobních poměrů, kdy se vstup do manželství jevil vhodným východiskem z morální tísně. Dispenzi uděloval místní ordinář. Tento závazek rovněž pominul uplynutím času, na který byl slib vázán, splněním rezolutivní podmínky, na níž trvání slibu záviselo, zrušením slibu a záměnou předmětu slibu v jiný skutek.

b) Smíšené vyznání

Kanonické právo uznávalo manželství mezi katolíkem a nekatolíkem za dovolené jen tehdy, jestliže manželé slíbili, že budou vychovávat děti v katolickém náboženství. Dále musel nekatolický manžel slíbit, že nebude katolickému manželovi překážet ve výkonu jeho náboženských povinností. Katolický manžel se měl snažit přivést druhého manžela ke katolické víře.

Důvodem pro prominutí této překážky byla naděje, že nekatolická rodina bude

získána církví, napraven konkubinát nebo zažehnáno nebezpečí občanského sňatku.

K prominutí překážky byl výlučně kompetentní Apoštolský stolec, místní ordináři byli opatřeni přenesenou mocí.

Katolík, který vědomě uzavřel manželství s nekatoličkou bez církevní dispenze, byl vyloučen z církevních úkonů. Sňatkem před nekatolickým duchovním upadal do církevní klatby. Pokud svolil k nekatolické výchově dětí, byl vyloučen z církve.

Tato záповěď se nevztahovala na manželství dvou katolíků různého obřadu. Podle konstituce papeže Lva XIII. ze dne 30. listopadu 1894 mohla manželka přijmout obřad manželův a po rozluce manželského svazku se vrátit k obřadu původnímu.

Občanské právo tuto překážku neuznávalo. Náboženské vyznání dětí ze smíšených sňatků upravoval mezikonfesní zákon ze dne 25. května 1868, číslo 49 ř. z. Obecnou zásadou bylo, že děti následují vyznání rodičů podle pohlaví, tedy dcery matku a synové otce. Rodiče však mohli uzavřít smlouvu o katolickém křtu dětí.

c) Občanské příbuzenství

Instrukce kardinála Rauschera z roku 1855 přiznávala občanskému osvojení charakter manželské překážky v případě, kdy se osvojení rovnalo římské arogaci nebo dokonalé adopci. Podle kanonického práva byla dokonalá adopce zrušující překážkou manželství ve vyjmenovaných stupních.

Nebyl jednotný názor na to, zda ustanovení § 183 Všeobecného zákoníku občanského, které stanovilo, že mezi osvojitelem a osvojencem i jeho potomky vzniká stejný právní poměr jako mezi manželskými rodiči a dětmi, působilo manželskou překážku i podle práva státního.

d) Veřejná počestnost

Kanonické právo jako zdroj této překážky uznávalo zasnoubení, nedokonané manželství, manželství neplatné a veřejný konkubinát.

Na sněmu tridentském byla zrušena překážka z neplatného zasnoubení. Při

kodifikaci kanonického práva došlo ke zrušení i překážky ze zasnoubení platného a z platného manželství nedokonaného. Překážka veřejné mravopoctnosti tak nadále vznikala jen z neplatného manželství a veřejně známého konkubinátu.

Kongregace koncilu dne 7. dubna 1879 se vyslovila proti vzniku překážky veřejné mravopoctnosti z občanského sňatku. Nicméně bylo na civilně oddané snoubence hleděno jako na osoby žijící ve veřejném konkubinátu.

Veřejným konkubinátem se rozumělo trvalé spolužití na způsob manželství bez úmyslu založit rodinu.

Překážka veřejné mravopoctnosti byla v novějším kanonickém právu snížena až z čtvrtého stupně na první a druhý stupeň pokolení přímého. Vznikala tak mezi mužem a ascendenty nebo descendenty ženy, se kterou byl neplatně oddán nebo s níž žil v konkubinátu. Stejně tak ani mezi ženou a pokrevními příbuznými muže v těchto stupních nemohlo manželství vzniknout.

Od překážky dispensoval Apoštolský stolec, který tuto pravomoc přenášel na nižší církevní orgány. Bylo možno dispensovat i první stupeň.

e) Duchovní příbuzenství

Podle církevního práva nemohl uzavřít platné manželství udělovatel svátosti s pokřtěným nebo jeho rodiči, kmotr s pokřtěným a jeho rodiči a birmovatel s birmovancem. Mimoto byla dekratálnímu právu známa překážka duchovního příbuzenství, která vznikla v manželství, když například otec pokřtil vlastní dítě. V tomto případě se muž stal příbuzným své ženy a nemohl aktivně užívat manželství.

Podle kodifikovaného kanonického práva působila překážku jen účast na křestním úkonu. Z birmování sice vyplývalo duchovní příbuzenství, manželskou překážku však nadále nepůsobilo. Aby překážka vznikla, musel být křtitelem křesťanem.

Tato překážka byla výlučně původu církevního, veřejnoprávní a trvalá. Patřila mezi překážky snáze promíjitelné. Dispenzační pravomoc náležela diecézním biskupům.

f) Pokoutnost

Termínem pokoutnost (*clandestinitas*) bylo označováno manželství, které bylo

uzavřeno před státním úředníkem a nikoli před příslušným duchovním správcem. Zatímco církev uznávala za platné manželství pouze to, které bylo uzavřeno před místním farářem, biskupem nebo jejich zmocněnci a to za přítomnosti dvou svědků, občanským zákonem ze dne 25. května 1868 bylo připuštěno subsidiární manželství občanské uzavřené před státním úředníkem a rovněž dvěma svědky.

g) Zasnoubení

Podle církevního práva ze zasnoubení vznikala právní povinnost snoubenců manželství uzavřít, a proto církev zapovídala sňatek, který by chtěl některý ze snoubenců uzavřít s třetí osobou. Podle občanského práva ze zasnoubení manželská překážka nevznikala. Všeobecný zákoník občanský v § 45 výslovně stanovil, že ze zasnoubení nevzniká žádný právní závazek uzavřít manželství.

7.6 Prominutí překážek manželství

Dispense od překážek, jež stanovilo státní právo, náležela do pravomoci státních úřadů, naopak překážky stanovené pouze právem kanonickým promíjela autorita církevní. Překážky, jež uznával stát i církev, bylo nutno odstranit jak prominutím světského úřadu, tak i církevní dispencí. O takovou dispenciaci se muselo žádat například při existenci překážky příbuzenství ve 2. stupni nebo u švagrovství v 1. a 2. stupni. Obecně lze říci, že sice kanonické právo stanovilo manželských překážek více a bylo v tomto směru přísnější než právo státní, na druhou stranu však kanonické právo počítalo s širšími možnostmi dispense od těchto překážek. Zatímco manželská překážka stanovená státním zákonodárstvím se odstraňovala jen nesnadno, u manželských překážek kanonických měl duchovní poměrně široké možnosti jejich dopad zmírnit a přizpůsobit tak danou kanonicko-právní úpravu konkrétní životní situaci.

Podle § 83 Všeobecného zákoníku občanského bylo možné z důležitých důvodů žádat o prominutí překážek u zemské správy. Podle nařízení z 1. července 1868, č. 80 ř. z. v nejvyšší instanci rozhodovalo o prominutí překážek ministerstvo vnitra.

Dekret dvorské kanceláře z 10. prosince 1807 ukládal zemským úřadům, aby při zkoumání důvodů pro dispenzi postupovaly co nejpřísněji a aby prominutí udělily jen když se prokáží ostatní vlastnosti potřebné k manželství a když se potvrdí pravdivost důvodů pro dispenzi.

Bylo vyloučeno prominout překážku manželství spočívající v existujícím manželském svazku.

Před uzavřením manželství musely o prominutí žádat samy strany vlastním jménem. Pokud se však objevila promíjitelná překážka až po uzavření manželství, mohly strany žádat o její prominutí u zemské správy také prostřednictvím svých duchovních správců a zamlčet při tom své jméno.

V místech, kde nebyla zemská správa, byly krajské úřady oprávněny z důležitých důvodů promíjet druhou a třetí ohlášku. K dispenzi od všech tří ohlášek, kterou mohla udělit zemská správa nebo krajský úřad a v nebezpečí smrti i místní vrchnost, byla zapotřebí existence naléhavých okolností a snoubenci museli přísežně potvrdit, že jim není známa žádná překážka, která by bránila jejich manželství. Prominutí všech tří ohlášek se po složení přísahy udělilo také tehdy, jestliže chtěly sňatek uzavřít dvě osoby, o kterých se již předtím mělo za to, že jsou spolu oddány. V tomto případě mohl u zemské správy o prominutí žádat i duchovní správce a při tom zamlčet jména stran.

Jestliže byla manželská překážka na straně obou snoubenců, kteří bydleli v různých okresech, potřeboval každý z nich zvláštní prominutí od svého politického úřadu. Podle § 33 občanského zákoníku také cizozemce dispenzoval zdejší úřad, pokud byli podle svého domácího práva schopni vejít v manželství.

Jestliže došlo k prominutí překážky existující v době uzavření manželství, neopakovaly se ohlášky, ale svolení muselo být prohlášeno znovu před duchovním správcem a dvěma svědky důvěrníky a tento slavnostní úkon musel být poznamenán v knize sňatků. Na manželství se pak hledělo, jako by bylo platně uzavřeno hned od počátku.

Kanonické právo označovalo připuštění snoubenců ke sňatku při existenci manželské překážky za těžký přestupek. Promíjet překážky stanovené kanonickým právem náleží výlučně Apoštolskému stolci. Toto právo vykonává buď přímo anebo nepřímou tak, že církevní zákony zmocňují nižší církevní orgány, ordináře, faráře a zpovědníky, aby za

okolností v zákoně vymezených dispenzovali od stanovených překážek, nebo na ně přenáší pravomoc osvobodit od manželských překážek udělením dispenzačních fakult. Přímé udělení dispenze žadateli se děje papežským reskriptem.

Římskými dispenzačními úřady byla kongregace sv. Officia, kongregace svátosti, kongregace pro záležitosti církve východní, Svatá Penitenciarie a Sekretář papežských brev.

Dispenzační pravomoc biskupů a kněží, jež jim byla udělena zákonem, se vztahovala hlavně na naléhavé případy v nebezpečí hrozící smrti snoubence, anebo když nebyl čas na opatření papežského reskriptu v případě neodkladnosti oddavek.

O řádnou pravomoc místních ordinářů se jednalo tehdy, jestliže jim oprávnění promíjet překážky bylo uděleno na základě papežské fakulty. Tyto fakulty byly udílány zpravidla na dobu pěti let.

Výrazem práva příslušníků církve na přímý osobní nebo písemný styk s Apoštolským stolcem byla možnost žádat o prominutí manželské překážky. Existovala zde i možnost žádat ve prospěch třetí osoby v případě, kdy například farář žádal nadřízený církevní úřad o prominutí překážky pro svého svěřence. Odpovědí na tuto žádost mohla být dispenze od manželské překážky udělená papežským reskriptem. V žádosti bylo nutno uvést jméno a příjmení žadatele, diecézi jeho pobytu, označení manželské překážky, jejíž prominutí bylo požadováno, a okolnosti překážek, jež svědčí pro či proti jejímu prominutí.

Listina, kterou žadatel žádal o prominutí překážky, byla zpravidla trojdílná. Historická část měla pravdivě popsat stav věci. Následovala určitě a technicky správně formulovaná žádost a vyličení přijatelných důvodů. Dispenzační důvody se dělí na kanonické, jež jsou uvedeny přímo v právních pramenech, a mimokanonické, které jsou přípustné podle praxe kurie. Hlavní důvod rozhoduje sám o sobě, pomocný důvod hlavní zesiluje. Instrukce kongregace Propagandy ze dne 9. května 1877 vytvořila seznam dostatečných důvodů, pro něž mohla být překážka prominuta. Těmito důvody byla například těsnost místa původu nevěsty, její přezrálý věk, nedostatek slušného věna, rozepře o pozůstalost, nebezpečí nekatolického sňatku či náprava neplatného manželství. Mimokanonické důvody pocházely z osobních poměrů snoubenců. Mohlo jít například o to, že žadatelé byli sirotky, nemocní či tělesně postižení. Prominutí nepůsobilo ihned od

okamžiku udělení přímo vůči adresátu, ale až od té chvíle, kdy měl listinu v ruce zmocněnec, jemuž papežský úřad svěřil provedení reskriptu. Dispenze se stala skutkem až v okamžiku, kdy zmocněnec provedl to, co mu bylo reskriptem uloženo. Tímto zmocněncem býval řádný zpovědník nebo kterýkoli kněz opatřený svátostnou pravomocí, anebo žadatelův biskup, který žádost Apoštolskému stolci odeslal. Zmocněnec prozkoumal obsah listiny. Jestliže mu bylo uloženo, aby jménem delegujícího překážku prominul, měl na vůli, aby podle vlastního vědomí a svědomí dispenzi udělil. Pokud však překážku prominul sám papež, zmocněnec její výkon již jen formálně provedl. Následky manželské překážky vymizely vyhotovením dispenzačního dekretu ordinářem.

7.7 Účinky platného manželství

7.7.1 Vzájemná práva a povinnosti manželů

Uzavřením manželství je založeno dvojí společenské ústrojí: manželské společenství se vzájemnými právy a povinnostmi manželů mezi sebou navzájem a rodinné společenství, v němž vzniká právní poměr mezi rodiči a dětmi. Podle § 89 Všeobecného zákoníku občanského práva a povinnosti manželů vznikají z účelu jejich spojení, ze zákona a ze sjednaných úmluv. Zatímco v druhé hlavě prvního dílu občanského zákoníku byla obsažena úprava osobních práv manželů, díl druhý, zabývající se věcnými právy, upravoval svatební smlouvy. Úprava práv mezi rodiči a dětmi pak byla obsažena ve třetí hlavě prvního dílu tohoto zákona.

Pokud jde o společné povinnosti manželů, občanský zákoník stanovil závazek konat manželskou povinnost, zachovávat si věrnost a slušně se k sobě chovat. I rozvedení manželé měli povinnost zachovávat manželskou věrnost.¹

---

¹ ROUČEK, František, *Československý občanský a občanské právo platné na Slovensku a v*

Muže občanský zákoník prohlašoval za hlavu rodiny. Byl především oprávněn vést domácnost a povinen poskytovat manželce podle svého jmění slušnou výživu a zastupovat ji. Byl tak zákonným zástupcem manželky oprávněným ji zastupovat před úřady a soudy. § 1238 občanského zákoníku stanovil právní domněnku, že manželka svěřila mužovi správu svého volného jmění jako svému zákonnému zástupci. Podle zákona ze dne 25. října 1896, číslo 220 ř. z. byl manžel pokládán za zmocněnce své manželky, jež s ním nebyla rozvedena, kromě případů, kdy sám nebyl svéprávný. Přímou a nezávisle spravoval muž společné jmění a společnou koakvizici, která vznikla společnou činností manželů. Osobní majetek manželky a majetek, který manželka nabyla za trvání manželství, spravoval manžel pouze tehdy, když k tomu byl manželkou výslovně pověřen.

Rovněž kanonické právo považovalo muže za hlavu rodiny, který bez újmy rovnoprávnosti nabýval nad ženou a dětmi nadvládu.

Podle § 92 Všeobecného zákoníku občanského manželka obdržela mužovo jméno a požívala práv jeho stavu. Byla povinna následovat manžela do jeho bydliště, pomáhat v domácnosti a ve výdělku, a pokud to vyžadoval domácí pořádek, sama plnit a postarat se, aby byla plněna opatření, která muž učiní. Podle zákona ze dne 3. prosince 1863, číslo 105 ř. z. nabyla manželka provdáním domovské právo v té obci, ve které ho měl její manžel. Pokud došlo ke změně domovského práva, následovala manželka svého muže. Manžel měl právo volit bydliště a příbytek a manželka jej byla povinna následovat, jestliže příbytek a bydliště byly způsobilé k manželskému spolužití. V případě rozvodu nebo rozluky si manželka podržela domovské právo, které měla v době rozluky či rozvodu. Stejně tak manželka podržela své zákonné bydliště v místě, kde bydlel manžel, i když sama ve skutečnosti žila v cizině.

7.7.2 Majetkové vztahy manželů

Manželka nebyla povinna svého muže živit a nebyla podrobena manželovi v otázce správy svého osobitého jmění, jež mu mohla kdykoliv odejmout.

Majetkovými právy se kanonické právo nezabývalo a ponechalo tuto úpravu v plné míře občanskoprávním předpisům. Všeobecný zákoník občanský obsahoval v 28. hlavě druhé části úpravu svatebních smluv. Předmětem zde bylo věno, obvěnění, jitřní dar, společenství statků, koakvizice, neboli spolunabyté jmění, vdovský plat, darování mezi manželi a vzájemné závěti.

Zatímco v českých zemích byl uplatňován systém odděleného jmění manželů, v Uhrách bylo majetkové právo založeno na principu tzv. koakvizice. Koakvizice znamenala majetkové společenství manželů jenom pro případ zániku manželství, takže za jeho trvání majetkové společenství vlastně neexistovalo a každý z manželů si spravoval svůj majetek sám. U koakvizice se v případě zániku manželství vytvářelo majetkové společenství jen k majetkovým přírůstkům jednotlivých manželů, a to tak, že podíl druhého manžela na takovém přírůstku byl dán ve formě obligačního nároku. Podíly obou manželů na majetkovém přírůstku byly vždy stejné. Koakviziční systém neplatil pro manželství bývalých šlechticů a tzv. honoraciů, tj. osob žijících se duševní prací zpravidla na podkladě vysokoškolského vzdělání. Pro bývalé šlechtice a honoraciory platila oddělenost majetku.¹

Věnem se rozumělo jmění, jež manželka nebo jiná osoba za ni dala nebo zajistila manželovi, aby mu tím ulehčila náklady na manželské společenství. Náklady na manželské společenství nesl manžel, dokud byl k tomu způsobilý, a na podstatu věna mohl sáhnout jen tehdy, nestačil-li důchod věna ke krytí těchto nákladů. Za věno bylo možno pokládat jen to, co bylo manželovi manželkou anebo jinou osobou výslovně jako věno odevzdáno.² Zřízení věna nevyžadovalo formu notářského zápisu. Nemovitost, která děděním připadla manželce, není věnem, nýbrž jejím osobitým jměním. Za věno bylo možno pokládat

¹ GLOS, Josef, *Rodinné právo*, Orbis, Praha, 1970, s.34

² ROUČEK, František, *Československý obecný zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku v Podkarpatské Rusi*, Československý Kompas, Praha, 1926, s. 956

nemovitost jen na základě smlouvy pojaté do veřejné listiny.

Jestliže nevěsta držela vlastní jmění a byla-li zletilá, záleželo na ní a na ženichovi, jak se spolu dohodli o věnu a o jiných vzájemných darech. Pokud však nevěsta byla ještě nezletilá, musela být smlouva uzavřena otcem nebo poručníkem a schválena poručenským soudem. Věno bylo žalovatelné, jen když bylo zřízeno notářským zápisem.

Neměla-li nevěsta vlastního jmění, jež by stačilo na přiměřené věno, byli rodiče nebo prarodiče povinni dát dcerám nebo vnučkám věno přiměřené svému stavu a jmění nebo k němu poměrně přispět, a to v pořadí, v němž byli povinni živit a zaopatřit děti. Nemanželská dcera mohla žádat věno jen na své matce. Rodiče a prarodiče se mohli dovolat u soudu, aby je povinnosti dát věno zprostil. Provdala-li se dcera bez vědomí svých rodičů nebo proti jejich vůli a uznal-li soud příčinu nesouhlasu za důvodnou, nebyli rodiče povinni věno dát, i když později sňatek schválili.

Jestliže dcera přišla o věno jež obdržela, nebyla oprávněna žádat nové, i když se vdávala podruhé.

Odevzdání vymíněného věna, nebyla-li ustanovena doba jiná, bylo možno vymáhat hned po uzavření manželství. Pokud si však manžel nevymínil věno před uzavřením manželství, nebyl oprávněn se ho domáhat.

Předmětem věna bylo vše, co lze zcizit a užívat. Dokud manželství trvalo, náleželo manželovi požívání věna a jeho přírůstků. U hotových peněz, postoupených pohledávek a zužitelných věcí mu náleželo plné vlastnictví. Byly-li věnem nemovitosti, práva a svršky, kterých šlo užívat bez porušení podstaty, pokládala se za jejich vlastníka manželka a manžel za poživatele. Po smrti manžela připadlo věno manželce a zemřela-li před ním, dědicům manželky.

Obvĕněním se nazývalo to, co dal ženich nebo někdo jiný nevěstě k rozmnožení věna. Dokud manželství trvalo, manželka tohoto majetku nepožívala, ale přežila-li manžela, náleželo jí bez zvláštní úmluvy volné vlastnictví. Ani ženich, ani jeho rodiče nebyli povinni obvĕnění poskytnout. Ale obdobně jako u věna nevěsty byli rodiče ženicha povinni mu poskytnout výbavu přiměřenou svému jmění.

Jitřním darem se nazýval dar, který muž slíbil dát své manželce prvního jitra.

Manželský svazek sám o sobě nezakládá společenství statků mezi manžely. Bylo k tomu zapotřebí zvláštní smlouvy. Společenství statků se týkalo případu smrti a dávalo manželovi právo na polovinu toho, co zbylo po smrti druhého manžela ze statků navzájem do společenství daných. U nemovitostí bylo třeba zapsat právo druhého manžela do veřejných knih.

Jestliže manželé neučinili o užití svého jmění zvláštní úmluvu, podržel každý manžel své vlastnické právo dosavadní a na to, co kterýkoli manžel za manželství nabyl, neměl druhý nárok. Dokud manželka neodporovala, platila právní domněnka, že svěřila správu svého jmění manželovi jako svému zákonnému zástupci. Manžel odpovídal pouze za kmenové jmění nebo základ a nebyl bez výslovné úmluvy povinen zúčtovat užítky brané za trvání správy. V naléhavých případech bylo možno manželovi správu odejmout. Naopak i manžel mohl učinit přítrž nepořádnému hospodaření své manželky a dát ji prohlásit za marnotratnici.

Vdovským platem se nazývalo to, co bylo určeno manželce na výživu pro případ vdovství. Náležel vdově ihned po smrti manžela a byla-li těhotná, až do konce šestého týdne po slehnutí. Uzavřením nového manželství právo na vdovský plat ztratila.

Manželé mohli v jedné závěti ustavit za dědice sebe navzájem nebo i osoby jiné. Tato závěť byla odvolatelná, ale z odvolání jednou stranou nešlo usuzovat na odvolání druhou stranou.

Manželé také mohli písemně uzavřít dědickou smlouvu, podle níž se slibovala budoucí pozůstalost nebo její díl. Manžel, dokud žil, mohl se svým majetkem nakládat podle libosti. Podmínkou práva, které z ní vzniklo, byla smrt zůstavitele. Tuto smlouvu nebylo možné odvolat k újmě druhého manžela, nýbrž mohla být zrušena jen podle zákonných předpisů.

Právo advitalitní znamenalo, že jeden manžel udělil druhému požívání svého jmění pro případ, že ho přežije, aniž by tím byl omezen ve volném nakládání jednáním mezi živými. Vztahovalo se jen na pozůstalost volně děditelného jmění.

Oddělení jmění manželů bylo možné při konkurzu, při dobrovolném a nedobrovolném rozvodu, při prohlášení manželství za neplatné a při rozluce.

Jestliže byl na jmění manžela prohlášen konkurz, neměla manželka právo na to, aby jí bylo vráceno věno a obvěnění, ale mohla jen žádat zajištění vůči věřitelům pro případ, že manželství bude zrušeno. Dále byla oprávněna požadovat od doby, kdy byl konkurs prohlášen, užívání vdovské výživy, a nebyla-li sjednána, užívání věna. Jestliže bylo mezi manželi sjednáno společenství statků, zaniklo konkurzem jednoho z manželů a společné jmění se rozdělilo jako v případě smrti.

Při dobrovolném rozvodu záleželo na dohodě manželů, zda ponechají své svatební smlouvy nadále v platnosti nebo zda je změní.

Při nedobrovolném rozvodu, jež byl vysloven rozsudkem soudu, se mohl manžel, který rozvod nezavinil, domáhat, aby soudním rozhodnutím byly svatební smlouvy prohlášeny za zrušené. Jestliže rozvod nebyl zaviněn, nebo byl zaviněn oběma, měly toto právo obě strany.

Prohlášením manželství za neplatné se zrušily i svatební smlouvy a jmění se vrátilo v původní stav. Vinná strana byla povinna nahradit škodu.

Jestliže byla povolena rozluka manželství na žádost manželů pro jejich nepřekonatelný odpor, zanikly pro obě strany svatební smlouvy, pokud nebyl uzavřen smír. Nevinnému manželu náleželo plné zadostiučinění a vše, co mu bylo vymíněno ve svatebních smlouvách pro případ, že druhého manžela přežije. Jmění pojaté do společenství statků se rozdělilo jako při smrti a právo ze smlouvy dědické zůstalo nevinnému zachováno pro případ smrti. Na dědickou posloupnost zákonnou si žádný z manželů činit nárok nemohl.

7.7.3 Právní vztahy mezi rodiči a dětmi

Právní vztahy mezi rodiči a dětmi byly upraveny ve třetí hlavě Všeobecného zákoníku občanského. Když se z manželství narodily děti, vznikl tím nový právní poměr, zakládající práva a povinnosti mezi rodiči a manželskými dětmi. Domněnka o manželském původu platila o dětech, které se manželce narodily v sedmém měsíci po uzavření

manželství, anebo v desátém měsíci buď po mužově smrti, anebo po úplném rozvázání manželského svazku. Tato domněnka byla změněna § 202 III. dílčí novely. Od této změny svědčila domněnka manželského zrození dětem, které se narodily po uplynutí 180 dnů od uzavření manželství a před uplynutím 300. dne po smrti muže, nebo po úplném zrušení manželského svazku.

Plných práv se těšily pouze děti pocházející z řádného manželství. § 155 občanského zákoníku stanovil, že děti nemanželské nepožívají stejných práv s dětmi manželskými. Nemanželské děti byly vyloučeny z práv rodiny a příbuzenstva, neměly nárok na rodinné jméno otcovo, ani na šlechtictví, erb a jiné výsady rodičů. Měly rodinné jméno matčino. Ale i nemanželské dítě mělo právo požadovat od svých rodičů výživu, výchovu a zaopatření přiměřené jejich jmění a práva rodičů se nad ním vztahovala jen do té míry, do které to vyžadoval účel výchovy. K výživě byl zavázán především otec, pokud však nebyl schopen dítě živit, přecházel tento závazek na matku.

Rovněž kanonické právo činilo rozdíl mezi dětmi manželskými a nemanželskými. Za manželské děti pokládalo děti narozené v rodině. Právní předpoklad legitimacy byl rovněž vázán na časovou hranici. Děti nalezené byly považovány za legitimní. Děti pocházející z manželství zjevně neplatného nebo z mimomanželské soulože byly považovány za děti nemanželské. Pojmem *naturales* byly označovány děti, jestliže mezi jejich rodiči byl možný sňatek buď při početí, za těhotenství nebo v době narození dětí. Naproti tomu *spurii* pocházeli z rodičů, kterým právo ve výše jmenovaných obdobích nedovolovalo uzavřít platné manželství. Byly to děti pocházející z cizoložství, zplonené osobou pokrevnou, sešvagřenou či s osobou duchovní. Jestliže však byli rodiče způsobilí manželství uzavřít, kanonické právo jim umožňovalo uzavřít manželství dodatečné, čímž jejich děti byly prohlášeny za manželské.

I pro obor světského práva umožňoval občanský zákoník legitimaci nemanželských dětí takzvaným potomním manželstvím. Děti dále mohly být legitimovány na základě papežského reskriptu, který však měl platnost jen v oboru církevním a pro civilní účinnost bylo nutno žádat zeměpána, jak to umožňoval § 162 občanského zákoníku. Občanské právo kromě potomního manželství a milosti zeměpána připouštělo i legitimaci zdvižením překážky manželství.

7.8 Zrušení manželského společenství

Všeobecný zákoník občanský rozlišoval zdánlivé a skutečné zrušení manželského společenství.

a) Zdánlivým zrušením bylo prohlášení neplatnosti hned od počátku. Z úřední moci se měla vyšetřit neplatnost manželství, pokud mu vadila některá z taxativně vypočtených překážek. Těmito překážkami bylo svolení dané osobou unesenou, existence dřívějšího manželského svazku, svěcení nebo sliby, různost náboženství, příbuzenství, švagrovství, cizoložství, zavraždění manžela, slavnostní prohlášení svolení, jež nebylo dáno před řádným duchovním správcem za přítomnosti dvou svědků, a sňatek uzavřený s osobou, která způsobila rozluku cizoložstvím nebo jiným trestním způsobem. V ostatních případech bylo možné prohlásit neplatnost manželství jen na žádost dotčené osoby. Právo žádat, aby manželská smlouva byla prohlášena za neplatnou, měl však pouze ten, kdo na neplatnosti manželství neměl vinu. Pokud byly vinny obě strany, neměla žádná z nich práva žádat, aby manželství bylo prohlášeno za neplatné.¹ Tohoto práva však některý z manželů pozbyl, jestliže pokračoval v manželství i po té, kdy se dozvěděl o překážce. Manželství, jež o své újmě uzavřel nezletilec nebo chráněnc, mohl odporovat otec nebo poručník, pokud trvala otcovská moc nebo poručenství. Podle dvorského dekretu ze 17. června 1825 číslo 2112 sb. z. s. toto popěrné právo nepříslušelo poručenskému úřadu. Také toto právo neměl poručník, pokud byl zřízen až po uzavření sňatku. Nezletilec však neměl právo žádat prohlášení manželství za neplatné, jestliže o svém stáří věděl.

Při projednání neplatnosti manželství se z úřední moci ustanovil obhájce svazku, jehož úkolem bylo vyšetřit okolnosti a obhajovat manželský svazek. Protože platila domněnka, že manželství je platné, musela být překážka manželství nepochybně prokázána. Přísaha ani souhlasné doznání manželů nemělo důkazní moci. Pokud šlo o dřívější a trvalou nemožnost konat manželskou povinnost, bylo nutné provést posudky odbornými znalci, jimiž byli lékaři, ranhojiči a porodní báby. Jestliže se spolehlivě

---

¹ ROUČEK, František, *Československý obecný zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v*

nezjistilo, zda je nemohoucnost trvalá či pouze dočasná, byli manželé povinni spolu ještě rok bydlet. Trvala-li nemohoucnost po celou tuto dobu, manželství se prohlásilo za neplatné.

Pokud při projednávání rozepře o platnost manželství vyšlo najevo, že jedna či obě strany o překážce věděly a úmyslně ji zamlčely, šlo o těžký policejní přestupek podle trestního zákona. Jestliže jedna ze stran byla bez viny, mohla se domáhat odškodnění.

Rovněž kanonické právo znalo důvody neplatnosti manželství. Zdrojem neplatnosti mohla být kanonická překážka, neúčinný manželský souhlas nebo nedostatek zákonné formy sňatku.

Manželství neplatné proto, že mu stála v cestě kanonická překážka platnosti, se stalo platným, pokud překážka byla odstraněna a manželé obnovili manželský souhlas. Pokud šlo o překážku veřejnou, manželé po obdržení prominutí překážky museli vykonat oddávky tak, jako by do manželství vstupovali poprvé. Při překážce tajné, manželům známé, manželé po jejím prominutí obnovili souhlas soukromě a tajně. U tajné překážky, jež byla známa pouze jednomu manželovi, stačilo, aby souhlas soukromě a tajně obnovil pouze manžel mající vědomost o neplatnosti manželství, za předpokladu, že druhý manžel na svém slibu trval. Při překážce tajné, manželům neznámé, prozradil duchovní kanonickou vadu, opatřil dispenzační fakult a po jejím vyřízení se postaral, aby domnělí manželé prohlásili soukromě a tajně manželský souhlas.

Pokud byl manželský souhlas neplatný, musel jej doplnit ten, kdo jej dát opomenul, za předpokladu, že souhlas druhého manžela dosud trval. Jestliže jeden ze snoubenců odepřel zevní souhlas a tento nedostatek byl veřejně znám, museli oba snoubenci opětovat předeepsanou formu oddavek před farářem a svědky.

Při opomenutí zákonné formy, tedy neuzavření sňatku před místním farářem nebo ordinářem, musela být zanedbaná forma doplněna.

Sanatio in radice, neboli mimořádná náprava manželství, byla druhem dispenze. Sanace se skládala z prominutí překážky, prominutí souhlasu a zpětné působnosti. Sanovat bylo možno pouze svazek, mající podobu manželství, uzavřený v církvi nebo před státním

úřadem. Vzájemný manželský souhlas musel v době sanace trvat. Sanací bylo možno odstranit jen promíjitelné kanonické překážky manželství. Toto prominutí příslušelo udílet jen Apoštolskému stolci, biskupové a jiní duchovní správci užívali delegovaných fakult. V žádosti musel žadatel výslovně prosit o *sanatio in radice* a věcně ji odůvodnit.

Sanaci manželství rovněž umožňoval Všeobecný zákoník občanský v § 88. Sanaci udílela zemská správa. Nebylo nutno opakovat ohlášky, ale svolení k manželství muselo být znovu prohlášeno před duchovním správcem a dvěma svědky. Tento úkon musel být poznamenán v knize sňatků. Na takovéto manželství se hledělo, jako by bylo platné hned od počátku. Opakování zevní formy bylo nutné i v případě, kdy překážka sama pominula. Žádost o dispenzi podávali snoubenci sami vlastním jménem. § 84 občanského zákoníku umožňoval, aby se snoubenci obrátili se žádostí na zemský úřad prostřednictvím svých duchovních správců se zamlčením svého jména.

b) Skutečné zrušení podle Všeobecného zákoníku občanského se členilo na dočasný rozvod s dohodou a bez dohody.

Zatímco rozlukou se rozumělo zrušení manželského svazku a všech závazků z něho plynoucích, rozvod znamenal pouhé přerušení společné domácnosti za dalšího trvání svazku.

Podle § 103 občanského zákoníku se manželé mohli dohodnout o rozvodu od stolu a lože, pokud byli zajedno v jeho podmínkách. V tomto případě jim ho soud musel povolit, šetře stanovených opatrností. Manželé své rozhodnutí dát se rozvést museli i s pohnutkami ohlásit svému faráři. Ten byl povinen připomenout jim manželský slib a naléhavě jim klást na srdce nepříznivé následky rozvodu. Tyto domluvy musel farář třikrát v různý čas opakovat. Jestliže se domluvy minuly účinkem, vydal farář stranám písemné vysvědčení, že trvají na žádosti o rozvod, ačkoli jim bylo po třikrát domluveno. Zákon z 31. prosince 1868, číslo 3 tuto ohlašovací povinnost modifikoval. Manželé nadále nemuseli svůj záměr oznámit svému řádnému duchovnímu správcem a domoci se od něho písemného vysvědčení o tom, že jim učiněný smířčí pokus byl marný. Toto oznámení nadále záleželo na jejich vůli. Soud příslušný k rozvodu měl před úředním jednáním o hlavní věci vykonat k manželům domluvy, pokud jejich žádost o rozvod nebyla doložena vysvědčením řádného

duchovního správce o marně učiněných smířčích pokusech. Tyto domluvy měly stejný obsah, jako ty, které dříve konal výhradně duchovní správce. Musely být třikrát opakovány v osmidenních lhůtách.

Pokud byla žádost o rozvod podána oběma manželi spolu s vysvědčením duchovního správce u příslušného soudu, soud je obeslal, aby se dostavili k jednání. Pokud pak před ním potvrdili, že se dohodli jak na rozvodu, tak na majetkových a vyživovacích poměrech, soud bez dalšího rozvod povolil. Byl-li manželem nezletilý nebo chráněnc, mohl sice sám k rozvodu svolit, ale k dohodě o jmění, výživě a zaopatření dětí bylo třeba přivolení zákonného zástupce a poručenského soudu.

Rozvod bez dohody znamenal situaci, kdy jedna strana s rozvodem nesouhlasila, zatímco druhá strana měla k rozvodu důvody, se kterými bylo možno o rozvod usilovat. I v tomto případě musely rozvodu předcházet domluvy faráře. Jestliže domluvy byly marné nebo zdráhala-li se obviněná strana dostavit k faráři, žádost se spolu s farářovým vysvědčením a potřebnými důkazy podala u soudu, který věc z úřední moci vyšetřil a rozhodl. Ještě před rozhodnutím mohl soud ohrožené straně povolit oddělené bydliště.

Důvody rozvodu stanovil občanský zákoník v § 109. Důvodem bylo uznání žalované strany vinné cizoložstvím nebo zločinem, zlomyslné opuštění žalujícího manžela, žalovaný vedl nepořádný život ohrožující jmění žalujícího manžela nebo dobré mravy rodiny, úklady proti životu či zdraví, zlé nebo velmi citelné nakládání a trvalé tělesné vady spojené s nebezpečím nákazy.

§ 111 Všeobecného zákoníku občanského se vztahoval jen na katolíky. Podle tohoto ustanovení mohl být svazek platného manželství katolických osob rozloučen jen smrtí jednoho manžela. Rovněž sňatek, ve kterém byla i jen jedna strana v době uzavření sňatku příslušnicí katolického náboženství, nebylo možno rozvázat. Pro katolíky tak byla rozluka zakázána, umožněn jim byl pouze rozvod od stolu a lože, při kterém manželství nezanikalo, manželé byli nadále zavázáni k vzájemné věrnosti, ale nemuseli spolu žít. Nekatolíci mohli být rozloučeni ze zákonem stanovených důvodů, jejichž vyčet obsahoval § 115. Důvodem bylo, jestliže se manžel dopustil cizoložství nebo zločinu, pro který byl odsouzen k nejméně pětiletému žaláři, dále jestliže jeden manžel druhého zlomyslně

opustil, jeho pobyt nebyl známý a na veřejnou soudní výzvu se do roka neobjevil. Dalším důvodem byly úklady proti životu či zdraví manžela a opětovné zlé nakládání. Rozlučka nemusela být ihned povolena, jestliže oba manželé žádali o rozlučku z důvodu nepřekonatelného odporu. V tomto případě bylo možno nejdříve zkusit rozvod od stolu a lože, a to podle okolností i několikrát.

Kanonické právo rozlišovalo u katolických osob rozlučku svazku manželského a rozvod.

Při rozluce manželského svazku byl výrazný rozdíl mezi manželstvím dokonaným a nedokonaným. Dokonané manželství bylo absolutně nerozlučitelné. Naproti tomu manželství nedokonané bylo možné rozloučit dvojnásobným způsobem, slavnou profesí řeholní a papežskou dispensí. Dekretální právo poskytovalo novomanželům dvouměsíční lhůtu na rozmyšlenou, zda se nerozhodnou pro stav dokonalejší. Řeholní sliby tak mohly rozloučit nedokonané manželství. Papežská dispensie přicházela v úvahu pouze při existenci spravedlivé a naléhavé příčiny. Důvodem pro udělení této dispensie byla tělesná nemožnost, násilí, důvodná bázeň, nedostatek souhlasu při oddavkách, zásadní omyl, předvídané domácí neshody a vzájemný odpor.

Na rozdíl od rozlučky znamenal rozvod pouhé přerušení společného života, kdy manželé žili odděleně a výchova dětí byla svěřena otci nebo matce. Kanonické právo rozlišovalo rozvod trvalý a rozvod dočasný. Právní důvod pro trvalý rozvod poskytovalo cizoložství, pokud bylo vědomé, zaviněné, dokonané a jisté. Pouhé podezření nestačilo. Oprávněný manžel mohl přerušit společenství s cizoložníkem buď po výroku církevního soudu nebo z vlastní moci. Úředního prohlášení nebylo třeba, jestliže byl zločin plně zjištěn a obecně znám. Důvodem rozvodu dočasného byly nepředvídané osobní vady, ať duševní či tělesné, které činily trvání manželského společenství vysoce obtížným, a to tak dlouho, dokud trvaly. Takovým důvodem bylo například vystoupení z Katolické církve, nekatolická výchova dětí a surové zacházení. Důvody pro dočasné přerušení společného života se projednávaly cestou administrativní v biskupské kurii, nikoli soudně.

Rozvod a rozlučka osob náležejících k židovskému náboženství byla upravena v

části občanského zákoníku upravující výjimky pro židovstvo.

§ 132 Všeobecného zákoníku občanského stanovil, že pro rozvod od stolu a lože platily i pro židovské manžele obecné předpisy. Rovněž se měli obrátit na duchovního správce, v jejich případě na rabína nebo na učitele náboženství. Ti pak měli dbát ustanovení § 104 až 110, týkajících se poučení manželů o nepříznivých následcích rozvodu.

Rozluku u židů upravoval § 133 občanského zákoníku. Platně uzavřené manželství židů mohlo být zrušeno jejich vzájemným svobodným souhlasem tím, že muž dal ženě rozvodový list. Ještě před tím se ale manželé museli přihlásit u svého rabína nebo učitele náboženství, který se měl co nejdůrazněji domluvami pokusit o to, aby se opětně spojili. Pokud se tento pokus nezdařil, dal jim rabín či učitel náboženství písemné vysvědčení, že splnil uloženou povinnost, ale nebyl schopen strany od rozluky odvrátit. S tímto vysvědčením se oba manželé dostavili před soud. Pokud soud shledal, že je ještě naděje k opětovnému spojení, rozluku ihned nepovolil a manžele na jeden nebo dva měsíce odmítnul. Jestliže od počátku nebyla žádná naděje na opětovné spojení, soud dovolil, aby muž ženě odevzdal rozvodový list. V případě, že obě strany před soudem opětovně prohlásily, že jsou rozhodnuty rozvodový list dát a přijmout, považoval se rozvodový list za pravomocný a manželství tím bylo rozloučeno. Pokud se manželka dopustila dokázaného cizoložství, měl manžel právo propustit ji rozvodovým listem i proti její vůli. Žaloba na rozluku manželství proti ženě musela být podána u soudu okresu, v němž manželé měli řádné bydliště, a vyřízena jako jiný spor.

Rozvedení i rozloučení manželé se mohli opět spojit. Způsob opětovného spojení byl upraven v § 110 Všeobecného zákoníku občanského pro rozvedené manželé a v § 118 pro manžele, jež byli rozloučeni.

Zatímco rozvedení manželé museli spojení pouze oznámit řádnému soudu, manželé rozloučení museli při opětovném spojení zachovat všechny obřadnosti, kterých bylo podle zákona k uzavření manželské smlouvy zapotřebí, a na takové spojení se hledělo jako na nový sňatek. Platný sňatek však nemohl být uzavřen osobami, které podle důkazů při rozluce předložených způsobily předešlou rozluku cizoložstvím nebo jiným trestným

způsobem.

Kromě prohlášení manželství za neplatné, rozluky a smrti zanikalo manželství také prohlášením manžela za mrtvého. Tento způsob zániku manželství upravoval Všeobecný zákoník občanský v § 112 až 114, přičemž lhůty, při jejichž uplynutí platila domněnka, že nepřítomný zemřel, stanovil § 24. Tato domněnka platila, jestliže uplynulo sedmdesát let od jeho narození a pět let od poslední zprávy o jeho životě, nebo třicet let od jeho narození a deset let od poslední zprávy. Pětiletá a desetiletá lhůta se počítala od konce posledního roku, v němž nepřítomný podle zpráv ještě žil. Dále tato domněnka platila, jestliže nepřítomný byl těžce zraněn ve válce nebo byl pohřešován jako účastník války a od konce roku, v kterém válka skončila, uplynula tři léta, aniž došla do té doby zpráva o jeho životě. Konečně tato domněnka platila také v případě, kdy byl nepřítomný na lodi, která ztroskotala, nebo v jiném blízkém nebezpečí smrti, a od konce roku, v kterém se tato událost stala, se po tři léta pohřešoval. Ve všech těchto případech bylo možné žádat prohlášení za mrtvého. Nežli se domněnka úmrtí uplatnila, platila tzv. domněnka života a nezvěstný byl pokládán za živého.

Pouhé uplynutí těchto lhůt, během nichž byl manžel nepřítomen, nedávalo druhé straně právo považovat manželství za rozvázané a uzavřít další. Pokud však nepřítomnost manžela byla provázena takovými okolnostmi, z nichž bezpochyby vyplývalo, že nepřítomný zemřel, mohl druhý manžel žádat o soudní prohlášení nepřítomného za mrtvého a manželství za rozloučené. Nestačilo tedy pouhé uplynutí lhůt stanovených v § 24, ale vyžadovala se ještě existence přesvědčivých skutečností svědčících o smrti nezvěstného.

Po podání žádosti o prohlášení za mrtvého se zřídil opatrovník k vypátrání nepřítomného a nepřítomný se obeslal vyhláškou vydanou na celý rok, která byla třikrát zveřejněna v novinách s dodatkem, že soud jej prohlásí za mrtvého, jestliže se během roku neobjeví nebo jiným způsobem nedá o sobě vědět. Pokud tento čas uplynul bezvýsledně, ustanovil se na opětovnou žádost opuštěného manžela fiskální úřad nebo jiný obhájce svazku a provedlo se řízení, po jehož skončení se vydal nález, zda se žádosti vyhovuje. Povolení se ihned neoznámilo, ale bylo předloženo vrchním soudem k nejvyššímu

rozhodnutí. Z výše uvedeného tedy vyplývá, že aby pozůstalý mohl vejít v nové manželství, musel podstoupit trojí úřední jednání: prohlášení domněnky smrti manžela, soudního prohlášení nezvěstného za mrtvého a prohlášení o platném rozvázání manželství.

Církevní prohlášení za mrtvého bylo upraveno instrukcí *sv. Officia* vydanou dne 13. května 1868. Plnou jistotu poskytoval úřední autentický výkaz faráře nebo ordináře, tedy úmrtní list. Stejnou průkazní moc měla podobná listina vojenské duchovní správy. Výkazy civilních úřadů byly považovány za pouhé důkazy mimosoudní a výpomocné. Jestliže nebyly po ruce psané důkazy, měly stejnou vážnost výpovědi dvou očitých svědků nebo z doslechu svědčících a hodnověrných, kteří své svědectví stvrdili přísahou. V případě nedostatku důkazů se bylo nutné spokojit s pouhými domněnkami.

Jestliže bylo manželství prohlášeno za neplatné, rozloučeno nebo zrušeno manželovou smrtí, nemohla těhotná žena vejít v nové manželství dříve než porodila a v pochybnosti o těhotenství před uplynutím 180. dne. Nebylo-li těhotenství pravděpodobné, mohl po uplynutí tří měsíců povolit nové manželství politický úřad.

Kanonické právo žádnou čekací lhůtu nestanovilo a dovolovalo nové manželství i den po smrti manžela. Církevní úřady však braly zřetel na časovou lhůtu stanovenou státním zákonem a nepřipouštěly snoubence k oltáři před uplynutím této lhůty.

7.9 Židovské manželské právo

Židovského obyvatelstva byl v českých zemích značný počet, který měl od skončení třicetileté války vzrůstající tendenci. Z tohoto důvodu považují za nutné se alespoň ve stručnosti zmínit o některých zvláštnostech židovského manželského práva a státních předpisů, které se jej dotýkaly.

Manželské poměry židů se řídily právem založeným na mojžíšských předpisech Starého zákona (Tora a Pentateuch), Talmudu a Šulchan Aruchu. Přestože vycházelo ze stejných kořenů jako manželské právo křesťanů, stálo tu vedle něho jako samostatná individualita, mezi židy jediné respektovaná.¹

Jako hlavní odlišnosti židovského manželského práva, kterým se až do konce osmnáctého století bez omezení spravovaly manželské poměry židů, od práva křesťanů lze uvést například neexistenci kultu pohlavní zdrženlivost. Židé měli naopak uzavření manželství a zanechání potomstva za náboženskou povinnost, což se týkalo i židovských náboženských představitelů a nenacházíme zde tak žádnou obdobu křesťanského celibátu. K uzavření manželství židé, a to ani nezletilí, nepotřebovali souhlas třetích osob. Pro židovské právo je charakteristická instituce levirátu, která spočívala v povinnosti vdovy a nejstaršího bratra zesnulého uzavřít mezi sebou manželství, přičemž prvnímu dítěti narozenému z tohoto nového manželství bylo dáno jméno zesnulého a bylo pokládáno za jeho potomka. Vyzáání z levirátu umožňoval pouze ceremoniál zvaný chalizza. Muž, který se nechtěl s vdovou po bratrovi oženit, se musel podrobit ponižujícímu rituálu. Manželství podle židovského práva mělo smluvní povahu a nebylo pokládáno za svátost. K jeho vzniku nebylo zapotřebí náboženských obřadů. K jeho zániku mohlo dojít tím, že muž vydal ženě takzvaný propouštěcí list.

Stát do materiálních ustanovení židovského manželského práva nezasahoval. Naopak státními zásahy ve formě správních předpisů byl regulován počet židovských rodin a tím i uzavírání sňatků. Až do roku 1859 byl stanoven numerus clausus židovských rodin v Čechách a na Moravě. Numerus clausus stanovil přesný počet rodin, kterým byl

---

¹ KLABOUCH, Jiří, *Zvláštní manželské právo osob židovského náboženského vyznání v letech 1783-1945*, Právněhistorické studie V., 1959, s. 177

v Čechách a na Moravě povolen pobyt, přičemž se vždy jen nejstarší syn mohl oženit a založit tak rodinu. Na počátku devatenáctého století byl v českých zemích stanoven určitý počet židovských rodin rozčleněný na jednotlivá panství, takzvaný numerus localis. Příslušníci těchto rodin, takzvaní Schutzjuden, požívali všech židovskému obyvatelstvu přiznaných práv. Další skupinu tvořili pouze trpění „přespočetní židé“, kteří v pořadí čekali na uvolnění místa ve skupině „Schutzjuden“. Poslední, bez domovských práv existující skupinou byli takzvaní tolerovaní židé. Židé potřebovali k uzavření sňatku povolení, vydávaného v Čechách guberniem, na Moravě krajskými úřady. Majetní židé měli možnost získat svatební licenci a dosáhnout tak dispenzi z numeru clausu. Od roku 1797 byli z numeru clausu vyňati židé, kteří odsloužili jako dobrovolníci vojenskou službu a dále ti, kteří vykonávali nejméně tři roky některou povolenou živnost nebo se živili zemědělstvím. Od roku 1810 museli uchazeči o svatební licenci vykonat u krajského úřadu zkoušku z učebnice židovské morálky a předložit potvrzení krajského rabína o znalosti náboženství. Také se vyžadovalo potvrzení o pokrocích v němčině, z čehož byla patrná snaha využít snahy osob židovského původu o uzavření manželství i pro účely germanizace. Kromě toho židé museli za uzavření sňatku platit vysoké poplatky plynoucí do židovského domestikálního fondu. Nepovolené sňatky byly stiženy přísnými tresty, které se vztahovaly jak na samotné snoubence, tak i na rabíny a představitele náboženských obcí.

Pokud jde o samotnou úpravu manželství židů vyjádřenou v soukromoprávních předpisech, je nutné konstatovat, že manželský patent Josefa II. č. 117 Sb. z. s. ze dne 16. ledna 1783 žádná ustanovení, respektující zvláštnosti manželského práva osob židovského vyznání neobsahoval, a tak vyvstaly pochybnosti, zda se podle tohoto dekretu má postupovat i v případě manželství židů. Dvorským dekretem ze dne 25. srpna 1783 bylo nařízeno ponechat v činnosti židovské soudy první instance tam, kde židovská ghetta tvořila samostatné politické obce, což se týkalo hlavně Prahy a některých měst na Moravě. Tyto soudy aplikovaly v manželských záležitostech židů židovské právo. V březnu následujícího roku byl však vyhlášen dvorský dekret, který ke dni 1. července 1784 zastavoval činnost zvláštních rabínských soudů a sloučil je s obecnými soudy místa. K výslovnému podřízení židovského obyvatelstva bez jakýchkoliv výjimek obecným soudům došlo dekretem z 28. května 1785. Ještě předtím císař nejvyšším rozhodnutím z 18.

dubna 1785 vyslovil, že židovská manželství musí být posuzována podle obecného manželského patentu a spory o nich rozhodovány obecnými soudy místa. Dne 3. května 1786 byl pak pod č. 543 Sb.z.s. vyhlášen manželský patent pro židy. Tento patent vztáhnul na židovská manželství předpisy josefinského patentu, avšak umožnil zemským politickým úřadům dispenzovat z překážek příbuzenství a švagrovství. Patent dále stanovil, že manželství židů může být zrušeno oboustranným souhlasem.

Po diskusích mezi politickými úřady jakož i pokrokovou a konzervativní židovskou stranou byl za Leopolda II. vydán dne 21. března 1791 dvorský dekret č. 130 Sb. z. s., který zavedl pro židovská manželství řadu zvláštních ustanovení, jež založila hlavní principy rakouského židovského manželského práva, jak platily v podstatě až do roku 1919. Jsou tu již způsobem odchylovajícím se od kanonického práva (byť nikoli zcela v souladu s právem židovským) vymezeny překážky příbuzenství a švagrovství, povolena rozluka manželství propouštěcím listem za souhlasu obou stran a v případě dokázaného cizoložství manželky i proti její vůli, a tato ustanovení jsou pak celkem beze změn jen lépe propracována v Občanském zákoníku z roku 1811.¹

Všeobecný zákoník občanský obsahoval v § 123. až 136. odchylky od obecného manželského práva, jež měly reflektovat náboženskou specifičnost příslušníků židovské náboženské obce.

Tyto odchylky se dotýkaly především manželských překážek, vyhlášek, uzavírání sňatku, rozvodu a rozluky. Rozvod a rozluka židů byly zmíněny v předešlé kapitole.

Podle Všeobecného občanského zákoníku si k uzavření platného manželství židovští snoubenci museli vyžádat svolení u krajského úřadu, v jehož obvodu byla hlavní obec, k níž patřila jedna nebo druhá strana. Toto diskriminační ustanovení občanského zákoníku bylo zrušeno císařským nařízením z 29. listopadu 1859 číslo 217 ř. z.

Překážka příbuzenství nesahala mezi pobočnými příbuznými u židovstva dále, než na manželství mezi bratrem a sestrou, a mezi sestrou a synem nebo vnukem jejího bratra nebo její sestry. Překážka švagrovství byla stanovena tak, že po zrušeném manželství nebyl muž oprávněn oženit se s příbuznou své ženy v linii vzestupné a sestupné ani se sestrou své

---

¹ KLABOUCH, Jiří, *Zvláštní manželské právo osob židovského náboženského vyznání v letech 1783-1945*, Právněhistorické studie V., 1959, s. 183

ženy. Žena se nebyla oprávněna provdat za příbuzného svého muže v linii vzestupné a sestupné ani za bratra, ani za syna vnuka bratra nebo sestry svého muže.

Vyhlašky se musely konat v synagoze nebo ve společné modlitebně. Tam, kde synagoga či modlitebna nebyly, konal je místní úřad v obci, kam byli oba snoubenci přiřčlenění, ve třech po sobě jdoucích sobotních nebo svátečních dnech se zachováním obecných předpisů. Prominutí ohlášek bylo možné dosáhnout též podle obecných předpisů.

Sňatek musel být vykonán za přítomnosti dvou svědků rabínem nebo učitelem náboženské obce jednoho nebo druhého snoubence po té, co se prokázali potřebnými vysvědčeními. Vykonání obřadu se zapsalo do knihy sňatků. Porušení těchto předpisů bylo sankcionováno trestním zákonem.

§ 129 občanského zákoníku stanovil neplatnost židovského manželství uzavřeného v nesouladu se zákonnými předpisy.

V dalších ustanovení stanovil občanský zákoník sankce pro rabíny a učitele náboženství, kteří nevedou knihy sňatků podle zákonných předpisů.

Úprava židovského manželského práva ve Všeobecném zákoníku byla určitým kompromisem, kdy se sice zákonodárce pokusil respektovat některé zvláštnosti židovského práva, na druhé straně však tato úprava zůstala v některých ohledech v nesouladu s náboženskými představami židů, mnohdy mající diskriminační charakter. Jako příklad lze uvést úpravu překážek příbuzenství a švagrovství, která byla v zákoníku stanovena přísněji než v právu židovském a její úpravou byl fakticky znemožněn pro židovské právo typický institut levirátu. Dále zákoník zavedl pro židovské právo neznámý požadavek souhlasu rodičů nebo zákonných zástupců nutný k uzavření manželství nezletilých. Rovněž nutnost ohlášek byla židovskému právu cizí. Vážná diskriminace židů byla obsažena v paragrafu 129 zákoníku, který prohlásil židovské manželství uzavřené s opomenutím jakéhokoli předpisu Všeobecného zákoníku za neplatné, a to i v těch případech, kdy manželství křesťanů bylo pouze nedovolené. Vyloženě diskriminační pak bylo ustanovení paragrafu 64 občanského zákoníku zakazující sňatky mezi židy a křesťany.

Obecně nevýhodné postavení židů bylo ještě znásobeno u těch, kteří byli odvedeni na vojnu. Podle vojenského předpisu o sňatcích z roku 1812 bylo židům sloužícím v armádě vůbec zakázáno uzavírat manželství. V roce 1815 byli židovští vojáci co do

uzavírání sňatků zrovnoprávněny s křesťanskými. Stejně jako vojáci křesťanští potřebovali k uzavření sňatku souhlas vojenských představených. Tento souhlas však neměl být vydáván bez srozumění s politickými úřady, takže i židovští vojáci byli nadále podrobni všem podmínkám stanoveným pro židy civilisty. Osvobození od svatebních poplatků se židovští vojáci dočkali až v roce 1849, zatímco vojáci křesťanští jich byli zbaveni již v roce 1777.

Revoluční události v roce 1848 znamenali i postupné odstranění diskriminace židovského obyvatelstva. Výnosem ministerstva vnitra z 23. srpna 1854 byli zjednodušeny podmínky vydávání povolení k sňatku krajskými úřady. Císařské nařízení z 29. listopadu 1859 č. 217 ř.z. podrobilo souhlasy politických úřadů k uzavření židovských manželství stejným pravidlům, jaká platila pro ostatní obyvatelstvo. Postupně také odpadla správní omezení. Jediným čistě diskriminačním ustanovením, které bylo odstraněno až v roce 1919 manželskou novelou, tak zůstal § 64 občanského zákoníku zakazující sňatky křesťanů a židů.

K úplnému sjednocení manželského práva židů s obecným manželským právem došlo manželskou novelou č. 320/1919 Sb. z. a n.

7.10 Soudní řízení v manželských záležitostech od josefinských reforem do roku 1919

Patentem Josefa II. č. 117/1783 Sb. z. s. bylo přikázáno rozhodování manželských záležitostí státním soudům. Vzhledem k tomu, že ve zmíněném patentu nebylo žádné ustanovení o zvláštním manželském řízení, bylo nutno postupovat podle obecného řádu soudního z roku 1781. Obecný soudní řád byl však vydán ještě v době, kdy manželské záležitosti byly v rukou soudů církevních, v důsledku čehož ani on neobsahoval zvláštní úpravu manželského procesu. Navíc byl založen na zásadě *dispoziční a projednací*, které se pro manželský proces, především pak pro řízení o neplatnost manželství, příliš nehodily. Při manželských překážkách pak stačilo, aby manželé lživě tvrdili existenci překážky; soud v souladu se zásadou projednací vzal za svá skutková tvrzení účastníků a vynesl rozsudek o neplatnosti manželství. Aby k takovýmto případům nedocházelo, byl vydán dvorský dekret č. 480/1785 Sb. z. s., který soudům a fiskálním úřadům nařizoval dbát ustanovení manželského patentu o nerozlučnosti manželství a „hnát k zodpovědnosti a trestu“ manžele, kteří se lživým tvrzením existence manželské překážky snažili o vyslovení neplatnosti manželství. Řízení o neplatnost manželství bylo dále modifikováno dvorním dekretem č. 871/1788 Sb. z. s., který nařizoval, aby při podání žaloby o neplatnost manželství byl zřízen obhájce manželského svazku, který zastupoval zájem státu na zachování manželství. Prolomit zásadu dispoziční měl dekret č. 936/1788 Sb. z. s., který nařizoval politickým úřadům provést šetření a zjistit důkazy svědčící o existenci překážky působící neplatnost manželství. Pokud politický úřad existenci takové překážky zjistil, měl se snažit o její odstranění. V případě, že se překážka odstranit nedala, postoupil politický úřad věc zemskému soudu. Tak vlastně politický úřad zastupoval funkci žalobce a soud mohl rozhodovat o neplatnosti manželství i tehdy, když se jí nedomáhal některý z manželů.

Patentem č. 115/1791 Sb. z. s. bylo v řízení o rozloučení manželství a o neplatnosti manželství zavedena zásada *vyhledávací*. Manžel domáhající se rozloučení nebo neplatnosti manželství měl dát návrh u zemského soudu, který ve spolupráci s reprezentantem politického úřadu věc z úřední povinnosti vyšetřil, ustanovil obhájce svazku a rozhodl rozsudkem.

Zásada vyhledávací byla pro všechna manželská řízení zakotvena ve Všeobecném

zákoníku občanském.

Dvorským dekretem č. 1324/1817 Sb. z. s. bylo uloženo obhájci manželského svazku (*defensor matrimonii*), aby proti rozsudku, kterým se rozvádělo katolické manželství, podal vždy odvolání.

Podrobnější úprava manželského procesu byla obsažena v dekretu č. 1595/1819 Sb. z. s. U pouhého rozvodu od stolu a lože bylo konstatováno, že se postupuje podle ustanovení občanského soudního řádu s volnou dispozicí stran. V řízení o neplatnosti manželství platí soudní řád také, ale s příklonem k vyhledávací zásadě s širokou volností soudce ohledně zjišťování skutkových okolností. V řízení o neplatnosti a rozloučení manželství se nepřipouští důkaz doznáním a přísahou.

Přibírání politických reprezentantů k projednávání manželských záležitostí bylo zrušeno císařským nařízením č. 26/1848 ř. z. O tři roky později byly výnosem ministra financí č. 188/1851 ř. z. zproštěny fiskální úřady funkce obhájců manželského svazku.

V letech 1855 až 1868 se v době takzvaného Bachova absolutismu vrátilo katolické církvi její předjosefinské postavení v oblasti manželských záležitostí. Od roku 1857 projednávaly manželské záležitosti katolíků diecézní manželské soudy, jež postupovaly podle instrukce číslo 185/1856 ř.z. V květnu 1868 však byla zákonem číslo 47 ř. z. obnovena platnost občanského práva a příslušnost státních soudů i pro katolíky.

V roce 1895 byl přijat nový soudní řád. V jeho původní osnově se počítalo se zvláštní kapitolou upravující soudní řízení v manželských záležitostech. Tato kapitola však nakonec byla vypuštěna, takže pro manželské řízení platily všeobecné předpisy nového soudního řádu.

Církev, bez ohledu na státní zákonodárství, které nepřipisovalo výrokům církevních manželských soudů žádnou platnost ani neposkytovalo pomoc při výkonu církevních rozsudků, považovala za kompetentní soudy výhradně biskupské soudy manželské a instance delegované od papeže. Jedině výrok církevního soudu má platnost před církví a zavazuje ve svědomí.¹ Světským soudům nepřiznávali církevní představitelé žádnou

---

¹ BOROVÝ, K., *Manželské právo v Rakousku*, Časopis katolického duchovenstva, ročník 9., Rohlíček a

kompetenci v manželských záležitostech kromě občanských následků sňatku. Řím vydal 15. ledna 1866 všeobecnou instrukci, která radila biskupům a duchovním správcům, jak se mají chovat ve věcech civilního manželství. Instrukce byla reakcí na stále se množící případy zavádění civilních sňatků v evropských státech. Občanský sňatek byl podle této instrukce považován za pouhé souložnictví a rozvod manželů vyslovený světským soudem za neplatný. Docházelo tak k rozporu mezi kompetencí soudů světských a církevních. Zatímco stát nepřiznával výrokům církevních soudů žádné účinky, ani z hlediska církve neměly světské soudy do záležitostí manželských nijak zasahovat, vyjma občanskoprávních následků sňatků, jimiž se rozuměly především majetkové poměry manželů. Církevní soud tak měl rozhodovat o existenci a platnosti manželství i o jeho následcích neodlučných od podstaty manželství. Před církevní soud měla náležet i manželství smíšená. Za určitých okolností sem měla spadat i manželství osob nekřtěných, například když vstupovaly do církve nebo když uzavíraly manželství s křesťanem. Z církevního pohledu tak žádost o prohlášení manželství za neplatné nebo o rozvedení od stolu a lože měla být podána výhradně u církevního soudu manželského. Naopak občanský zákon manželům nařizoval, aby se se žádostí o rozvod od stolu a lože a o neplatnost manželství obraceli výhradně na světský soud. Jestliže manželé předložili žádost o rozvedení světskému soudu, duchovní správce jim nařídil, aby požádali církevní soud o výrok, zda se mohou odloučit.

Církevním soudním dvorem byla biskupská kurie. Příslušným byl biskup, na jehož území bylo manželství uzavřeno, nebo kde měl manžel své trvalé či přechodné bydliště. Při smíšeném manželství bylo rozhodující bydliště katolické strany.

Biskup sestavil sborový soud skládající se ze třech soudců. Vhodné osoby vybral z prosynodálních soudců.

Defensor vinculi byl úřad, který zřídil papež Benedikt XIV. Tomuto úřadu byl svěřen úkol hájit manželství. Obhájce svazku byl buď trvalý, nebo ho jmenoval biskup pro jednotlivý případ. Defensorem musel být kněz. Musel být přítomen jednání, byli mu přístupné soudní listiny, činil námitky a podával návrhy, žádal výslech nových svědků a

předložení nových listin. Jeho úkolem bylo zachránit manželský svazek.

Naopak žalobci se domáhali soudního výroku neplatnosti manželství, nebo žádali o zrušení manželského svazku. Žalobci mohli být jednak manželé, pokud neměli vinu na neplatnosti sňatku. Dále mohl žalovat manželství strážce spravedlnosti, ale pouze v případě veřejnoprávní překážky.

Rodiče a příbuzní manželů, jejich duchovní správce ani kdokoli jiný nebyl oprávněn podat žalobu na neplatnost manželského svazku.

Jako svědci mohli vystupovat i pokrevní příbuzní a osoby sešvagřené. Svědci museli být alespoň dva. Zvláštním druhem svědků byli *testes septimae manus*. Byla-li předmětem soudního šetření impotence nebo manželství nedokonané, připouštělo právo, aby si manželé přivedli sedm příbuzných nebo známých osob, jejichž úkolem bylo svědčit o věrohodnosti manželů.

V případě potřeby mohl být povolán znalec, aby zjistil určitá fakta a podal odbornou zprávu o nejistém stavu osoby. Například šlo o zjištění, zda ohledaný trpí tělesnou neschopností k manželským úkonům.

Ten, kdo se domníval, že byl rozsudkem církevního soudu zkrácen na svých právech, mohl podat odvolání, jež také bylo možné zesílit stížností na neplatnost nálezu (*querela nullitatis*). Obhájce manželského svazku byl povinen podat do deseti dnů odvolání proti rozsudku soudu první instance, kterým bylo manželství prohlášeno neplatným.

Pokud okolnosti zjevně nasvědčovaly neplatnosti manželství, bylo možné konat zkrácené jednání. Kongregace sv. Officia prohlásila dekretem ze dne 5. června 1889, že biskup nemusí zřizovat soudní tribunál, když neplatnost sňatku způsobily tyto překážky: různosti náboženství, svazku manželského, pokrevenství, švagrovství, duchovního příbuzenství a klandestinita. V tomto případě mohl biskup v přítomnosti manželů a defensora prohlásit neplatnost sňatku.

8. Kodifikace kanonického práva

Požadavek na jednotnou a výlučnou kodifikaci obecného kanonického práva byl vznesen jako nutnost už na I. vatikánském koncilu,¹ který se konal v letech 1869 – 1870. Důvodem tohoto požadavku byla především nutnost odstranit nepřehlednost dosavadních pramenů kanonického práva. K vyhlášení kodexu kanonického práva došlo 17. května 1917 apoštolskou konstitucí „*Providentissima Mater Ecclesia*“. Plný název zákoníku zní „*Codex Iuris Canonici, zpracovaný z příkazu papeže Pia X. a vyhlášený z autority papeže Benedikta XV.*“ (ve zkratce CIC/1917). Účinnosti nabyl dne 19. května 1918. Zákoník byl první úplnou kodifikací kanonického práva. Předchozí sbírka kanonického práva „*Corpus Iuris Canonici*“, promulgovaná papežem Řehořem XIII. dne 1. července 1580, měla charakter svodu práva kombinující soukromé a úřední sbírky vzniklé v období let 1140 až 1500. CIC/1917 byl zákoníkem jednotným, obecným a výlučným, který zrušil všechny obecné i partikulární zákony, jež mu odporovaly. Naopak byly ponechány v platnosti liturgické předpisy, smlouvy uzavřené Apoštolským stolcem, práva a privilegia udělená Apoštolským stolcem a nejméně staleté, biskupem potvrzené obyčeje, které nebyly výslovně zavrženy. Kodex je rozdělen na pět knih a 2414 kánonů. Manželské právo bylo zařazeno do třetí knihy. V oblasti manželského práva byly v podstatě do kodexu převzaty předpisy dekretu „*Ne temere*“ ze dne 3. srpna 1907 stanovící obligatornost projevu manželského souhlasu před příslušným farářem a dvěma svědky (tzv. „tridentská forma uzavření manželství“), a to nejen v takzvaných tridentských místech, nýbrž všeobecně pro celý křesťanský svět.

Přestože CIC/1917 byl moderním zákoníkem, zásadní společenské změny, ke kterým dochází po dvou světových válkách vyvolaly nutnost, aby se i církev, a to ve vlastním zájmu, přizpůsobila současnému světu. K rozhodnutí provést korekce v zákoníku dospěla římská kurie na konci padesátých let v době pontifikátu Jana XXIII.² V roce 1963 papež Jan XXIII. jmenoval kardinála Ciriaciho předsedou komise pro revizi kodexu.

¹ HRDINA, Antonín, *Kanonické právo*, Eurolex Bohemia, Praha, 2002, s.53

² KINDL, Vladimír, *Nový zákoník kanonického práva*, Právněhistorické studie 28, Praha 1987, s. 189

Technické práce na novém kodexu začaly v roce 1965. Nový kodex církevního práva vstoupil v platnost v době pontifikátů Jana Pavla II. papežskou konstitucí „*Sacrae disciplinae leges*“ z 25. ledna 1983. *Codex Iuris Canonici* (dále jen „CIC/1983“) nabyl účinnosti dne 27. listopadu 1983. Nový kodex není zákoníkem výlučným, řada obecně závazných papežských dekretů vydaných po druhém vatikánském koncilu, který se konal v šedesátých letech dvacátého století, zůstává v platnosti, stejně jako předpisy liturgické či předpisy doktrinního a pastoračního charakteru. Zákoník obsahuje sedm knih členěných na tituly. Některé knihy zákoníku jsou kromě titulů členěny i na části. Hmotnému manželskému právu je věnován sedmý titul zařazený ve čtvrté knize. Manželský proces je pak upraven v prvním titulu třetí části sedmé hlavy.

V oblasti manželského práva došlo k některým významným změnám. Změnilo se kanonické chápání samé podstaty manželství z ryze právního vztahu mezi manželi na „vztah lásky a vzájemného darování sebe sama“.¹ Manželství je v kodexu definováno jako trvalé životní společenství muže a ženy, zaměřené k jejich společnému přirozenému dobru a k plození a výchově potomků. Kodex uvolnil manželské svazky křesťanů nekatolíků z podřízenosti kanonickému právu. Pro manželství nekatolických křesťanů jsou relevantní normy církve, které jsou příslušníky. Pokud by příslušná církev vlastními norem upravujícími manželské právo neměla, je dána působnost norem sekulárních. Kanonickým manželským právem se však řídí i manželství, ve kterých je pouze jedna strana katolická. Osoby pokřtěné v Katolické církvi, které ji později formálním aktem opustily, nejsou nadále vázány povinností kanonické formy. V CIC/1983 byly dále zjednodušeny a zmírněny překážky manželství. Další změnou oproti předešlé úpravě bylo opuštění germánského způsobu počítání příbuzenských stupňů a jeho nahrazení způsobem římským. Pokud jde o výchovu dětí ze smíšených manželství, byla zrušena povinnost rodičů vychovávat děti v katolické víře.

Manželské právo církví východních bylo až do devadesátých let minulého století bez jednotné kodifikace. Jeho pramenem bylo staré justiniánské právo skládající se

---

¹ KINDL, Vladimír, *Nový zákoník kanonického práva*, Právněhistorické studie 28, Praha 1987, s. 195

z různých kánonů. Toto právo sice bylo založeno na stejném základu jako právo církve západní, avšak po oddělení obou církví procházelo odlišným vývojem. Během padesátých let minulého století bylo právo východní katolické církve spojeno do několika kodifikačních celků, označovaných společným názvem *CICO – Codex Iuris Canonici Orientalis*. Manželskému právu byl věnován celek promulgovaný papežem Piem XII. zvaný *De disciplina sacramenti matrimonii pro Ecclesia Orientali*.

Pro manželské právo východních církví je charakteristický volnější systém manželských překážek, kněží nemají předepsaný celibát a je zde, stejně jako od roku 1983 v západní církvi, používán římský způsob počítání příbuzenských stupňů.

Dne 25. října 1990 papež Jan Pavel II. promulgoval apoštolskou konstitucí „*Sacri canones*“ Kodex kánonů východních církví (*Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*). Účinnosti nabyl 1. října 1991. Kodex vychází ze zásady subsidiarity, zavazuje sice všech 21 východních církví *sui iuris*, ale jen v zásadních disciplinárních záležitostech. Podrobnější právní úpravu svěřuje partikulárnímu zákonodárství jednotlivých svéprávných církví.¹ Kodex obsahuje 1546 kánonů, přičemž manželskému právu jsou věnovány kánony 776 až 866.

---

¹ HRDINA, Antonín, *Kanonické právo*, Eurolex Bohemia, Praha, 2002, s. 61

9. Vývoj po vzniku samostatného Československa

Ke vzniku Československé republiky došlo dne 28. října 1918, kdy Národní výbor, jakožto nejvyšší zákonodárný orgán, schválil dle návrhu pozdějšího ministra financí Aloise Rašína zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. o zřízení samostatného státu československého, označovaný též jako recepční norma. V preambuli tohoto zákona je konstatována existence samostatného československého státu. Druhým článkem tohoto zákona byly recipovány veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení. Tento zákon dále recipoval rakouský a uherský státní aparát a zároveň ho podřídil Národnímu výboru.

9.1 Náboženské poměry v období první republiky

Vznik samostatného Československa se kromě mnohých dalších sfér společenského života dotkl i vztahu mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi. Československé právo za první republiky definitivně uvolnilo církve a náboženské společnosti ze státního poručnictví.¹ Ve veřejném mínění zpočátku převládaly protikatolické nálady, neboť Katolické církvi byla přičítána přílišná podpora a věrnost habsburské monarchii. Ojedinele došlo i k výtržnostem proti katolickému majetku a skutečným či domnělým symbolům Katolické církve, jako například ke stržení Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze, který byl mylně pokládán za alegorii vítězství katolíků na Bílé hoře. Podobnému nebezpečí byla v květnu 1919 vystavena i socha sv. Jana Nepomuckého na Karlově mostě. Tyto skutečnosti však nemají zásadnější význam a uvádím je pouze jako zajímavost. Prvorepublikové právo znamenalo pozitivní posun v úpravě náboženských svobod oproti předchozímu období tzv.

„*austrokatolicismu*“ .

V oblasti konfesního práva, stejně jako v dalších právních odvětvích, nejdříve dochází k recepci předpisů zaniklého habsburského soustátí. Na Slovensku bylo nutno vyřešit otázku dozoru nad církevní hierarchií, která byla u všech vyznání zmaďarizována. Z tohoto důvodu byla v srpnu roku 1919 zřízena takzvaná Centrální komise. Podle zákona č. 64/1918 Sb. z. a n. o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku museli státní, samosprávní a církevní hodnostáři, aby byli ponecháni ve svých úřadech, složit slib poslušnosti Československé republice.

Ústavní listina z roku 1920, vyhlášená pod číslem 121/1919 Sb. z. a n. neřešila konfesní záležitosti a poměr církví ke státu důsledně. Svoboda svědomí a vyznání byla zakotvena v paragrafech 121 až 125. V paragrafu 122 bylo zakotveno právo všech obyvatel republiky, tedy i cizinců, vykonávat soukromě i veřejně jakékoli vyznání, náboženství a víru, pokud tento výkon nebyl v rozporu s veřejným pořádkem nebo dobrými mravy. Paragraf 123 zakazoval donucení k účasti na náboženských úkonech. Rovnost všech náboženství pak byla stanovena v paragrafu 124.

Vzhledem k bohatému rozvrstvení náboženské příslušnosti obyvatel Československa se zákon č. 49/1868 ř.z. ukázal jako nedostatečný a bylo nutno nově právně regulovat vzájemné poměry všech vyznání. Zákon č. 277/1920 Sb. z. a n., kterým se měnila některá ustanovení zákona č. 49/1868 ř.z. nově upravil mezikonfesní poměry v Čechách, na Moravě a ve Slezku. O pět let později byl přijat zákon č. 96/1925 Sb. z. a n., kterým byly upraveny mezikonfesní poměry pro celou republiku. Tento tzv. mezikonfesní zákon vztáhl v zásadě na celou republiku předpisy mezikonfesního zákona č. 49/1868 ř. z. se změnami zákona č. 277/1920 Sb. z. a n.² Paragraf 1. zákona stanovil, že do konce 15. roku věku dítěte určují jeho náboženskou příslušnost rodiče, popřípadě jeho zákonní zástupci. Ve druhém paragrafu pak byla stanovena možnost každého po dokonání 16. roku samostatně rozhodovat o svém náboženském vyznání. Šestý paragraf upravil způsob vystupování z církve. Osoba vystupující z církve své vystoupení oznámila příslušnému

---

¹ TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 2002, str. 35

² BUŠEK, Vratislav, *Československé církevní zákony*, Československý Kompas, Praha, 1931, s.48

politickému úřadu a nikoli představiteli církve, ze které vystupovala, čímž byla sledována minimalizace vlivu církve na tento úkon. Pokud osoba vstupovala do jiné církve, musela toto oznámit představenému nebo duchovnímu správci této církve sama. Na Slovensku tak došlo k podstatnému zjednodušení přestupu mezi církvemi a přestupu do stavu bezkonfesního. Paragraf 11 upravil svěcení nedělí a svátků a zajišťoval nerušený výkon náboženských slavností. V paragrafu 15 pak byl zakotven stav „bezvyznání“ jakožto zvláštní náboženský stav.

Československá vláda zamýšlela provést odluku církví od státu. Za tímto účelem byla zřízena tzv. rozluková komise, jejíž předsedou byl zpočátku prof. Antonín Hobza. Vzhledem k nutnosti zachování kontinuity dosavadních právních řádů a pojmání církví a náboženských společností jakožto veřejnoprávních korporací, se však provedení odluky ukázalo v této době neproveditelným.

Ke dni vzniku československého státu byly na jeho území autoritou rakouského a uherského práva uznány či recipovány tyto církve a náboženské společnosti: Katolická církev všech ritů, Evangelická církev augsburského a helvetského vyznání, Evangelická církev bratrská, Řeckovýchodní nesjednocená (pravoslavná) církev, Starokatolická církev, Reformovaná církev, Řeckovýchodní církev (pravoslavná), Náboženská společnost unitářů, Islámská náboženská společnost henefitského ritu a Židovské náboženské obce. Za první republiky byla uznána Církev československá a Náboženská společnost unitářská. Dále byla po oddělení od církví rakouských nebo uherských uznána Českobratrská církev evangelická, Německá evangelická církev v Čechách, na Moravě a ve Slezku, Církev evangelická augsburského vyznání na Slovensku a Augšburská církev evangelická ve východním Slezku v Československu a česká náboženská obec pravoslavná.

9.2 Manželské právo v období první republiky

Jak již bylo zmíněno, zákonem č. 11/1918 Sb. z. a n. o zřízení samostatného státu československého bylo převzato občanské právo platné na území bývalé rakousko – uherské monarchie. V českých zemích tak byly manželské poměry upraveny Všeobecným zákoníkem občanským z roku 1811 ve znění pozdějších novel. Na Slovensku zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. převzal tehdejší uherské občanské právo, které bylo pouze z části vyjádřeno v psaných normách, většinou však bylo tvořeno normami obyčejovými.

Záhy po vzniku republiky bylo přistoupeno k nové úpravě manželských vztahů. Stalo se tak zákonem číslo 320/1919 Sb. z a n. o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství, rovněž označovaným jako manželská novela. Působnost této normy se vztahovala i na Slovensko, ale jen pokud šlo o formu uzavření manželství. Další manželské záležitosti, jako například rozvod a rozluka manželů, zůstaly na Slovensku upraveny recipovaným uherským právem. Zavedena byla alternativní forma uzavření manželství, kdy si každý obyvatel Československé republiky mohl svobodně vybrat mezi církevním a občanským sňatkem. Do té doby byly umožněny pouze subsidiární civilní sňatky podle zákona číslo 47 ř. z. z roku 1868. V českých zemích tak byl kromě církevního sňatku připuštěn i sňatek občanský, na Slovensku tato novela naopak znamenala opuštění obligatornosti civilního sňatku. Manželská novela rovněž řešila konkurenci obou forem uzavření manželství, tak že strany oddané civilní formou se měli možnost posléze podrobit také církevním obřadům. Zda je po uzavření církevního sňatku možné navíc absolvovat civilní obřad v zákoně řešeno nebylo, teorie však k této možnosti zaujala negativní stanovisko. Příslušníci církve či náboženské společnosti zákonem neuznané mohli uzavřít manželství pouze civilní formou.

Při přípravě této novely se objevil i návrh na zavedení obligatorního civilního sňatku, který nebyl v tehdejší Evropě ničím neobvyklým. V případě jeho přijetí by byli snoubenci bez rozdílu náboženství zavázáni prohlásit manželský souhlas před státním orgánem ještě předtím, než by předstoupili před svého duchovního správce. Proti návrhu se však vyslovil právní výbor Národního shromáždění. Nakonec byla tedy uzákoněna lépe

vyhovující alternativní forma uzavírání manželství.

Další významnou změnou bylo uzákonění rozluky i pro katolíky. § 25 manželské novely zrušil 111. paragraf občanského zákoníku, vylučující rozlukou katolických manželství. V § 13 manželské novely byly taxativně stanoveny podmínky rozluky každého manželství. Důvody rozluky byly v podstatě tytéž jako důvody rozvodu, jejichž výčet, který podle praxe nebyl považován za taxativní, byl obsažen v § 109 občanského zákoníku. Rozluka tak byla opatřením silnějším, jejíž důvody postačily k opatření mírnějším, tedy k rozvodu. Naopak však důvod rozvodu nebyl tím samým důvodem rozluky. Novela kasuisticky stanovila tzv. absolutní důvody rozluky manželství, stanovené v paragrafu 13 odstavec a) až g). Těmito důvody bylo cizoložství některého z manželů, odsouzení do žaláře nejméně na tři roky nebo na dobu kratší za trestný čin vyšlý z pohnutek nebo spáchaný za okolností svědčících o zvrhlé povaze, zlomyslné opuštění manžela, úklady o manželův život nebo zdraví, zlé nakládání a zhýralý život. Posledním absolutním důvodem rozluky byla za splnění stanovených podmínek duševní nemoc, alkoholismus a zneužívání omamných látek. Za relativní důvod rozluky se považoval trvalý rozvrat manželství a nepřekonatelný odpor. §13 h) stanovil jako důvod rozluky hluboký rozvrat manželství, což byl ovšem značně univerzální pojem, který mohl zahrnout mnoho nejrůznějších důvodů, například i trvalou tělesnou vadou spojenou s nebezpečím nákazy, která byla podle § 109 občanského zákoníku důvodem pouhého rozvodu. Zákon také stanovil jiné podmínky rozluky v řízení sporném, založeném na projednací zásadě, a jiné pro rozlukou probíhající v řízení nesporném, jež bylo ovládáno zásadou vyšetřovací. U některých důvodů rozluky bylo nejprve nutné vyslovit rozvod od stolu a lože a teprve poté rozhodovat o rozluce. Tak tomu bylo v případě žaloby o rozlukou z důvodu nepřekonatelného odporu. Kromě zmíněných důvodů rozluky manželství bylo nepřímo možné manželství rozloučit také souhlasem obou manželů. Tady však manželé museli přikročit k menší oklice, a to tak, že se nejdříve dohodli o rozvodu od stolu a lože podle § 103 občanského zákoníku. Po uplynutí tří let pak mohli manželé podat žádost o rozlukou. Soud této jejich žádosti vyhověl, aniž by nepřekonatelný odpor zjišťoval.

Nedostatkem manželské novely bylo, že nerozlišovala mezi rozlukou manželství bezdětného a manželství s dětmi.

Pokud jde o překážky manželství, manželskou novelou byly především odstraněny překážky stanovené v paragrafech 63 až 67 Všeobecného zákoníku občanského. Zrušena byla překážka pro svěcení nebo sliby, pro různost náboženství a pro cizoložství. Překážka švagrovství byla zúžena v § 25 manželské novely tak, že nadále nemohl jeden manžel uzavřít manželství s příbuzným druhého manžela v pokolení přímém a s jeho plnorodým nebo polorodým sourozencem.

Podle § 1 manželské novely si snoubenci mohli zvolit buď občanské nebo civilní vyhlášky.

Změny se dotkly i smířčích pokusů při rozvodu. Tyto smířčí pokusy nadále nekonal farář, ale výhradně soud.

Zákonem č. 447/1919 Sb. z. a n. byla sjednocena a zároveň snížena hranice plnoletosti na 21 let.

V novelizaci manželského práva se pokračovalo i v dalších letech. V roce 1920 byl přijat nový branný zákon č. 193/1920 Sb. z a n. Paragraf 36 branného zákona upravoval možnost uzavřít manželství pro osoby, které ještě nesplnily odvodní povinnost, osob v prezenční službě a vojáků z povolání. Osobám, které nesplnily odvodní povinnost, vydával povolení k uzavření manželství politický úřad druhé instance, vojenským osobám pak vojenský úřad. V paragrafu 41 branného zákona byly stanoveny sankce při porušení povinností stanovených v paragrafu 36.

V roce 1921 byl zákonem č. 161/1921 Sb. z. a n. zrušen institut obhájce manželského svazku v řízení o rozluce a o neplatnosti manželství. Tímto zákonem byl také zrušen § 107 občanského zákoníku o povinných třech pokusech o smír při nedobrovolném rozvodu.

V roce 1924 byla zavedena platnost rozlukového zákona i pro Podkarpatskou Rus.

Zákon č. 219/1925 Sb. z. a n. promíjel překážky platnosti sňatků, při nichž vyhlášky nebo oddávky vykonali duchovní církve československé nebo řeckovýchodní. Tímto zákonem byla napravena neplatnost manželství, která celebroidali duchovní církve československé, aniž byli ustanoveni duchovními správci podle zákona č. 68/1874 ř.z. Tyto sňatky byly pro nedostatek formy neplatné. Zákon č. 219/1925 Sb. z. a n. tyto sňatky prohlásil za platné od počátku. Zákon také stanovil jakožto policejní přestupek uzavření

církevního sňatku před osobou, kterou podle státních zákonů nelze pokládat za duchovního správce oprávněného k uzavírání sňatků. Trestu podléhali jak snoubenci, tak i osoba, před kterou byl sňatek uzavřen.

Po celou dobu první republiky byla pocíťována silná nutnost sjednocení úpravy manželského práva pro celé Československo. Český překlad hojně novelizovaného Všeobecného zákoníku občanského byl považován za pouhé provizorní řešení. Práce subkomitétu vytvořeného z pracovníků ministerstva spravedlnosti, ministerstva pro sjednocení zákonů a organizace správy, jakož i odborníků z praxe, jejímž výsledkem bylo roku 1937 vydání „Vládního návrhu zákona, kterým se vydává občanský zákoník“, však byla přerušena rozbitím Československa a nacistickou okupací.

9.3 Manželské právo na Slovensku

Působnost manželská novely č. 320/1919 Sb. z. a n. se vztahovala na Slovensko pouze pokud jde o formu uzavření manželství. Manželskou novelou č. 320/1919 Sb. z. a n. tak byla i na území Slovenska (v roce 1924 i na Podkarpatské Rusi) zavedena alternativní forma uzavření manželství. Ostatní manželské záležitosti byli na základě recepce rakousko – uherského právního řádu na Slovensku nadále spravovány uherským manželským právem, vyjádřeným z velké části v normách práva obyčejového. Pokud jde o psané prameny uherského manželského práva, základním pramenem zde byl zákonný článek XXXI/1894 o právu manželském, který zůstal v platnosti i po vydání manželské novely. Tento zákonný článek obsahoval ustanovení o zasnoubení, o manželských překážkách, o uzavírání manželství, o neplatnosti manželství, o zániku manželství, o rozvodu od stolu a lože, o manželstvích uzavřených v cizině, o manželství cizinců a trestní ustanovení.

Zákonný článek neobsahoval definici pojmu manželství tak jako tomu bylo ve Všeobecném zákoníku.

Zasnoubení bylo v zákonném článku XXXI/1894 definováno jako vzájemný slib muže a ženy uzavřít v budoucnu manželství, který však nezakládá právní závazek na uzavření manželství. Manželství musí být uzavřeno ze svobodné vůle a zákon nechce, aby zasnoubení bylo stranám na překážku při volném rozhodování a aby je vedlo k nucenému

sňatku. Snoubenec, který bez důležitého důvodu zasnoubení zrušil, byl však povinný nahradit škodu druhému snoubenci a jeho příbuzným.

Slovenské právo rozlišovalo vylučující (*impedimenta dirimentia*) a zakazující (*impedimenta impedientia*) překážky manželství. Vylučující překážka zakazovala manželství uzavřít a působila jeho neplatnost. Úředník nebo duchovní správce, který věděl, že je mezi stranami vylučující překážka, přesto však manželství uzavřel, spáchal trestný čin spojený s trestem odnětí svobody až na tři roky a ztratil svůj úřad. Snoubenec, který věděl o existenci vylučující překážky a přece manželství uzavřel, spáchal trestný čin a mohl být odsouzen k trestu odnětí svobody až na dva roky. Vylučující manželskou překážkou působil nedostatek způsobilosti k právním úkonům, nedostatek věku, nedostatek přivolení, příbuzenství, švagrovství, existující manželství a zabití manžela. Zakazující překážka nepůsobilá neplatnost manželství, ale snoubenci jakož i úředník či duchovní správce, který při uzavření manželství působil, propadal trestu. Zakazující překážku působil: probíhající řízení o zbavení způsobilosti k právním úkonům, uzavření manželství slabomyslnou nebo hluchoněmou osobou bez svolení opatrovníka, manželství mezi bratrancem a sestřenicí, osvojenec a poručnický poměr, cizoložství, smutečný rok a omezení podle vojenských předpisů. Od přijetí zákonného článku XXXI/1894 nepůsobilá manželskou překážku rozdílnost náboženství.

Věková hranice potřebná k uzavření manželství byla podle slovenského práva stanovena rozdílně pro muže a ženy. Muži mohli uzavřít manželství po dovršení osmnáctého roku věku, ženy po dovršení šestnáctého roku. K manželství osoby mladší dvaceti let byl nutný souhlas zákonného zástupce, kterým byl v první řadě otec, dále pak matka nebo poručenský úřad. Pokud zákonný zástupce odmítal dát souhlas s manželstvím, mohl se nezletilec ucházet o udělení souhlasu u poručenského soudu.

K uzavření manželství bylo nutné svobodné přivolení ke sňatku učiněné osobami uzavírajícími manželství. Donucení a omyl svobodné přivolení vylučovali a takovému manželství bylo možné odporovat. Podat odpor proti manželství bylo možné dále v případě, kdy manželka byla těhotná s jiným a tato okolnost nebyla v době uzavření manželství manželu známa. To samé platilo také v případě tělesné nemohoucnosti.

Pokud jde o vyhlášky, slavnostní prohlášení přivolení a promíjení manželských

překážek, platila i na území Slovenska (a později Podkarpatské Rusi) manželská novela. Před 1. říjnem 1894 bylo uzavření manželství a jeho rozluka upraveno v bývalém Uhersku různými právními pravidly podle toho, k jakému náboženskému vyznání manželé patřili. V té době bylo možné uzavřít manželství jen církevní formou, manželské spory rozhodovaly někdy státní, někdy církevní soudy, opět podle toho, k jakému náboženství manželé příslušeli. Zákonný článek XXXI/1894 zrušil platnost dosavadních rozdílných manželských práv a zavedl obligatorní civilní sňatek pro všechny občany státu. Manželské spory byly svěřeny státním, krajským soudům.

Co se týče vzájemných práv a povinností manželů, byl i ve slovenském právu manžel považován za hlavu rodiny. Manželé byli povinni vést spolu manželský život a být si navzájem věrní.

I slovenské právo rozlišovalo rozluku a rozvod od stolu a lože.

Manželství mohlo být rozloučeno soudním rozsudkem ze zákonem stanovených důvodů. Zákon rozlišoval absolutní a relativní důvody rozluky. Pokud existoval absolutní důvod rozluky, soud byl povinný vyslovit rozloučení manželství. Při relativních důvodech bylo dáno volné uvážení soudu, zda rozluku vysloví či nikoli. Soud měl rozluku vyslovit, jestliže dospěl k závěru, že manželský poměr je do té míry rozvrácený, že je manželské spolužití nesnesitelné pro manžela, který rozluku navrhuje. Při relativních důvodech rozluky soud nejdříve stranám nařídil, aby žily odděleně od stolu a lože po dobu šesti měsíců až jednoho roku za účelem jejich eventuálního smíření. Po uplynutí této lhůty musela strana domáhající se rozluky znovu žádat vynesení rozlučujícího rozsudku, a to do třech měsíců po uplynutí lhůty. Absolutními důvody rozluky bylo cizoložství, úmyslné a bezdůvodné opuštění manžela, ublížení na zdraví a úklady o život některého z manželů, odsouzení pro trestný čin spojený s trestem smrti nebo trestem odnětí svobody minimálně na pět let. Relativními důvody rozluky bylo úmyslné chování hrubě porušující manželské povinnosti, svádění dítěte ke spáchání trestného činu, nemravný život a odsouzení za trestný čin k trestu odnětí svobody na méně než pět let.

Rozsudek o rozloučení manželství obsahoval výrok o vině manžela. Pokud byla manželská strana uznána za vinnou z důvodu cizoložství, soud v rozlučujícím rozsudku této straně zakázal uzavřít nové manželství s osobou, se kterou spáchala cizoložství.

Rozvod manželství byl možný ze stejných důvodů jako rozluka. Během probíhajícího řízení bylo možné měnit žalobní návrh z rozluky na rozvod a naopak. Po dvou letech rozvodu mohl kterýkoliv z rozvedených manželů žádat přeměnu rozvodu na rozluku. Rozvedení manželé mohli kdykoli obnovit manželské soužití. V majetkových záležitostech měl rozvod právní účinek rozluky. Dobrovolný rozvod byl slovenskému právu neznámý.

10. Období nacistické diktatury a její odrazy v oblasti manželského práva

Zhoršování mezinárodněpolitické situace a nátlak na demokratické Československo ze strany nacistického Německa a jeho spojenců vyvrcholil dne 30. září 1938 podepsáním Mnichovské dohody. Vnucení podmínek stanovených Mnichovskou dohodou Československé vládě mělo za následek ztrátu přes 41 tisíc kilometrů čtverečních území a necelých 5 milionů obyvatel. Destabilizace politického života vedla k postupnému opouštění demokratických principů a k nastolení autoritativního režimu. Okleštění území republiky znamenalo naprostou ztrátu její obranyschopnosti, takže okupace jejího zbytku byla již jen otázkou času. Dne 19. listopadu 1938 byl schválen ústavní zákon o autonomii Slovenskej krajiny. Druhou částí tohoto zákona byl změněn název státu na Česko – Slovenská republika. Ve stejný den byl rovněž přijat ústavní zákon o autonomii Podkarpatské Rusi. K definitivní likvidaci pomnichovské Česko – Slovenské republiky došlo v noci ze 14. na 15. března 1939, kdy bylo její území obsazeno německou armádou. Dne 16. března 1939 byl vydán výnos otištěný ve Sbírce zákonů a nařízení pod č. 75/1939, kterým byl zřízen Protektorát Čechy a Morava. O dva dny dříve, 14. března 1939, byla na uzavřeném zasedání krajinského sněmu v Bratislavě vyhlášena slovenská státní samostatnost.

Smutné období našich dějin, které nastalo po vnucení mnichovského diktátu, je v této kapitole popsáno pouze ve stručnosti, neboť se výrazně nedotklo předmětu rigorózní práce. Právní postavení církví a náboženských společností zůstávalo po celou dobu existence protektorátu na okraji cílené legislativní pozornosti říšských i protektorátních orgánů.¹ Stejně tak úprava manželského práva z předchozího období zůstala z velké části zachována, alespoň pokud šlo o české obyvatele protektorátu. V této souvislosti je třeba poznamenat, že se na protektorátním území rozlišovaly tři skupiny obyvatelstva, což byl jeden z příznačných výrazů zrůdnosti nacistické ideologie.

¹ MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Linde, Praha, 1997, s.394

První místo zaujímali *němečtí říšští občané*, požívající plných politických práv. Výnos vůdce a říšského kancléře ze dne 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava pro ně stanovil aplikaci německých zákonů a německou soudní pravomoc, a to i v soukromoprávních sporech s protektorátními příslušníky. Dále měli všechna práva příslušející protektorátním příslušníkům.

Výnos z 16. března 1939 byl proveden nařízením ze dne 20. července 1939 o použití německého práva na německé státní příslušníky v Protektorátu Čechy a Morava. V prvním paragrafu tohoto nařízení bylo výslovně stanoveno, že na německé státní příslušníky se v Protektorátu Čechy a Morava má použít právo jejich domoviny, tedy právo německé. Dále bylo zdůrazněno, že toto právo platí zvláště v oboru práva osobního, rodinného a dědického. Pro formu sňatku bylo rozhodující německé právo v případě, že muž byl německým státním příslušníkem. K uzavření takového manželství mělo dojít před německým stavovským úředníkem, jinak bylo manželství neplatné.

Druhou skupinu tvořilo *protektorátní obyvatelstvo*, tedy občané české národnosti. Manželské právo protektorátních příslušníků se nadále řídilo Všeobecným zákoníkem občanským ve znění manželské novely.

Třetí skupinu tvořili ti, na které se *vztahovaly rasové předpisy*, tedy Židé. Ti byli z velké části zbaveni občanských práv.

Nacistická ideologie chápala uzavření manželství jakožto státem kontrolovanou povinnost jednotlivce vůči národu. Povinností každého soukmenovce jest tedy uzavření zdravého manželství, nad čímž dozírá stát, jenž brání manželstvím pro celek bezcenným a škodlivým.¹

Manželského práva se výrazně dotklo recipování Norimberských zákonů. Šlo o zákony o říšské vlajce, o říšském občanství a o ochraně německé krve a německé cti ze dne 15. září 1935. Tyto zákony vycházely z učení o čistotě německé krve, které rozlišovalo národy, s nimiž se německá krev mohla mísit – národy příbuzné krve (*artverwandten Blutes*), a národy, s nimiž bylo německou krev mísit zakázáno – národy cizí krve (*artfremden Blutes*). Německé krve byl přitom pouze ten, kdo příslušel k německé

¹ KNAPP, Viktor, *Problém nacistické právní filosofie*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Dobrá Voda, 2002, reprint původního vydání z roku 1947, s. 184

národnosti, a to bez ohledu na svou státní příslušnost. Dále se uznávalo, že německé krve mohou být i příslušníci příbuzné krve, kteří mohli být nositeli občanských práv v Říši. Krev cizí pak měli podle učení o čistotě německé krve příslušníci národů, které pocházely z rasy, která s rasou zastoupenou v německém národě nebyla příbuzná.¹ Sem patřili Židé, kteří nebyli považováni ani za národnostní ani za náboženskou menšinu, ale za krevní společenství méněcenné krve. Zákon o říšských občanech rozlišoval mezi státními občany (*Reichsbürger*) požívajícími plných práv a státními příslušníky (*Reichsangehörige*), kteří byli na svých právech zkráceni. Židé mohli být pouze státními příslušníky. V zákoně na ochranu německé krve a německé cti byla pod sankcí neplatnosti zakázána manželství mezi Židy a příslušníky německé nebo rodově příbuzné krve. Manželství mezi židovskými míšenci a příslušníky německé nebo příbuzné krve mohlo být uzavřeno pouze se souhlasem říšského ministra vnitra a zástupce vůdce.

Platnost norimberských zákonů na území Protektorátu Čechy a Morava byla pro příslušníky německého národa zavedena druhým článkem Hitlerova výnosu ze dne 16. března 1939.

K neformálnímu recipování norimberských zákonů pro všechny obyvatele protektorátu a k převzetí podstatné části jejich obsahu došlo nařízením protektorátní vlády č. 85/1942 Sb. ze dne 7. března 1942, kterým se vydávají další předpisy o židech a židovských míšencích. Nařízení nabylo účinnosti dne 13. března 1942. Od tohoto okamžiku platily na území protektorátu dvojí rasové předpisy: druhý článek výnosu vůdce a říšského kancléře ze 16. března 1939 s recipovanými norimberskými zákony včetně prováděcích nařízení pro německé státní příslušníky a vládní nařízení č. 85/1942 Sb. z. a n. pro ostatní obyvatele protektorátu. Vztah mezi těmito předpisy byl založen na poměru subsidiarity, vládní nařízení mohlo být použito pouze na případy, které nebyly upraveny říšským právem.

V prvním paragrafu vládního nařízení č. 85/1942 Sb. z. a n. byl definován pojem Žida a židovského míšence. Za Žida ve smyslu tohoto nařízení byl považován ten, kdo pocházel nejméně od tří židovských prarodičů. Za Žida byl dále považován židovský

---

¹ PETRŮV, Helena, *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941)*, Nakladatelství Sefer, Institut Tereziánské iniciativy, 2000, s. 131

míšenec protektorátní příslušnosti pocházející od dvou plně židovských rodičů, který v době ode dne 16. září 1935 náležel k židovské náboženské obci, byl nebo vstoupil do manželství se Židem, nebo pocházel z nemanželského styku se Židem a byl narozen po dni 31. července 1936. Židovským míšencem byl pak každý, kdo pocházel od jednoho nebo dvou úplně židovských prarodičů.

Paragraf druhý tohoto nařízení zakazoval protektorátním příslušníkům uzavřít manželství s Židem. S židovským míšencem, který měl dva židovské prarodiče, mohl protektorátní příslušník uzavřít manželství pouze s povolením ministerstva vnitra. Na manželství uzavřené mezi Židem a protektorátním příslušníkem, a to i v cizině, byla stanovena sankce neplatnosti. Tato neplatnost měla být vyslovena z úřední moci. Snoubenci byli povinni písemně prohlásit před sňatkovým úřadem, že neexistují překážky manželství.

Další paragrafy umožňovaly vydědění potomka protektorátních příslušníků, který uzavřel manželství s Židem nebo židovským míšencem, zakazovaly zaměstnávání protektorátních příslušnic v židovských domácnostech, mimomanželský styk mezi Židem a protektorátním příslušníkem a užívání protektorátních vlajek osobám židovského původu.

Osmý paragraf obsahoval velmi přísné sankce za porušení zákazu smíšeného manželství, zákazu mimomanželského styku, zákazu zaměstnání žen v židovské domácnosti a užívání vlajek. Vzhledem k výše zmíněné subsidiární povaze vládního nařízení měly přednost sankce stanovené v říšském právu.

Úpravy manželského práva se dále týkalo nařízení ze dne 26. června 1941 č. 292 Sb. z. a n. o příslušnosti biskupů římskokatolické církve při oddavkách, které přineslo změnu manželské novely, a to v tom smyslu, že oddavky, pro které byl dříve příslušný farář římskokatolické církve, mohl v hranicích své diecéze vykonat také biskup.

Nařízení o provedení a doplnění německého manželského zákona a o sjednocení mezinárodního práva rodinného ze dne 25. října 1941 stanovilo neplatnost manželství pro porušení formálních předpisů v Protektorátu Čechy a Morava a obsahovalo ustanovení o přeměně rozvodu manželství na rozluku v případě rozvodu protektorátního příslušníka a

říšského občana.

Pokud jde o změny ve struktuře církví a náboženských společností na území protektorátu, pro úplnost dodejme, že 18. září 1942 byla říšským protektorem zakázána pravoslavná eparchie. Pozornost německých orgánů na území protektorátu byla především soustředěna na likvidaci židovských náboženských obcí. Nezanedbatelná byla účast katolických duchovních na odboji, z nichž mnozí byli popraveni či odvečeni do koncentračních táborů. Systematické pronásledování církví a perzekuce duchovních však nastala po několika krátkých letech svobody s nástupem diktatury nové, tentokrát komunistické.

Po osvobození Československa se v oblasti právního řádu navázalo na stav platný před mnichovským diktátem. V občanskoprávních vztazích platil nadále novelizovaný Všeobecný zákoník občanský. Podstata občanského práva, a to především v majetkových vztazích, byla v mnohém změněna dekrety prezidenta republiky. Jednoznačný impuls pro zásadní změny v našem právním řádu znamenala až Ústava 9. května, tj. ústavní zákon č. 150/1948 Sb. ze dne 9. května 1948.¹

---

¹ KADLECOVÁ, Marta, SCHELLE, Karel, VESELÁ, Renata, VLČEK, Eduard, *Vývoj českého soukromého práva*, Eurolex Bohemia, Praha, 2004, s. 123

11. Období komunistické diktatury

Po vládní krizi v únoru roku 1948, kdy se demokratickým silám nepodařilo zvrátit vývoj, jehož důsledkem bylo nastolení komunistického režimu, bylo rozhodnuto o politické, ekonomické i právní orientaci země. Zásadní změny v právním řádu byly zahájeny přijetím takzvané Ústavy 9. května, tedy ústavního zákona č. 150/1948 Sb. ze dne 9. května 1948. Tato ústava výslovně ve svých ustanoveních upravujících aplikaci dosavadních právních předpisů stanovila, že „při výkladu jednotlivých ustanovení této ústavy je třeba vycházet z ducha tohoto celku a ze zásad, na kterých je založen.“ Ústava dále požadovala, aby s ní byl v souladu výklad a používání všech ostatních právních předpisů. Tím pochopitelně, uvážíme-li celkové pojetí ústavy a charakter předválečného právního řádu, vznikala první střet koncepčně podstatně odlišných právních systémů.¹ Ústava dále proklamovala stejné postavení mužů a žen v rodině a ve společnosti, manželství, rodinu a mateřství postavila pod ochranu státu a odstranila diskriminaci dětí podle jejich původu.

Vzhledem k těmto proklamacím ústavy bylo nutné přistoupit k rekodifikaci všech hlavních právních odvětví, pro kterou se vžilo označení „právnícká dvouletka.“ Novou podobu tak dostalo mimo jiné i právo občanské, a to jak hmotné, tak i procesní. Ještě před přijetím nového občanského zákoníku došlo k vydání zákona o právu rodinném č. 265/1949 Sb. Nový občanský zákoník č. 141/1950 Sb. vstoupil spolu s občanským soudním řádem (zákon č. 142/1950 Sb.) v účinnost dne 1. ledna 1951. Pozitivním rysem nového občanského zákoníku bylo odstranění právního dualismu v občanském právu coby pozůstatku recepce rakousko-uherského práva. Dalšími rysy, kterými se občanský zákoník vyznačoval, bylo, že občanské právo nadále zahrnovalo jen majetková práva, byla z něho patrná zvláštní ochrana takzvaného socialistického vlastnictví a bylo odstraněno tradiční dělení práva na právo soukromé a veřejné. V úvodních ustanoveních bylo zdůrazněno lidově demokratické společenské zřízení, socialistická výstavba republiky a nadřazení práv celku nad práva jednotlivce. Občanský zákoník z roku 1950 byl jedním ze zásadních

kodexů, který byl výrazem destrukce po staletí budovaného právního řádu. V roce 1964 došlo k vydání nového, s podstatnými novelizacemi dosud platného, občanského zákoníku č. 40/1964 Sb. Předmět jeho úpravy byl omezen pouze na společenské majetkové a osobní vztahy, které vznikaly v oblasti uspokojování osobních potřeb a jejichž subjekty byli pouze tehdejší organizace a občané a občané mezi sebou navzájem.

11.1 Pronásledování církví a náboženských společností

Nastolení komunistického režimu v roce 1948 se ostře promítlo i do vztahu totalitního státu k církvím i náboženským společnostem. Po zastavení svobodného katolického tisku měsíc po únorovém puči následovala postupná likvidace církevního školství. K prvním restriktivním zásahům komunistů proti Katolické církvi posloužilo zneužívání zákona o vnějších poměrech církve katolické č. 50/1874 ř.z., jakož i extenzivní používání prvorepublikového trestněprávního předpisu č. 111/1919 Sb. z. a n. týkajícího se přečinu „urážky církve nebo společnosti náboženské zákonně uznané“. Na podzim roku 1949 byly vydány takzvané nové církevní zákony, jejichž obsah přesněji vystihuje označení „proticírkevní“, a to zákon č. 217/1949 Sb. o zřízení Státního úřadu pro věci církevní a zákon č. 218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností. Těmito zákony byl založen přísný státní dozor nad církvemi a náboženskými společnostmi. Duchovní mohli svůj úřad vykonávat jen se státním souhlasem, který mohl být kdykoli odebrán. V trestním právu byl zaveden trestný čin maření dozoru nad církvemi. Církevní majetek byl zasažen zákony č. 142/1947 Sb. z. a n. o revizi první pozemkové reformy a č. 46/1948 Sb. z. a n. o nové pozemkové reformě. Nutno však zdůraznit, že některé, mnohdy i násilné zásahy komunistické moci proti náboženské svobodě, se děly mimo zákonný rámec. Jako příklad lze uvést případ z června roku 1949, kdy světská moc v hrubém rozporu s platnými právními předpisy internovala, tj. bez rozhodnutí příslušného

---

¹ MALÝ, Karel, SOUKUP, Ladislav, *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*, Universita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2004, s. 888

státního orgánu zbavila osobní svobody arcibiskupa Josefa Berana, později také arcibiskupa Josefa Karla Matochu a nakonec všechny arcibiskupy v Československu.¹ Od počátku března roku 1950 pak následovaly inscenované procesy proti duchovním, katolickým spisovatelům, vědcům a umělcům, přepadání klášterů a deportace řeholníků a řeholních sester do centralizačních táborů. Zásahy komunistické moci proti náboženské svobodě byly kromě Katolické církve postiženy také některé protestantské církve, například baptisté a českobratrští evangelíci.

11.2 Komunistické pojetí manželského práva

Ihned po uzurpací státní moci představiteli komunistického režimu dochází k radikální přeměně dosavadního právního řádu, která zasáhla i oblast práva manželského. Manželské právo ztrácí svou soukromoprávní povahu, je vyčleněno z občanského práva a stává se samostatným právním odvětvím.

Do popředí se dostává paternalistické pojetí vztahu státu a rodiny. Marxistická teorie připisuje rodině dva základní zdroje funkcí. Prvním zdrojem jsou potřeby společnosti, až po té následují potřeby a zájmy členů rodiny.

Smluvní pojetí manželství je opuštěno. Při uzavření manželství nejde podle komunistické právní teorie o vzájemné projevy vůle budoucích manželů, nýbrž o souhlasné prohlášení muže a ženy vůči státnímu orgánu, který toto prohlášení přijímá. Je provedena důsledná sekularizace manželství a odstranění jakýchkoli církevních vlivů na právní regulaci manželských vztahů. Přípuštěn je pouze obligatorní civilní sňatek, náboženské obřady jsou přípuštěny až po uzavření manželství před orgánem státu a nemají žádný právní význam.

Manželství je zásadně rozlučitelné. Socialistické manželské právo vychází ze zásady, že na jedné straně společnost nemůže trpět lehkomyšlný poměr k manželství, na

---

¹ TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církve v České republice*, Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 2002, s. 46

druhé straně však nemůže mít zájem ani na udržení manželství, které neplní svůj společenský účel. Rozvod manželství je jediným způsobem zrušení manželství za života manželů. Byla opuštěna konstrukce rozluky a rozvodu od stolu a lože. Zrušení manželského společenství za života manželů se nadále nazývá rozvod.

Výše naznačené principy byly právně zakotveny v zákonu o právu rodinném č. 265/1949 Sb. a v zákonu o rodině č. 94/1963 Sb.

11.3 Zákon o právu rodinném č. 265/1949 Sb.

Významným právním předpisem, který v některých ohledech podstatně změnil dosavadní úpravu rodinného a v jeho rámci samozřejmě též manželského práva, byl zákon o právu rodinném č. 265/1949 Sb., který vstoupil v účinnost dne 1. ledna 1950.

Tento zákon, který spočíval na zásadách vytyčených Ústavou 9. května, upravoval manželské záležitosti a vztahy mezi rodiči a dětmi včetně majetkových práv. V souvislosti s vydáním zákona o právu rodinném byl vydán i zákon č. 266/1949 Sb. o zatímních změnách v některých občanských věcech právních, který ve svých ustanoveních řešil související otázky jak hmotněprávního, tak procesněprávního charakteru a překlenuj tak období do vydání nového občanského zákoníku (zák. č. 141/1950 Sb.) a občanského soudního řádu (zák. č. 142/1950 Sb.), které oba nabyly účinnosti dne 1. ledna 1951. Zákon č. 266/1949 Sb. stanovil hranici zletilosti na 18. rok věku. Podle tohoto zákona se při uzavírání manželství v cizině měla způsobilost uzavřít manželství každého ze snoubenců řídit právním řádem státu, jehož byl příslušníkem.

Zákon o právu rodinném byl silně ovlivněn sovětskou právní úpravou. Význam zde měla snaha upravit nově rodinné vztahy a zvýraznit jejich osobní charakter oddělený od majetkových občanskoprávních vztahů a podtrhnout tak jejich socialistický charakter oproštěný od jakýchkoli majetkových aspektů. Existence a fungování rodiny mělo být v duchu tehdejšího paternalistického přístupu k rodině postaveno v co možná největší míře pod kontrolu státu. Socialistický stát neuznával soukromoprávní povahu manželských

vztahů. Manželství tak nadále nemělo být považováno jen za soukromou záležitost, ale bylo zdůrazňováno její společenské poslání. Hlavním posláním rodiny, jakožto základu socialistické společnosti, měla být výchova dětí. Manželství také nemělo být považováno za smluvní vztah. Po vzoru sovětské úpravy došlo k vyčlenění rodinných vztahů z občanského práva, čímž rodinné právo vzniklo jakožto samostatné právní odvětví. Zákon měl postavení samostatného právního předpisu. Neobsahoval ani žádné ustanovení, kterým by byl spojen s občanským zákoníkem. Stav oddělenosti od občanského práva trval až do vydání nového zákona o rodině (č. 94/1963 Sb.), který již s občanským zákoníkem propojen byl.

Jako zajímavost lze uvést, že zákon o právu rodinném byl připravován společnou legislativní česko – polskou komisí. Tento zákon se tak ve své konečné podobě - až na několik nepodstatných podrobností - shodoval s polským zákonem o právu rodinném.

Přijetím zákona o právu rodinném konečně došlo ke sjednocení rodinného práva pro celé území Československa. Tím splnil tento zákon na území Slovenska také kodifikační funkci.¹

Hlavní ideové postuláty zákona vycházely z Ústavy 9. května. Některá ustanovení této ústavy se přímo dotýkala i manželského práva. Patří sem například proklamace stejného postavení mužů a žen v rodině a odstranění diskriminace dětí podle jejich původu, tedy zrovnoprávnění manželských a nemanželských dětí. Manželství, rodinu a mateřství ústava postavila pod zvláštní ochranu.

Zákon o právu rodinném byl uvozen preambulí a dělil se na tři hlavy, z nichž první nesla název manželství, druhá rodiče a děti, třetí pak poručenství. V preambuli byl charakterizován účel a smysl zákona jako naplnění zásad Ústavy 9. května a nově definováno manželství jakožto dobrovolné a trvalé životní společenství muže a ženy.

První část první hlavy zákona byla věnována vzniku manželství. Zákon opustil alternativní formu uzavření manželství a zavedl obligatorní civilní sňatek. Manželství se tak uzavíralo souhlasným prohlášením muže a ženy před příslušným místním národním výborem, že spolu vstupují do manželství. Pokud prohlášení snoubenců takto učiněno

---

¹ KADLECOVÁ, Marta, SCHELLE, Karel, VESELÁ, Renata, VLČEK, Eduard, *Vývoj českého soukromého práva*, Eurolex Bohemia, Praha, 2004, s.125

nebylo, manželství nevzniklo. Až poté mohl být vykonán náboženský sňatkový obřad. Při náboženském obřadu byl duchovní povinen vyžádat si doklad o provedení civilního sňatku. Pokud by duchovní, byť i z nedbalosti, tuto povinnost nedodržel, dopustil se trestného činu „porušení zákona o právu rodinném“, jehož skutková podstata byla zakotvena v § 207 tehdy platného trestního zákona č. 86/1950 Sb.

Vyhlášky byly zrušeny a nahrazeny pouhým předložením předepsaných dokladů.

V osmém až jedenáctém paragrafu byly stanoveny překážky uzavření manželství. Zákon stanovil čtyři překážky manželství, které bránily vzniku manželství. Uzavření nového manželství znemožňovala existenci již platného manželství, příbuzenství v pokolení přímém a vztah mezi sourozenci, jakož i mezi osobami sešvagřenými v prvním stupni. Manželství nemohlo být uzavřeno mezi osvojitelem a osvojencem, dokud osvojení trvalo. Podmínkou uzavření manželství bylo také duševní zdraví obou budoucích manželů. Manželství nemohla uzavřít nezletilá osoba. Bylo však možné povolit uzavření manželství nezletilci staršímu šestnácti let.

V části druhé první hlavy zákona byla konkretizována práva a povinnosti manželů. Byla zde odstraněna zásada nadřazenosti manžela jako hlavy rodiny a stanoveno, že v manželství mají muž i žena stejná práva.

Pro majetkové poměry manželů byl zaveden nový institut zákonného majetkového společenství, které tvořil veškerý majetek nabytý kterýmkoli z manželů za trvání manželství s výjimkou majetku nabytého děděním či darem a toho co slouží osobním potřebám nebo výkonu povolání některého z manželů. Institut zákonného majetkového společenství připouštěl smluvní modifikaci formou soudního zápisu. Zrušit majetkové společenství bylo možné ze závažných důvodů soudním rozhodnutím. Ze zákona pak zanikalo zbavením svéprávnosti některého z manželů, smrtí a rozvodem.

Výrazné změny oproti dosavadní úpravě se týkaly zániku manželství. Byla opuštěna konstrukce rozvodu od stolu a lože a rozluky. V části třetí první hlavy zákona byl nově definován rozvod jakožto definitivní zrušení manželství soudním výrokem, který byl vysloven v případě, nastal-li z důležitých důvodů mezi manželi hluboký a trvalý rozvrat. Soud zjišťoval vinu manželů na rozvodu, přičemž výrok o vině některého či obou manželů byl součástí rozhodnutí o rozvodu. Pokud o to oba manželé požádali, mohl soud upustit od

výroku o vině. Soud až do nabytí účinnosti zákonného opatření Předsednictva Národního shromáždění č. 61/1955 Sb., o změně předpisů o rozvodu, nemohl vyslovit rozvod manželství proti vůli výlučně nevinného manžela. Po nabytí účinnosti zmíněného zákonného opatření bylo výjimečně možné povolit rozvod i proti vůli výlučně nevinného manžela, jestliže manželství, které bylo hluboce a trvale rozvráceno, již delší dobu neplnilo svůj společenský účel.

Druhá hlava zákona o právu rodinném byla věnována vztahům mezi rodiči a dětmi. Bylo zde odstraněno dosavadní rozlišování dětí na manželské a nemanželské, jednostranná moc otcovská byla nahrazena tzv. mocí rodičovskou a zdůrazněno rovnocenné postavení obou rodičů v poměru ke svým dětem.

Třetí hlava zákona o právu rodinném pojednávala o poručenství. V případech, kdy nezletilec neměl buď žádného z rodičů, nebo kdy oba rodiče byli zbaveni rodičovské moci, byl soudem ustanoven poručník, který pečoval jak o osobu nezletilce, tak i o jeho majetek.

Jakožto předpoklad k zavedení obligatorního civilního sňatku bylo nutno vytvořit jednotný systém státních matrik. Ten byl zaveden zákonem o matrikách č. 268/1949 Sb. Napříště tak vedením matrik a obstaráváním souvisejících úkonů byly pověřeny místní národní výbory. Veškeré církevní matriky byly prohlášeny za majetek státu a od 1. ledna 1950 je spravovaly národní výbory.

V roce 1952 byl přijat diskriminační zákon o uzavírání manželství s cizinci č. 59/1952 Sb. Podle tohoto zákona se k uzavření manželství s osobou, která neměla československé státní občanství, vyžadoval souhlas ministerstva vnitra nebo jím pověřeného orgánu. Bez takového souhlasu manželství nemohlo vzniknout a jednalo by se o tzv. „zdánlivé manželství“.

Zákon o právu rodinném byl naposledy novelizován zákonem č. 46/1959 Sb. o změně pravomoci soudů a doplnění některých ustanovení z oboru soudnictví a státních notářství. Rozhodnutí o právech a povinnostech k dětem bylo přeneseno do samotného řízení o rozvod manželství. Tímto zákonem byla také ve věci povolování manželství

nezletilců ve věku 16 až 18 let delegována dosavadní soudní pravomoc na národní výbory. Po této novelizaci byl pak vydán nový zákon o rodině č. 94/1963 Sb., který je v novelizovaném znění dosud v platnosti.

11.4 Zákon o rodině č. 94/1963 Sb.

Další významnější mezník ve vývoji manželského práva znamenalo přijetí zákona o rodině č. 94/1963 Sb., jež nabyl účinnosti dne 1. dubna 1964.

Vydání zákona o rodině předcházelo přijetí nové ústavy, ústavního zákona č. 100/1960 Sb. Vedle zákona o rodině došlo v tomto období též k přijetí nového občanského zákoníku (zák. č. 40/1964 Sb.) a občanského soudního řádu (zák. č. 99/1963 Sb.).

11.4.1 Úprava manželského práva v zákonu o rodině

Přestože došlo k vydání nového zákona, jednalo se ve své podstatě spíše o velkou novelu zákona o právu rodinném, neboť řada jeho ustanovení zůstala zachována nebo se změnila jen formulačně s ohledem na uplatňovaný princip „srozumitelnosti zákona pracujícímu lidu.“

Zákon o rodině se sestával ze základních zásad a třech částí, přičemž v první části bylo upraveno manželství, ve druhé části vztahy mezi rodiči a dětmi, ve třetí pak výživné.

V základních zásadách byl zakotven hlavní účel manželství, jakožto založení rodiny a řádná výchova dětí, stanovena rovnost muže a ženy, vzájemná pomoc mezi všemi členy rodiny a zodpovědnost rodičů za duševní a tělesný rozvoj svých dětí. Základní zásady jsou zároveň soustavou pravidel, která mají ovládat interpretaci a aplikaci zákona o rodině.¹

---

¹ GLOS, Josef, *Rodinné právo*, Orbis, Praha, 1970, s. 30

Základním zásadám zákona o rodině předcházela preambule, ve které byl proklamován politický smysl a společenské poslání tohoto zákona.

Obligaturní civilní sňatek zůstal zachován, a to až do účinnosti novely zákona č. 234/1992 Sb. Manželství se nadále uzavíralo před příslušným národním výborem, a to na základě dobrovolného rozhodnutí muže a ženy vytvořit harmonické, pevné a trvalé životní společenství. Věcně příslušný byl místní národní výbor pověřený vést matriky. Místně příslušným byl pak místní národní výbor, v němž mají oba snoubenci nebo alespoň jeden z nich své bydliště. Místně příslušný místní národní výbor mohl ze závažných důvodů delegovat jiný místní národní výbor, aby přijal prohlášení snoubenců o vstupu do manželství. Zákon připouštěl uzavření manželství i mimo místnosti místního národního výboru.

Vztah, který mezi mužem a ženou předchází uzavření manželství, není právně upraven a pouhá skutečnost, že muž a žena se shodli na společném úmyslu uzavřít manželství, nezakládá žádnému z nich z tohoto titulu ani nárok na splnění dohody, nevznikají majetkové nároky podle zákona o rodině ani specifické nároky podle občanského zákoníku.¹

Zásada obligatorního civilního sňatku byla rovněž zakotvena v § 20 odst. 2 nově přijatého zákona o mezinárodním právu soukromém a procesním č. 97/1963 Sb., kde byla výslovně zakotvena obligatorní forma občanského sňatku československých státních příslušníků, ať už uzavírají manželství kdekoli na světě. Československý státní občan tedy mohl uzavřít manželství na území jiného státu jen tehdy, umožňovalo-li tamní právo uzavření manželství před státním orgánem. Pokud takováto možnost neexistovala, mohl v cizině uzavřít manželství pouze před orgánem ČSSR k tomu zmocněným, tedy takzvaný konzulární sňatek.

Občané uzavírající manželství byli povinni předložit stanovené doklady a prohlášení, že jim nejsou známy okolnosti vylučující uzavření manželství a že oba navzájem znají svůj zdravotní stav. Požadované doklady byly stanoveny ve vyhlášce ministerstva vnitra č. 182/1959 Ú.l., později ve vyhlášce č. 22/1977 Sb. Podle těchto

---

¹ RADIMSKÝ, Jaroslav, RADVANOVÁ, Senta, *Zákon o rodině, Komentář*, Panorama, Praha, 1989, s. 24

ustanovení museli snoubenci o uzavření manželství písemně požádat a k žádosti připojit rodný list, doklad o státním občanství, potvrzení o místě trvalého pobytu a o rodinném stavu. Kdo chtěl uzavřít manželství nové, musel navíc předložit doklad o tom, že jeho dřívější manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné. V případě blízkého nebezpečí smrti bylo předložení dokladů prominuto a nahrazeno prohlášením snoubenců, že jim nejsou známy okolnosti, které by uzavření manželství vylučovaly.

Okolnosti vylučující uzavření manželství byly stejné jako v zákoně o právu rodinném. Takovou okolností byla v duchu principu monogamie existence jiného manželství. Monogamie byla také zabezpečena trestními sankcemi. Ten, kdo za trvání manželství uzavřel manželství jiné, byl potrestán odnětí svobody až na dvě léta (§ 210 trestního zákona). Zákon dále vylučuje uzavření manželství mezi příbuznými v řadě přímé a mezi sourozenci. Mezi ostatními příbuznými, například mezi bratrancem a sestřenicí, může být manželství uzavřeno. Manželství dále nemůže vzniknout mezi osvojitelem a osvojenecem, jakož i mezi osvojenecem a osvojitelovými příbuznými v řadě přímé, dokud osvojení trvá. Manželství nemůže uzavřít nezletilý, je však možné, aby soud povolil uzavření manželství nezletilci staršímu šestnácti let. Rovněž duševní porucha, která by měla za následek omezení způsobilosti k právním úkonům, vylučuje uzavření manželství. Soud však mohl v tomto případě uzavření manželství povolit.

Zákon rozlišuje mezi manželstvím neplatným (*matrimonium nullum*) a zdánlivým, neexistujícím (*non matrimonium*). Manželství neplatné sice vznikne, ale bude-li soudem prohlášeno za neplatné, považuje se za neuzavřené. Neplatnost manželství způsobují závady stanovené v § 11 až 14 zákona o rodině, tj. bigamie, příbuzenství, nedostatek věku a duševní porucha. Zdánlivé manželství tu už od počátku není, nevyvolává vůbec žádné právní následky a není ani možné je prohlásit za neplatné.¹ Jednalo se o případy, kdy snoubenci učinili souhlasné prohlášení před jiným orgánem než místním národním výborem (například před orgánem církve), dále v případě, kdy československý občan uzavřel manželství v cizině jinou formou než civilní, manželství uzavřel nezletilec mladší šestnácti let, nebo bylo prohlášení učiněno zmocněncem bez platné plné moci.

---

¹ ČEŠKA, Zdeněk a kolektiv, *Československé rodinné právo*, Panorama, Praha, 1985, s.79

Osobní vztahy mezi manžely byly v podstatě převzaty. § 18 zákona stanovil, že muž a žena mají v manželství stejná práva a stejné povinnosti, čímž byl rozveden ústavní princip zakotvený v článku 20 odst. 3 Ústavy z roku 1960. Manželé jsou povinni žít spolu, být si věrni, vzájemně si pomáhat a vytvářet zdravé rodinné prostředí. O uspokojování potřeb rodiny jsou povinni pečovat podle svých možností. Za uspokojování potřeb rodiny se též považuje péče o společnou domácnost, ať poskytovaná vedle zaměstnání či výlučně. O záležitostech rodiny rozhodují manželé společně. Takovými záležitostmi se rozumí především způsob výchovy a výživy dětí a způsob a rozvržení úhrady nákladů nutných k udržování rodiny. Při běžných záležitostech se manželé mohou vzájemně zastupovat. Co se rozumí běžnými záležitostmi není v zákoně definováno, jako běžná záležitost je uvedeno přijímání běžných plnění. Manžel však nemohl přijmout mzdu druhého manžela bez písemného zmocnění, i když by toto plnění mohlo být pokládáno za běžné. Jednání jednoho manžela při obstarávání běžných záležitostí zavazuje oba manžely společně a nerozdílně. Lze dovodit, že pokud by jeden z manželů jednal v neběžné záležitosti pouze se souhlasem druhého manžela, zavazoval by pouze sebe. Jestliže měli být zavázáni oba manželé, bylo třeba, aby jednali oba společně ať už přímo nebo na základě plné moci, kterou by jeden manžel udělil druhému.¹

Změna se dotkla majetkových vztahů mezi manžely, jejichž úprava byla zařazena do nového občanského zákoníku. Dosavadní zákonné majetkové společenství bylo změněno na bezpodílové spoluvlastnictví manželů. V občanském zákoníku bylo také upraveno společné užívání bytu a pozemku manželi.

Vzájemná vyživovací povinnost mezi manželi byla upravena v § 91 zákona, který byl umístěn do jeho třetí části. Pokud jeden z manželů vyživovací povinnost neplní, určí na návrh některého z nich její rozsah soud tak, aby hmotná a kulturní úroveň obou manželů byla zásadně stejná. V takovém případě soud přihlédně k odůvodněným potřebám manželů a k jejich schopnostem a možnostem. Nejde tu pouze o zajištění výživy, nýbrž i o uspokojování ostatních hmotných a kulturních potřeb. Vzájemná vyživovací povinnost nezaniká, pokud manželství právně trvá, tedy ani v případě, že spolu manželé nežijí.

---

¹ RADIMSKÝ, Jaroslav, RADVANOVÁ, Senta, *Zákon o rodině, komentář*, Panorama, Praha, 1989, s. 59

Rozvedený manžel, pokud není schopen se sám živit, může od bývalého manžela požadovat příspěvek na nutnou výživu, a to nejdéle na dobu pěti let po rozvodu. Soud může tuto dobu prodloužit. Tato povinnost zaniká, jestliže oprávněný manžel uzavře nové manželství nebo jestliže povinný manžel zemře.

Zánik manželství byl v zákoně o rodině upraven totožně s úpravou v zákonu o právu rodinném. Manželství zaniká smrtí manžela, prohlášením manžela za mrtvého a rozvodem.

Rozvod je upraven v § 23 až 29 zákona. V § 23 je zakotvena povinnost státních orgánů a společenských organizací předcházet příčinám, které by mohly vést k rozvodu. § 23 odst. 2 deklaroval, že lehkomyšlný poměr k manželství je v rozporu se zájmem společnosti. Tímto ustanovením byla zdůrazněna důležitost manželství jako společenské instituce, přičemž zrušení manželství rozvodem je podřízeno důvodům, které ob stojí ve světle zájmu celé společnosti.¹ § 24 zákona stanovil, že soud může manželství na návrh některého z manželů rozvést, jsou-li vztahy mezi manžely tak vážně rozvráceny, že manželství nemůže plnit svůj společenský účel. Úprava rozvodu v zákoně o rodině byla změněna v tom smyslu, že sice soud měl i nadále zkoumat příčiny, které způsobily rozvrat manželství, měl však upustit od formálního výroku o vině při rozvodu. Součástí rozvodového rozsudku naopak mělo být rozhodnutí týkající se práv a povinností rodičů k jejich nezletilým dětem pro dobu po rozvodu. Rozhodnutí soudu o úpravě práv a povinností rodičů k nezletilým dětem může být nahrazeno jejich dohodou, která ke své platnosti potřebuje schválení soudu. Dohoda o styku rodičů s dětmi schválení soudu nepotřebuje.

Pravomoc povolit manželství nezletilým starším šestnácti let byla opět převedena z národních výborů na soudy.

Zákon o rodině č. 94/1963 Sb. byl již propojen s novým občanským zákoníkem a tzv. oddělenost rodinného a občanského práva byla překlenuta. Podle § 104 zákona o rodině se ustanovení občanského zákoníku použije tehdy, nestanoví-li tento zákon něco jiného. Jednalo se především o přímé (nikoli analogické) použití ustanovení obecné části

---

¹ GLOS, Josef, *Rodinné právo*, Orbis, Praha, 1970, s. 79

občanského zákoníku, kterou zákon o rodině postrádal.¹

11.4.2 Úprava vztahů mezi rodiči a dětmi a sociálně právní ochrana mládeže

Z obsahu předchozí kapitoly je patrné, že období po vydání zákona o rodině nebylo poznamenáno příliš velkými změnami v oblasti manželského práva. Hlavní změny právní úpravy vztahů v manželství a rodině se tak v tomto období týkaly především výchovy dětí a sociálně právní ochrany mládeže. V duchu paternalistického vztahu státu k rodině se především posiloval vztah rodinného práva a právních norem z oblasti sociálního zákonodárství. Dosud oddělená úprava tzv. sociálně právní ochrany mládeže byla začleněna do zákona o rodině a významně se při tom zesílila úloha a pravomoc národních výborů při „společenské kontrole výchovy dětí“.¹

Proklamace odpovědnosti rodičů za duševní a tělesný rozvoj jejich dětí byla obsažena již v základních zásadách zákona o rodině, přičemž byla také tato odpovědnost přiznána státu, společenským organizacím, školám, kulturním, osvětovým a zdravotnickým zařízením.

Vztahům mezi rodiči a dětmi byla věnována druhá část zákona o rodině. V § 30 zákona o rodině bylo stanoveno, že o výchovu dětí pečují v nerozlučné jednotě rodiče, stát a společenské organizace, zejména Československý svaz mládeže a jeho pionýrská organizace. Za hlavní výchovný úkol byl prohlášen citový, rozumový a mravní vývoj dětí v duchu zásad morálky socialistické společnosti. Děti měly být vychovávány tak, aby získaly stále širší a hlubší vzdělání, osvojily si odpovědný postoj k práci a aby do jejich vědomí a jednání pronikly takové morální zásady, jako je láska k vlasti, přátelství mezi národy, ochrana společenského vlastnictví, podřízenost osobních zájmů zájmům celku, dobrovolné a uvědomělé dodržování pravidel socialistického soužití, úcta k druhým, osobní

---

¹ KNAPPOVÁ, Marta, ŠVESTKA, Jiří, a kolektiv, *Občanské právo hmotné*, sv. 3., ASPI Publishing, Praha 2002, s. 14

skromnost, čestnost a obětavost.

V dalších ustanovení této části zákona o rodině byla upravena vzájemná práva a povinnosti rodičů a dětí, zastupování a správa záležitostí dětí a účast společnosti při výkonu práv a povinností rodičů, přičemž se rozšířilo oprávnění národních výborů zasahovat do rodinných poměrů.

Třetí hlava zákona o rodině nahradila dřívější pojem uznání otcovství pojmem určení otcovství a stanovila jeho podrobná pravidla. Byly upraveny tři zákonné domněnky určení otcovství a umožněno popření otcovství.

Některá ustanovení zákona o rodině byla provedena vládním nařízením č. 59/1963 Sb., o úkolech národních výborů při péči o děti. Šlo zde především o veřejnoprávní aspekty ochrany dětí a o kompetenci orgánů státní správy a jejich součinnost se soudními orgány v oblasti výkonu rodičovských práv. Sociální péče o rodinu a děti byla upravena zákonem č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení.

Poslední, nepříliš významné změny rodinného práva před rokem 1989 přinesl zákon č. 132/1982 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o rodině. Podle tohoto předpisu rozhodoval soud o svěřeni dítěte do výchovy jiného občana než rodiče.

---

¹ MALÝ, Karel, SOUKUP, Ladislav, *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2004, s. 895

12. Manželské právo po pádu komunismu

V roce 1992 dochází k novelizaci zákona o rodině zákonem č. 234/1992 Sb., který nabyt účinnosti dne 1.7.1992. Touto novelou byla po zhruba třiačtyřiceti letech obnovena alternativní forma uzavření manželství. Věřícími občany byl návrat k prvorepublikové úpravě přijat ve směr kladně, i když se v praxi ukázaly některé nedostatky této narychlo přijaté úpravy církevního sňatku, například absence řešení případné konkurence obou forem uzavření manželství. Nejasnosti v tomto směru přineslo také sdělení Arcibiskupství pražského, vydané v červenci roku 1992 po konzultaci s civilněprávním úsekem Ministerstva vnitra ČR, adresované farním úřadům. Toto sdělení stanovilo, že není možné, aby po civilním sňatku následoval církevní a naopak. V rozporu s tímto sdělením podala v roce 1993 biskupská konference farním úřadům „informaci o dvojím sňatku“, ve které bylo připuštěno přijetí svátosti manželství po uzavření civilního sňatku. Další praktické obtíže přinesla skutečnost, že některé registrované církve a náboženské společnosti nemají propracovanou manželskoprávní úpravu, která by garantovala splnění podmínek k uzavření platného manželství, jež požaduje zákon o rodině. Dále chyběla výslovná úprava oddavkového přípravného řízení v případě, kdy manželství bylo uzavíráno církevně. V praxi se dospělo k závěru, že se toto přípravné řízení nadále řídí vyhláškou č. 22/1977 Sb., je tedy nadále jednotné a koná se civilně.

Paragraf třetí zákona o rodině ve znění zákona č. 234/1992 Sb. stanovil, že manželství se uzavírá souhlasným prohlášením muže a ženy před orgánem státu nebo před orgánem církve nebo náboženské společnosti (dále jen „orgán církve“), že spolu vstupují do manželství, a to veřejně a slavnostním způsobem v přítomnosti dvou svědků. Novela tak do našeho právního řádu navrátila dvě formy uzavření manželství, formu civilní a formu občanskou.

Civilní formu manželství dále upravoval paragraf čtvrtý, ve kterém bylo stanoveno, že prohlášení o uzavření manželství činí muž a žena u orgánu pověřeného vést matriky pro obvod, v němž má jeden z nich trvalý pobyt, a to před starostou (primátorem) nebo pověřeným poslancem obecního (městského) zastupitelstva za přítomnosti matrikáře.

V uvedeném paragrafu byla dále upravena možnost příslušného orgánu povolit z důležitých důvodů uzavření manželství na jiném vhodném místě. Toto ustanovení reagovalo na změny kompetencí spojené se zrušením soustavy národních výborů.

O uzavření manželství před orgánem církve hovořil paragraf 4a, který však nebyl příliš jasný. Tento paragraf stanovil, že prohlášení o uzavření manželství učiní muž a žena před příslušným orgánem církve, a to před osobou vykonávající činnost duchovního registrované církve nebo náboženské společnosti (dále jen „církevní forma“). Registrace církvi a náboženských společností byla upravena paragrafy 10 až 21 zákona číslo 308/1991 Sb. o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností. Při určení, který konkrétní orgán církve nebo náboženské společnosti je orgánem pověřeným k přijetí souhlasného prohlášení o vstupu do manželství, praxe dovodila, že to vyplývá z vnitřních předpisů konkrétní církve. Zda je nutné, aby tato osoba byla nějakým aktem církve či náboženské společnosti pověřena úřadem duchovního, nebo zda stačil pouze faktický výkon tohoto úřadu, nebylo konkretizováno. Pokud by sňatek celebrowala osoba nekompetentní, manželství vůbec nevzniklo. Manželství církevní formou se uzavírá v kostele nebo na jiném vhodném místě určeném předpisy církve nebo náboženské společnosti pro náboženské obřady nebo náboženské úkony.

Podle paragrafu 4b se podmínky uzavření manželství stanovené zákonem o rodině vztahují i na uzavírání manželství církevní formou. Manželství uzavřené církevní formou by tak mělo vyhovovat jak podmínkám stanoveným právním řádem té které církve, tak i státnímu zákonodárství. Jestliže sice bude manželství neplatné podle církevních předpisů, avšak bude splňovat požadavky zákona o rodině na uzavření platného manželství, bude se jednat o platné manželství. Pokud by však manželství bylo sice platné podle církevních předpisů, ale nikoli podle zákona o rodině, pak platnost manželství podle církevních předpisů není právně relevantní a soud může manželství prohlásit za neplatné se všemi důsledky z toho vyplývajících.¹ Závazek duchovenstva ke znalosti sekulárního manželského práva vyplývá i z ustanovení kánonu 1071 odstavec 2 CIC/1983, které stanoví, že nesmí být bez dovolení ordináře místa uzavřeno manželství, které nemůže být

---

¹ HRUŠÁKOVÁ, Milana a kolektiv, *Zákon o rodině, komentář*, 2. vydání, C.H.Beck, Praha, 2001, s. 20

uznáno nebo uzavřeno podle sekulárních zákonů.

Orgán církve, před kterým došlo k uzavření manželství, je povinen bezodkladně doručit protokol o uzavření manželství s uvedením předepsaných skutečností příslušnému orgánu pověřenému vedením matrik.

Novelou byl samozřejmě vypuštěn § 10 zakazující náboženské sňatkové obřady před uzavřením manželství. Pozdější novelizace zákona o rodině znění zmíněného paragrafu nahradila v tom smyslu, že po uzavření občanského sňatku nemají náboženské obřady právní následky, což však neznamená, že by manželé poté, co jejich manželství vzniklo civilním sňatkem nemohli ještě navíc postoupit náboženský obřad. Naopak byl-li uzavřen církevní sňatek, nelze následně uzavřít občanský sňatek.

Intertemporální ustanovení paragrafu 4c novelizovaného zákona o rodině prohlašuje platnost manželství, která naši občané uzavřeli od 1. ledna 1950 do 1. července 1992 církevní formou v zahraničí. Tato manželství jsou však platná pouze v případě, že právo místa, kde bylo manželství uzavřeno, připouští církevní formu. Původní znění zákona o rodině vycházelo z bezvýjimečnosti civilní formy, kterou potvrzovalo i ustanovení § 20 odst. 2 zákona o mezinárodním právu soukromém a procesním, vyžadující pro platnost sňatku uzavřeného našimi občany v cizině dodržení civilní formy. Toto ustanovení zákona o mezinárodním právu soukromém bylo zákonem č. 234/1992 Sb. zrušeno. Nebylo zcela jasné, zda osobní a majetkové důsledky uzavření těchto manželství nastávají ode dne, kdy byla uzavřena, nebo teprve až od účinnosti zákona č. 234/1992 Sb., tedy od 1.7.1992.

V novelizaci zákona o rodině se pokračovalo i v druhé polovině devadesátých let, význam zde měla především tzv. velká novela, vyhlášená pod číslem 91/1998 Sb., která odstranila některé nejasnosti dosavadní právní úpravy.

Byly vypuštěny základní zásady, do prvního paragrafu byla vsunuta legální definice manželství stanovící, že manželství je trvalé společenství muže a ženy založené zákonným způsobem, jehož hlavním účelem je založení rodiny a řádná výchova dětí. V úpravě rozvodu byl vypuštěn § 23 upravující preventivní působení státu a společenských organizací proti rozvodu. Formulačně se změnilo znění třetího paragrafu v tom smyslu, že manželství se uzavírá svobodným a úplným souhlasným prohlášením muže a ženy o tom,

že spolu vstupují do manželství učiněným před obecným úřadem oprávněným vést matriky, popřípadě úřadem, který plní jeho funkci, nebo před orgánem církve či náboženské společnosti. Prohlášení se činí veřejně a slavnostním způsobem v přítomnosti dvou svědků. V § 4 odst. 1 a 4a odst. 1 byl upřesněn okruh osob oprávněných k přijetí souhlasného prohlášení snoubenců o vstupu do manželství. Paragraf 4b byl doplněn o povinnost snoubenců předložit oddávajícímu při uzavírání církevního sňatku osvědčení vydané příslušným matričním úřadem o tom, že splnili všechny požadavky zákona pro uzavření platného manželství. Toto řešení je výhodnější než rovněž zvažovaná možnost zavedení tzv. licenčního systému, podle něhož by z registrovaných církví a náboženských společností obdržely od státu licenci k sňatkovým obřadům s účinky pro oblast světského práva jen ty, které by skýtaly záruku platnosti takto uzavíraných manželství i z hlediska sekulárněprávního.¹

V druhé polovině devadesátých let byla také zvažována možnost inkorporace rodinněprávních norem do občanského zákoníku. Tato myšlenka zatím realizována nebyla, v budoucnu je však začlenění rodinněprávních vztahů, stejně jako spojení úpravy občanskoprávní a obchodněprávní v jednotné kodifikaci soukromého práva velmi pravděpodobné.

---

¹ HRDINA, Antonín Ignác, *Kanonické uzavření manželství v českém právním řádu*, Právník, 4/135, Ústav státu a práva AV ČR, 1996

13. Závěr

Téma rigorózní práce s názvem Vztah manželského světského práva k právu církevnímu na území českých zemí v letech 1783 až 1992 zahrnuje velmi rozsáhlé časové období, ve kterém se nejen měnila právní úprava manželského práva, nýbrž docházelo i ke změně pohledu na manželství jako takové. Hlavní důraz jsem kladl na popis jednotlivých institutů manželského práva, na srovnání těchto institutů v právu státním a církevním, jakož i na změny právní úpravy těchto institutů, ke kterým během více jak dvousetletého období našich dějin došlo. Rozsáhlá část práce je věnována úpravě manželského práva ve Všeobecném zákoníku občanském, který byl na území našich zemí účinný od 1. ledna 1812 do 1. ledna 1950. Podrobné rozpracování manželských vztahů v tomto kodexu bylo srovnáno s úpravou kanonickou. Dále jsou popsány změny vyplývající ze zákona č. 320/1919 Sb. z. a n. o obřadnostech smlouvy manželské. Bylo přihlédnuto i k uherské úpravě manželských záležitostí, neboť po vzniku Československé republiky bylo na slovenském území recipováno uherské právo. Výklad dále pokračuje obdobím nacistické okupace s jejím barbarským zákonodárstvím zasahujícím především židovské obyvatelstvo. Závěrečné partie jsou věnovány komunistickému pojetí manželského práva a jeho právní úpravě. Posledním mezníkem, jímž je tato práce zakončena, je rok 1992, kdy se úprava manželského práva navrátila podle mého názoru k nejlépe vyhovujícímu alternativnímu způsobu uzavírání manželství, který dává všem občanů možnost svobodné volby vzniku manželství.

Při vypracování této práce jsem se snažil vycházet i z dobové literatury a článků. Významným pomocníkem mi byl mimo jiné Roučkův komentář občanského zákoníku, historický úvod ke knize Československé církevní zákony od Vratislava Buška, jakož i učebnice rodinného práva od Zdeňka Česky či Josefa Glose, které pojednávají o rodinném právu v komunistické éře. Dále jsem našel několik pro téma této práce zajímavých článků v Časopise katolického duchovenstva, v časopise Právnick a v Právněhistorických studiích. Z novějších prací mi jako zdroj potřebných informací posloužila zejména kniha Jiřího

Rajmunda Tretery s názvem Stát a církev v České republice, Civilní kodexy od Ilony Schelleové a Karla Schelle či komentář Zákona o rodině od Milany Hrušákové. Podrobný seznam literatury je uveden níže.

Cílem rigorózní práce bylo věcně popsat vztah manželského světského práva k právu církevnímu v předmětném období. Vývoj tohoto vztahu reflektoval i širší politické a společenské změny, na které bylo popisované období tak bohaté. Omezený rozsah rigorózní práce nedovolil pokrýt tuto tematiku v plném rozsahu, ale věřím, že jsem správně a přehledně popsal instituty manželského občanského práva ve srovnání s kanonickými předpisy a zmínil se o všech nejdůležitějších právních normách, kterými tyto záležitosti byly upraveny.

Přílohy:

Tabulka č. 1: Normy státního práva dotýkající se úpravy manželských záležitostí
Tabulka č. 2: Hlavní instituty manželského práva

Tabulka č. 1. Normy státního práva dotýkající se úpravy manželských záležitostí

1783	Manželský patent císaře Josefa II.	Tímto patentem bylo manželské právo vyňato z pravomoci církevních úřadů a přeneseno na úřady státní. Byla jím zrušena přímá účinnost kanonických předpisů ve světské oblasti.
1786	I.díl všeobecného zákoníku občanského vydaný 1. listopadu 1786. Manželský patent pro židy č. 543 Sb. z. s.	Úprava manželského práva byla převzata z manželského patentu císaře Josefa II. Patent vztáhnul na židovská manželství obecné předpisy josefinského patentu, avšak umožnil politickým úřadům udílet prominutí překážek příbuzenství a švagrovství a stanovil možnost zrušení manželství židů oboustranným souhlasem.
1791	Dvorský dekret č. 130 Sb. z.s.	Dekret zavedl pro židovská manželství řadu zvláštních ustanovení, která v podstatě platily až do roku 1919.
1811	Všeobecný zákoník občanský pro veškeré habsburské země dědičné, vyhlášený patentem č. 946 sb. z.s.	Základem úpravy manželského práva je nadále manželské právo josefinské.
1814	Impedimentum catholicismi zavedené kabinetním nařízením ze dne 28. července 1814.	Toto nařízení stanovilo, že nekatoličtí manželé nemohli po úřední rozluce manželství vejít v nový sňatek s osobou katolickou. Pokud se stal jeden z manželů po uzavření manželství katolíkem, nemohl se po manželské rozluce znovu oženit. Dokud žil původní druh, mohl nekatolík uzavřít nové manželství jen s nekatolíkem.
1855	Konkordát uzavřený mezi	Církevní vrchnosti jím byla

	<p>habsburskou říší a Apoštolským stolcem, publikovaný v papežské bule <i>Deus humanis salutae auctor</i> a vyhlášený císařským patentem z 5. listopadu 1855.</p>	<p>vracena moc zákonodárná i soudní v manželských záležitostech. Občanský zákoník tak pozbyl účinnosti vzhledem na manželství katolíků. Konkordát byl proveden císařským nařízením ze dne 8. října 1856 číslo 47 ř.z.</p>
1856	<p>Instrukce pro duchovní soudy ve věcech manželských číslo 185 ř.z.</p>	<p>Podle této instrukce postupovaly diecézní manželské soudy, které zahájily svoji činnost počátkem roku 1857.</p>
1868	<p>Zákon číslo 47 ř.z. ze dne 25. května 1868.</p> <p>Zákon číslo 49 ř.z. ze dne 28. května 1868.</p> <p>Zákon číslo 42 ř.z. ze dne 31. prosince 1868.</p>	<p>Článek 1. tohoto zákona uvedl opět v platnost předpisy občanského práva i pro manželství katolíků. Na jeho základě byl také zaveden subsidiární civilní sňatek.</p> <p>Upravoval náboženství dětí ze smíšených manželství.</p> <p>Tento zákon upravil sňatky snoubenců různého náboženského vyznání.</p>
1870	<p>Zákon číslo 51 ř.z. ze dne 7. dubna 1870.</p>	<p>Tímto zákonem byl obligatorní civilní sňatek vyhrazen pro ty snoubence, kteří nenáleželi k žádnému státem uznanému náboženství.</p>
1874	<p>Zákon číslo 50 ř. z. „O vnějších poměrech katolické církve.“</p>	<p>Tento zákon byl základem právních vztahů mezi státem a katolickou církví poté, co rakouský císař odstoupil od konkordátu uzavřeného v roce 1855.</p>
1889	<p>Branný zákon číslo 41 ř.z. ze dne 11. dubna 1889.</p>	<p>Tento zákon nahradil branný zákon ze dne 5. prosince 1868. Bylo jím upraveno manželství vojenských a k vojsku náležejících osob.</p>

1894	Zákonný článek XXXI/1894 o právu manželském	Předpis uherského manželského práva, který byl po vzniku Československé republiky recipován pro území Slovenska. Tento předpis zavedl obligatorní civilní sňatek.
1914-1916	Císařské nařízení číslo 276 ř.z. ze dne 12. října 1914. Císařské nařízení číslo 69 ř.z. ze dne 19. března 1916.	Tímto nařízením byla novelizována úprava občanského zákoníku týkající se péče o nezletilce v otcovské moci, péče o děti při rozvodu nebo rozluce manželství a právní postavení dětí nemanželských. Tato novela občanského zákoníku obsahovala novou úpravu popření manželského původu dítěte.
1919	Zákon číslo 320/1919 Sb. označovaný jako manželská novela. Zákon číslo 447/1919 Sb. z. a n.	Zavedl alternativní civilní sňatek, uzákonil rozlučku i pro katolíky, odstranil některé manželské překážky a sjednotil úpravu uzavírání manželství v českých zemích a na Slovensku. Snižil hranici plnoletosti na 21 let.
1920	Branný zákon číslo 193/1920 Sb. z. a n.	Stanovil podmínky uzavírání manželství osobami, které podléhaly povinnosti odvodu, osob v prezenční službě a vojáků z povolání.
1921	Zákon č. 161/1921 Sb. z. a n.	Zákon zrušil institut obhájce manželského svazku v řízení o rozluce a o neplatnosti manželství.
1925	Zákon č. 219/1925 Sb. z. a n.	Zákon prominul překážku platnosti sňatků, při nichž vyhlášky nebo oddávky vykonali duchovní církve československé nebo řeckovýchodní.

1942	Nařízení č. 85/1942 Sb.	Nařízením byly neformálně recipovány norimberské zákony s účinností pro protektorátní obyvatelstvo. Nařízení mimo jiné zakazovalo uzavření manželství mezi Židy a protektorátními příslušníky.
1949	Zákon č. 265/1949 Sb. o právu rodinném Zákon č. 266/1949 Sb. o zatímních změnách v některých občanských věcech právních Zákon č. 268/1949 Sb. o matrikách	Zákon vyčlenil rodinné právo z občanskoprávní úpravy (včetně majetkových vztahů vznikajících v manželství), zavedl obligatorní civilní sňatek, opustil konstrukci rozluky a rozvodu od stolu a lože, přičemž rozvod definoval jako definitivní zrušení manželství soudním výrokem. Tento zákon řešil některé otázky vzniklé v souvislosti s vydáním zákona o právu rodinném, stanovil hranici zletilosti na 18 let. Zavedl jednotný systém státních matrik.
1950	Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník	Neobsahoval úpravu rodinných vztahů, a to ani majetkových práv mezi manželi.
1952	Zákon č. 59/1952 Sb.	Diskriminační zákon, který při uzavírání manželství s cizinci vyžadoval souhlas ministerstva vnitra nebo jím pověřeného orgánu.
1955	Zákonné opatření č. 61/1955 Sb., o změně předpisů o rozvodu	Umožnilo za stanovených podmínek povolit rozvod manželství i proti vůli výlučně nevinného manžela.
1959	Zákon č. 46/1959 Sb.	Rozhodnutí o právech a povinnostech k nezletilým

		dětem bylo přeneseno do samotného řízení o rozvod. Povolování uzavření manželství nezletilců přeneseno ze soudů na národní výbory.
1963	Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině Zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním Vládní nařízení č. 59/1963 Sb., o úkolech národních výborů při péči o děti	Řada ustanovení byla převzata ze zákona o právu rodinném nebo se změnila jen formulačně. Hlavní změny se týkaly především výchovy dětí a sociálně právní ochrany mládeže. Československý státní občan musel dodržet civilní formu uzavření manželství i v cizině. Zákon také upravil tzv. konzulární sňatky. Nařízení obsahovalo veřejnoprávní aspekty ochrany dětí.
1964	Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník	Do občanského zákoníku byla začleněna úprava majetkových vztahů mezi manželi, přičemž bylo dosavadní majetkové společenství přeměněno na bezpodílové spoluvlastnictví manželů. Nový občanský zákoník překlenul oddělenost občanského a rodinného práva, obecná ustanovení občanského zákoníku se používají i na rodinně právní poměry.
1992	Zákon č. 234/1992 Sb.	Novela zákona o rodině znamenající zavedení alternativní formy uzavření manželství.

Tabulka č. 2: Hlavní instituty manželského práva

Institut	Státní právo	Kanonické právo
Manželství	<p>a) Ve Všeobecném zákoníku občanském byl vyjádřen <i>smluvní</i> charakter manželství.</p> <p>b) Komunistické právo odmítalo smluvní povahu manželství. Manželství se uzavíralo vzájemným prohlášením budoucích manželů vůči státnímu orgánu, který toto prohlášení přijímal.</p>	<p>Manželství má rovněž smluvní povahu. Jeho hlavním účelem bylo podle staršího práva plození a výchova dětí, podružným pak vzájemná pomoc mezi manželi. Kodex kanonického práva z roku 1983 definuje manželství jako životní společenství muže a ženy, zaměřené k jejich společnému přirozenému dobru a k plození a výchově potomků.</p>
Zasnoubení	<p>a) Příklad mužů a žen uzavřít manželství. Ze zasnoubení nevznikal právní závazek uzavřít manželství.</p> <p>b) V komunistickém právu nebylo zasnoubení nijak upraveno.</p>	<p>Kanonické právo pojímá zasnoubení jako předběžnou, snadno odvolatelnou smlouvu. Kanonické právo přiznávalo platnost jen zasnoubení provedenému veřejně a ve stanovené formě.</p>
Dospělost a zletilost	<p>a) Podle Všeobecného zákoníku občanského byly za nedospělé považovány osoby, které nepřekročily 14. rok věku. Za zletilé pak osoby, jež dovršily 24. rok svého věku.</p> <p>b) V roce 1919 byla snížena hranice zletilosti na 21 let.</p> <p>c) V roce 1949 pak byla hranice zletilosti stanovena na 18 let. Je možné povolit uzavření manželství nezletilci staršímu 16 let.</p>	<p>a) Podle dřívějšího kanonického práva byli nedospělými chlapci mladší 14 a dívky mladší 12 let.</p> <p>b) V současném kanonickém právu je dospělost stanovena na 16 let u muže a 14 let u ženy.</p>

<p>Překážky manželství</p>	<p>a) Všeobecný zákoník občanský rozlišoval překážky vzniklé z důvodu nedostatku svolení (nedostatek mohoucnosti ke svolení, tj. nezletilost a duševní porucha, nedostatek skutečného svolení), z nedostatku mohoucnosti k účelu manželství (mohoucnost tělesná, mohoucnost mravní, manželský svazek, vyšší svěcení a slavné sliby svobodného stavu, různost náboženství, příbuzenství, švagrovství, cizoložství, úklady o život manžela) a z nedostatku podstatných obřadností (ohlášky, slavnostní prohlášení svolení). Další překážky byly stanoveny vojenskými zákony.</p> <p>b) V roce 1919 byla manželskou novelou zrušena překážka svěcení a slibů, různosti náboženství, cizoložství. Překážka švagrovství byla zúžena.</p> <p>c) Od roku 1949 byly zákonem stanoveny tyto překážky manželství: existence platného manželství, příbuzenství v pokolení přímém, vztah mezi sourozenci, osobami sešvagřenými v prvním stupni, vztah mezi osvojitelem a osvojencem, duševní</p>	<p>a) Starší kanonické právo znalo tyto překážky manželství: manželský svazek (ligamen), omyl co do osoby, omyl co do vlastnosti osoby, podvod (dolus), jednoduchý slib (votum simplex), svěcení (ordo sacer), výminku (conditio), nedospělost (defectus aetatis), únos (raptus), nemohecnost konat manželskou povinnost (impotentia physica), rozdílné náboženství (disparitas cultus), smíšené vyznání (mixta religio), veřejná mravomopočestnost (publica honestas), zločin (crimen, a to cizoložství (adulterium) a zavraždění manžela (conjugicidium)), pokrevní příbuzenství (consanguinitas), švagrovství (affinitas), pokoutnost (clandestinita), občanské příbuzenství, příbuzenství duchovní, nespravedlivé nucení (vis es metus), zasnoubení (sponsalia), zapovězený čas (tempus sacratum).</p> <p>b) CIC/1983 upravuje tyto manželské překážky: nedospělost, tělesnou neschopnost, svěcení, řeholní sliby, únos, manželský svazek, rozdílné náboženství, zločin, pokrevní příbuzenství, švagrovství, veřejnou počestnost, zákonné příbuzenství, vady rozumu a vady vůle.</p>
-----------------------------------	--	--

	zdraví a zletilost).	
Rozvod a rozluka	<p>a) Všeobecný zákoník občanský rozlišoval mezi rozvodem a rozlukou. Rozlukou se rozumělo zrušení manželského svazku a všech závazků z něho plynoucích. Rozvod znamenal pouhé přerušení společné domácnosti za dalšího trvání svazku. Zákoník upravoval rozvod dobrovolný a rozvod bez dohody. Rozluka manželství byla možná pouze u nekatolíků.</p> <p>b) Manželskou novelou byla uzákoněna rozluka i pro katolíky.</p> <p>c) V roce 1949 byly opuštěny pojmy rozvod od stolu a lože a rozluka. Rozvodem se nadále rozumí úplné zrušení manželského svazku soudním rozhodnutím.</p>	<p>Kanonické právo je založené na základě nerozlučitelnosti manželského svazku.</p> <p>a) Podle dekretálního práva bylo nedokonané manželství možné rozloučit slavnou profesí řeholní. Novomanželům byla poskytnuta dvouměsíční lhůta na rozmyšlenou, jestli se nerozhodnou pro dokonalejší stav.</p> <p>b) Podle CIC/1983 je rozluka manželství možná pouze ve výjimečných případech, a to v případě nedokonání řádného manželství a v případě privilegia víry (privilegia paulina). Instrukce Kongregace pro nauku víry „Ut notum sit“ upravila rozvázání manželství ve prospěch víry (privilegium petrinum).</p>

Prameny:

Všeobecný zákoník občanský č. 946/1811 Sb. z. s.

Zákon č. 47/1868 ř. z., jímž se obnovují nařízení druhé kapitoly obecného zákoníku občanského o manželském právu pro katolíky

Zákon č. 51/1870 ř. z. o manželství osob, které nenáleží k žádné zákonem uznané církvi nebo náboženské společnosti

Zákonný článek XXXI/1894 o právu manželském

Zákon č. 320/1919 Sb. z. a n., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství

Zákon č. 96/1925 Sb. z. a n. o vzájemných poměrech náboženských vyznání

Zákon č. 219/1925 Sb. z. a n., kterým se promijí překážka platnosti sňatků, při nichž vyhlášky neb oddavky vykonali duchovní církve československé nebo řeckovýchodní

Vládní nařízení č. 85/1942 Sb., kterým se vydávají další předpisy o židech a židovských míšencích

Ústavní zákon č. 150/1948 Sb. Ústava Československé republiky

Zákon č. 265/1949 Sb. o právu rodinném

Zákon č. 94/1963 Sb. o rodině

Zákon č. 97/1963 Sb. o mezinárodním právu soukromém a procesním

Zákon č. 234/1992 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

Kodex kanonického práva, Zvon, Praha, 1994

Knihy:

ADAMOVIČ, Karolína, *Dějiny soukromého práva ve střední Evropě*, C.H.Beck, Praha, 2001

BUŠEK, Vratislav, *Československé církevní zákony*, Československý Kompas, Praha, 1931

ČEŠKA, Zdeněk a kolektiv, *Československé rodinné právo*, Panorama, Praha, 1985

DUDA, Ján, *Katolické manželské právo*, Spišská Kapitula, 1996

GLOS, Josef, *Rodinné právo*, Orbis, Praha, 1970

HOBZA, Antonín, *Poměr mezi státem a církví*, 3. vydání, vlastním nákladem, Praha, 1925

HOLUB, Milan, *Zákon o rodině*, Linde, Praha, 1992

- HRDINA, Antonín, *Kanonické právo*, Eurolex Bohemia, Praha, 2002
- HRDINA, Antonín Ignác, *Náboženská svoboda v právu České republiky*, Eurolex Bohemia, Praha, 2004
- HRUŠÁKOVÁ, Milana a kolektiv, *Zákon o rodině, komentář*, 2. vydání, C.H.Beck, Praha, 2001
- KADLECOVÁ, Marta, SCHELLE, Karel, VESELÁ, Renata, VLČEK, Eduard, *Vývoj českého soukromého práva*, Eurolex Bohemia, Praha, 2004
- KLABOUC, Jiří, *Manželství a rodina v minulosti*, Orbis, Praha, 1962
- KLIMEK, Antonín, *Velké dějiny země koruny české*, svazek XIII., Paseka, Praha, 2000
- KNAPP, Viktor, *Problém nacistické právní filosofie*, reprint původního vydání z roku 1947, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Dobrá Voda, 2002
- KNAPPOVÁ, Marie – ŠVESTKA, Jiří a kol., *Občanské právo hmotné*, sv. 3., ASPI Publishing, Praha, 2002
- MALÝ, Karel a kolektiv, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Linde, Praha, 1997
- PEJŠKA, Josef, *Církevní právo se zřetelem k partikulárnímu právu československému*, sv. 3., Teologický ústav CSSR v Obořišti, 1934
- PETRŮV, Helena, *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941)*, Nakladatelství Sefer, Institut Tereziánské iniciativy, 2000
- RADVANOVÁ, Senta, ZUKLÍNOVÁ, Michaela, *Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva*, C.H.Beck, Praha, 1999
- RADIMSKÝ, Jaroslav, RADVANOVÁ, Senta, *Zákon o rodině, komentář*, Panorama, Praha, 1989
- ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír, *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*, Díl první, Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart v Praze, 1935
- ROUČEK, František, *Československý obecný zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*, Československý Kompas, Praha, 1926
- SCHELLEOVÁ, Ilona – SCHELLE, Karel, *Civilní kodexy*, Doplněk, MU v Brně, 1993
- SOUKUP, Ladislav, MALÝ, Karel, *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2004

TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2002

TRETERA, Jiří Rajmund – PŘIBYL, Stanislav, *Konfesní právo a církevní právo*, Jan Krigl, Praha, 1997

VESELÁ, Renata a kolektiv, *Rodinné právo*, Eurolex Bohemia, Praha, 2003

Periodika

BOROVÝ, Klement, *Prohlásky smíšeného manželství*, Časopis katolického duchovenstva, ročník XXVII, Rohlíček a Sievers, Praha, 1886, s. 442 – 443

BOROVÝ, Klement, *Manželské právo v Rakousku*, Časopis katolického duchovenstva, ročník 9., Rohlíček a Sievers, Praha, 1868, s. 369 – 384

BOROVÝ, Klement, *Manželství občanské před soudem katolické církve*, Časopis katolického duchovenstva, ročník 8., Rohlíček a Sievers, Praha, 1867, s. 147 – 154

BOROVÝ, Klement, *Neplatnost sňatků Sedmihradských*, Časopis katolického duchovenstva, ročník XXI, Rohlíček a Sievers, Praha, 1880, s. 606 – 607

BOROVÝ, Klement, *Zápis svolení ku sňatku snoubence neploletého jehož otec je naživu*, Časopis katolického duchovenstva, ročník XXVII, Rohlíček a Sievers, Praha, 1886, s. 613 – 616

HADERKA, Jiří, *Zamyšlení nad zákonem č. 234/1992 Sb. ve vztahu k církevní formě uzavírání manželství*, Správní právo č. 5, Ministerstvo vnitra ČR, 1992

HELLER, Jan, *Budoucí právo manželské*, Právník, Právnícká jednota v Praze, ročník LVIII, 1919

HORÁK, Antonín, *Zákon rozlukový po roce praxe*, Právník, Právnícká jednota v Praze, ročník LIX, 1920

HRDINA, Antonín Ignác, *Gracianův dekret ve zkratce*, Revue pro církevní právo č. 7/97

HRDINA, Antonín Ignác, *Kanonické uzavření manželství v českém právním řádu*, Právník č. 4/135, Ústav státu a práva AV ČR, 1996

HRDINA, Antonín Ignác, *Církevní sňatek po novele zákona o rodině*, Právník č.3/138, Ústav státu a práva AV ČR, 1999

JIRÁK, Alois, *Manželské závada povinnosti odvodní a stavu vojenského dle nového branného zákona rakouského*, Časopis katolického duchovenstva, Rohlíček a Sievers, Praha, 1890, s. 1 – 22

KINDL, Vladimír, *Nový zákoník kanonického práva*, Právněhistorické studie 28, Praha, 1987, s. 187 – 206

KLABOUC, Jiří, *Zvláštní manželské právo osob židovského náboženského vyznání v letech 1783 – 1945*, Právněhistorické studie V., 1959, s. 175 – 208

NĚMEC, Damián, *Příspěvek k diskusi o současné a budoucí sekulárněprávní úpravě uzavírání manželství před orgány církve a náboženských společností především z ohledu katolické církve*, Revue církevního práva, Praha, č. 2/1995, s. 73 – 78

RADVANOVÁ, Senta, *Stav české rodiny a rodinného práva v současné době*, Právní praxe, 2-3/1999, Ministerstvo spravedlnosti ČR

RADVANOVÁ, Senta, *Zdravotní stav a uzavření manželství*, Zdravotnictví a právo, č.1, 1998

RADVANOVÁ, Senta, *Kodifikace rodinného práva*, Právní praxe, 5/1995

SEDLÁČEK, Jaroslav, *O přivolení ku sňatku manželskému*, Časopis katolického duchovenstva, ročník XXXIII., Rohlíček a Sievers, Praha, 1892, s. 385 - 394

SEDLÁK, Jan Nepomuk, *Překážka švagrovství v pokolení přímém*, Časopis katolického duchovenstva, ročník 40, Rohlíček a Sievers, Praha, 1899, s. 557 – 559

SEDLÁK, Jan Nepomuk, *§ 63 obecného občanského zákoníku před správním dvorem*, Časopis katolického duchovenstva, ročník XLII, Rohlíček a Sievers, Praha, 1901, s. 638 – 641

TRETERA, Jiří Rajmund, *Novodobé předpisy kanonického práva a jejich překlady*, Revue církevního práva, Praha, č.2/1995, s. 81 - 89

TUMPACH, Josef, *Sňatky strýce s neteří a tety se synovcem*, Časopis katolického duchovenstva, ročník XXXVII, Rohlíček a Sievers, Praha, 1896, s. 235 – 238

TUMPACH, Josef, *Překážka několikanásobného příbuzenství*, Časopis katolického duchovenstva, ročník XXXVIII, Rohlíček a Sievers, Praha, 1897, s. 110 – 112

TUMPACH, Josef, *Úprava počátková manželství smíšeného uzavřeného bez zachování formy Tridentské*, Časopis katolického duchovenstva, ročník LXX, Rohlíček a Sievers, Praha, 1904, s. 318 – 319

Encyklika svatého otce Lva XIII. O manželství, Časopis katolického duchovenstva, ročník XXI., Rohlíček a Sievers, Praha, 1880, s. 361 - 365